

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
(ARAP DİLİ VE BELAGATI)

TÜRKİYE’DE KONUŞULAN ARAP LEHÇELERİ
-KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME-

(DOKTORA TEZİ)

İbrahim ÖZCAN

ANKARA- 2023

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
(ARAP DİLİ VE BELAGATI)

TÜRKİYE’DE KONUŞULAN ARAP LEHÇELERİ
- KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME-

(DOKTORA TEZİ)

İbrahim ÖZCAN

Danışman: Doç. Dr. Ömer ACAR

ANKARA- 2023

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
(ARAP DİLİ VE BELAGATI)

TÜRKİYE’DE KONUŞULAN ARAP LEHÇELERİ
-KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME-

(DOKTORA TEZİ)

Danışman: Doç. Dr. Ömer ACAR

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

- 1- Prof. Dr. Yakup CİVELEK
- 2- Doç. Dr. Ömer ACAR
- 3- Doç. Dr. İbrahim FİDAN
- 4- Doç.Dr. Necmettin PEHLİVAN
- 5- Doç.Dr. Mehmet Ali Klay ARAZ

Tez Savunma Tarihi

21/03/2023

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Doç. Dr. Ömer ACAR danışmanlığında hazırladığım “*Türkiye’de Konuşulan Arap Lehçeleri-Karşılaştırmalı Bir İnceleme* (Ankara 2023)” adlı doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 21/03/2023

Adı-Soyadı ve İmza

İbrahim ÖZCAN

İÇİNDEKİLER

TRANSKRİPSİYON.....	IX
KISALTMALAR.....	XI
ÖNSÖZ	XIII
GİRİŞ.....	1
A. Tarihî Süreç	2
B. Aktüel Durum	11
C. Önceki Çalışmalar.....	17
C.1. Kitaplar/Kitap Bölümleri	18
C.2. Makaleler	25
C.3. Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri.....	36
C.4. Kongre ve Sempozyum Bildirileri	39
C.5. Saha Araştırmaları ve Diğer Çalışmalar	43

I. BÖLÜM SES BİLGİSİ (FONETİK)

1.1. Ünsüzler	49
1.1.1. Dudak ünsüzleri	50
1.1.2. Diş ve diş arası ünsüzleri	51
1.1.3. Damak ünsüzleri	52
1.1.4. Gırtlak ünsüzleri	53
1.2. Ünlüler	53
1.2.1. Kısa ünlüler	54
1.2.2. Uzun ünlüler	55
1.3. İmâle.....	55
1.4. Ünlü- Ünsüz Düşmesi.....	56
1.5. Ünlü- Ünsüz Türemesi	57
1.6. Ünlü-Ünsüz Kalınlaşması	58
1.7. Ünlü-Ünsüz Değişimleri.....	59
1.7.1. /a/, /ā/-/o/ veya /ō/ değişimi	60
1.7.2. /z/-/d/ değişimi (ذ-د)	60
1.7.3. /s/-/t/ değişimi (ث-ت)	60
1.7.4. /s/-/f/ değişimi (ف-ث).....	61
1.7.5. /s/-/ş/ değişimi (ص-س).....	61
1.7.6. /m/-/b/ değişimi (م-ب)	62
1.7.7. /z/-/t/ değişimi (ظ-ط)	62
1.7.8. /d/-/z/ değişimi (ض-ظ)	62

1.7.9. /ş/-/ç, c/ değişimi (چ، ج-ش).....	62
1.7.10. /k/-/g, e/ değişimi (أ، گ-ق).....	63
1.7.11. /d/-/v/ değişimi (و-ض).....	63
1.7.12. /d/-/f/ değişimi (ف-ض).....	63
1.7.13. /z/-/z/ değişimi (ظ-ز).....	63
1.7.14. /ş/-/z/ değişimi (ز-ص).....	64
1.7.15. /k/-/ş/ değişimi (ش-ق).....	64
1.7.16. /s/-/z/ değişimi (ز-س).....	64
1.7.17. /hemze/-/y/ (ي-ء).....	64
1.7.18. /hemze/- /‘ (ع-ء).....	65
1.7.19. /ayn/-/n/ (ن-ع).....	65
1.7.20. Hece Düşmesi.....	65
1.8. Göçüşme (Metatez).....	65

II. BÖLÜM ŞEKİL BİLGİSİ (MORFOLOJİ)

2.1. İdgām.....	67
2.2. İbdāl.....	70
2.3. İsbā‘.....	75
2.4. Muhalefet.....	78
2.5. Keşkeşe.....	82
2.6. ‘An‘ane.....	84
2.7. İmāle.....	87
2.8. İstin‘a‘.....	90
2.9. Terhīm.....	92
2.10. İlşāk.....	95
2.11. Telteletu Behrā‘.....	98
2.12. Naht.....	101
2.13. Kişi Zamirleri.....	106
2.14. Müenneslik (dişilik) eki.....	109
2.15. İşaret Zamirleri.....	111
2.16. Mastar.....	113
2.17. İsmi Tasğır.....	115
2.18. İsmi Tafdıl.....	118

2.19. İsmi Alet	121
2.20. Tekit/Pekiştirme	124
2.21. Tekil/İkil/Çoğul	126
2.22. İsm-i mevsûl	127
2.23. Fiil Çekimleri	131

III. BÖLÜM SÖZDİZİMİ VE ÜSLUPLA

3.1. İsim ve fiil cümlesi	142
3.2. Olumlu-olumsuz fiil	144
3.3. Etken-Edilgen Yapı	145
3.4. Ekelûni'l Berâğîş Lehçesi	146
3.5. Nida Harfleri	150
3.6. Soru Sorma	152
3.7. Dua ve Beddua Üslupları	163
3.8. Rica etme, sığınma, imdat ve yalvarış kalıpları	165
3.9. Yemin etmek, and içmek, kasem etmek	167
3.10. Kutlama, Tebrik Etme, Teşekkür Etme	169
3.11. Geçmiş Olsun Dileği, Taziye	171
3.12. Beğenme ve Taaccüp	173
3.13. Sitem Etme, Tenkit, Ayıplama, İtham Etme, Özür Dileme, Utanma İfadeleri... ..	176
3.14. Eğer, şayet	178
3.15. Temenni, Keşke	180
3.16. Teessüf Etme, Hayıflanma	181
3.17. Onaylama	183

IV: BÖLÜM SÖZLÜK VE YAZINBİLİM

4.1. Türkiye’de Konuşulan Arap Lehçelerine Ait Söz Dağarcığı	185
4.1.1. Şanhurfa Arapçası	185
4.2. Türkiye’de konuşulan Arap lehçelerinde bulunan ödünç kelimeler	201

4.3. Türkiye’de Konuşulan Arap Lehçelerine Ait Bazı Darbimesel Örnekleri.....	205
4.5. Türkiye’de konuşulan Arap lehçeleriyle ilgili sözlü anlatım örnekleri.....	209
GENEL DEĞERLENDİRME	214
EKLER	242
I. Mahallî Arap lehçelerinde kullanılan seslerin değişim tablosu	242
II. Mahallî Arap lehçeleri kelime telaffuzları karşılaştırma tablosu	243
III. Mahallî Arap lehçelerinin morfolojik özelliklerinin karşılaştırılması	246
IV. Haritalar	248
V. Tübitak Saha Araştırması Etik Kurul Onay Belgesi	256
SONUÇ	219
KAYNAKÇA.....	224
ÖZET	258

TRANSKRİPSİYON¹

أ / ء	'
ب	b
ت	t
ث	s
ج	c
ح	ḥ
خ	ḫ
د	d
ذ	z
ر	r
ز	z
س	s
ش	ʃ
ص	ʂ
ض	ḍ
ط	ṭ
ظ	ẓ
ع	‘
غ	ġ
ف	f
ق	ḳ

¹ **Not:** Transkripsiyon alfabesinde Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA) esas alınmıştır.

ك	k
ل	l
م	m
ن	n
ه	h
و	v
ي	y
گ	g
پ	p
چ	ç
ژ	J
Uzatma işaretleri	Ā - ā/ Ē- ē/ Ī - ī/ İ̇- ī / Ō - ō/ Ū - ū

KISALTMALAR

as.	: Aleyhisselam
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt numarası
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
HAL	: Hatay Arap Lehçesi
h.	: Hicri
Hız.	: Hazret
MAL	: Mardin Arap Lehçesi
M.	: Miladi
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
ö.	: Ölüm
ra.	: Radiyallâhu anh (Allah ondan razı olsun)
s.	: Sayfa
SAL	: Siirt Arap Lehçesi
sas	: Sallallahu aleyhi ve sellem
ss.	: Sayfalar

ŞAL : Şanlıurfa Arap lehçesi

TDK : Türk Dil Kurumu

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

Thk. : Tahkik yapan

ts. : Tarih yok

vb. : ve benzeri

vd. : ve diğerleri

ÖNSÖZ

Anadolu toprakları tarih boyunca üç büyük kıtanın ticaret yollarının kesiştiği kavşakta çeşitli uygarlıkların uğrağı olmuştur. Farklı kültürlerin kaynaştığı bu topraklar çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. M.Ö. II. yüzyıldan itibaren Kuzey Arap yarımadasından göç eden Arap kavimleri de Doğu ve Güneydoğu Anadolu topraklarını yurt edinmişlerdir. İslâmi fetihlerin genişlemesiyle, çoğunluğu Arap olan Müslüman kavimlerin bu topraklardaki varlığı artmıştır. Bölge halkları, İslâm dininin farklı etnik unsurlarını bir arada yaşamasını sağlaması sayesinde çeşitli İslam medeniyetinin parçası haline gelmişlerdir.

Türkiye’de yaşayan Arap kökenli vatandaşlara ‘Türkiye Arapları’ denilmektedir. Anadili Arapça olan Türk vatandaşları günümüzde Adana, Batman, Bitlis, Diyarbakır, Gaziantep, Hatay, Kilis, Mardin, Mersin, Muş, Şanlıurfa, Siirt, Şırnak il merkezleri ve kırsallarında bir arada veya dağınık halde yaşamaktadırlar. Aynı dili konuşanların sosyo-ekonomik, politik ve coğrafi etkenler vb. nedenlerden birbirlerinden uzaklaşmaları sonucunda dillerinde ortaya çıkan çeşitli telaffuz değişiklikleri farklı lehçe olarak adlandırılmalarına sebep olmuştur.

Çalışmada, yerli ve yabancı araştırmacıların ilgi odağı haline gelen yerel Arap lehçelerinin, birbirlerine benzerlikleri ve farklılıkları bakımından dört ana grupta (Şanlıurfa-Hatay-Mardin-Siirt) incelenmesi uygun bulunmuştur. Çalışmada yazılı kaynaklardan istifade edinilmesiyle birlikte, önemli oranda saha çalışmalarına gidilerek sözlü kaynaklardan veri elde edilmiştir.

Tezin hazırlanmasında en başından beri teşekkürden fazlasını hakeden başta danışman hocam Doç. Dr. Ömer Acar olmak üzere, önerilerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Salih Zafer Kızıklı, Prof. Dr. Soner Gündüzöz, Doç. Dr. Yaşar Daşkiran hocalarımla tezimi yakından izleyen; Doç. Dr. İbrahim Fidan, Doç. Dr. Necmettin Pehlivanoğlu

hocalarıma, Arap dili ve belegatı konularıyla yakından ilgilenen, kitap ve makaleleriyle beni yönlendirerek destek veren Doç. Dr. Emin Cengiz, Doç. Dr. Ahmet Abdülhadioğlu, Dr. Mehmet Şayır, Dr. Abdülhakim Önel, Necim Gül ile M. Şefik Görgin hocalarıma, yine bu konuda zaman zaman istişarede bulunduğum Prof. Dr. Halil Çiçek ve Prof. Dr. Mehmet Faruk Toprak hocalarıma, sözlü kaynak toplamak için maddi açıdan bizi destekleyen TÜBİTAK idaresine, bu süreci bize kolaylaştıran İlahiyat Fakültesi Dekanlığı ile A.Ü. BAP birimine ve Arap vatandaşlarımızın yoğun yaşadıkları bölgeleri ziyaretlerimiz esnasında bize mihmandarlık yaparak veri toplamamızda yardımcı olan tüm hocalarımıza ve seyahatlerimizde bizi bir an için yalnız bırakmayan ve başımızdan ayrılmayan danışman hocam: Doç Dr. Ömer Acar bey'e bir kez daha teşekkür ederken, bize refaket edip kayıt alma yükünü bizimle paylaşan doktora arkadaşım Ar. Gör. Ramazan Kılıç'a ve isimlerini burada anamadığım dost ve yakınlarıma yürekten teşekkür ediyorum.

İbrahim ÖZCAN

Ankara, 2023

GİRİŞ

İnsanlar dilleri sayesinde anlaşabilmiş, dilleri sayesinde kültürlerini paylaşmış ve dilleri sayesinde tarihlerini kayda geçirmişlerdir. Aynı dile mensup insanlar birbirlerinden uzaklaştıkça ve diğer milletlere karıştıkça dilleri etkilenmiş ve ihtiyaç duydukları sözcükleri kendi dillerine katmışlardır. Dil kanunlarına göre, doğduğu coğrafyanın sınırlarını aşıp yeryüzünün geniş bir bölümüne yayılan diller çeşitli faktörlerin etkisiyle çok geçmeden farklı lehçelere bölünürler. Milattan öncesine uzanan ve İslâmî fetihlerle hız kazanan göçler sonucu Anadolu coğrafyasındaki çeşitli milletlerle karışan Arap kabilelerinin dilleri farklılaşmış ve günümüzde yaşadıkları bölgelere nispet edilen lehçelerle anılır olmuşlardır. Ülke kültürünün parçası sayılan mahallî Arap lehçelerine dair araştırmalar, dün olduğu gibi bugün de dilsel, tarihsel ve sosyolojik gelişmeye ışık tutması bakımından önemlidir.

Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer alan Arapların konuştukları yerel lehçeler hakkında çeşitli türden araştırmalar yapıldığı bilinmektedir. Bu çalışmalar kitap/kitap bölümü, yüksek lisans-doktora tezleri, makale, kongre ve sempozyum bildirileri şeklinde dört kategoride ele alınmıştır.

Tezimizin amacı, genellikle bağımsız olarak çalışılan yerel lehçelerin dil ve üslup özellikleri bakımından Standart Arapçaya olan yakınlıklarını ölçerek, alanda ortaya konan çalışmaları bir klasörde toplamak ve ileriki çalışmalara bir zemin sunmaktır.

Tez çalışmamızda, kendi içinde ana hatlarıyla bütünlük arz eden Şanlıurfa Arapçası ile farklı ağızları barındıran Hatay, Siirt ve Mardin Arapçaları dört ana başlıkta ele alınmıştır. Her lehçenin fonetik, morfolojik ve söz dizimsel özellikleri nispeten geniş bir şekilde işlenmiştir. Lehçeler arasındaki en önemli fark ses bilgisinde ortaya çıktığından, bu bölüm görece daha geniş tutularak, bundan sonra yapılacak çalışmalara iyi bir temel oluşturması amaçlanmıştır. Türkiye’de konuşulan Arap lehçelerinin durumuna

ilişkin, güneydeki komşu Arap ülkelerine doğru yaklaştıkça dillerinin daha duru ve Standart Arapçaya daha yakın olduğu, güneyden kuzeye doğru Anadolu içlerine ve şehir merkezlerinde ise doğal olarak Standart Arapçadan uzaklaştığı tespiti önemlidir. Çalışmamız esnasında lehçelerin kendi arasındaki ağız farklılıklarından ziyade birbirleriyle yapılan karşılaştırma tablolarında benzerlik ve farklılıklar gözlemlenecektir.

Çalışmamızın giriş bölümünde, Türkiye Araplarının geçmişleri ile alakalı kısa tarihi bilgi ile bugünkü yaşadıkları yerler ve lehçeleri hakkında yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalardan söz edildi. İkinci bölümde tezimize konu olan yerel Arap lehçelerinin dil ve üslup özellikleri anlatıldı. Üçüncü bölümde ise Türkiye’de konuşulan Arap lehçeleri arasındaki farklılıkları gösteren tablolar ile saha çalışmasından elde edilen tespitlere yer verildi. Kaynakça bilgisinden sonra ekler bölümünde tüm sözlü kaynak bilgileri ile saha çalışması esnasında gezilen yerler ve lehçelere ait dil özelliklerini gösteren haritalar sunulmuştur.

Bu noktada Türkiye Araplarının tarihine dair bilgi sunulduktan sonra, sözlü kültür sayesinde korunan Arap lehçelerinin hangi yöntemle inceleneceği ve bu alanda yerli-yabancı araştırmacılar tarafından hangi çalışmaların yapıldığı belirtilecektir.

A. Tarihî Süreç

Türkiye’de yaşayan Arap kökenli vatandaşlarımıza Türkiye Arapları denilmektedir. Arap vatandaşlarımız çoğunlukla Adana, Hatay, Mardin, Mersin, Siirt, Şanlıurfa² gibi Doğu ve Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz bölgemizdeki şehir merkezleriyle kırsal kesimde yaşamaktadırlar. Anadili Arapça olan bir kısım vatandaşımız da çeşitli sosyo-ekonomik nedenlerle, yurdun farklı bölgelerine dağılmışlardır. Arap kökenli vatandaşlarımız, Türkiye’nin üçüncü büyük etnik nüfusunu oluşturmaktadırlar.

²Arap lehçelerinin yoğun konuşulduğu illerimiz alfabetik sıraya göre yazılmıştır.

Bu çalışmamızda yüzyıllardır Anadolu kültürüyle içiçe yaşamış, Türkiye Araplarının konuştukları Arap lehçelerinin dil ve üslup özelliklerini ve aralarındaki benzerlikleri ve farklılıkları belirlemeye çalışacağız.

Batılı kaynaklar, Güney ve Güneydoğu Anadolu illerimizin de içinde olduğu, Fırat-Dicle nehirleri arasında kuzeyden güneye doğru uzanan 1100 km. mesafedeki verimli toprakların bulunduğu bölgeye Mezopotamya adını vermişlerdir (Holt, 2007: 18-33, 65-90; Roberts, 2011: 1/57). Süryani kayıtlarında bölge, “iki nehir arası” anlamında *Beyt Nahrayn* adıyla anılmıştır (Hebras, 1945: 1/15; Aslan, 2015: 16-18). İslâm tarihçileri de iki nehrin sularıya çevrili ada şeklindeki görünümüne *el-Cezire* ismini vermişlerdir. Bazı Arap kaynakları ise Fırat nehrine nispetle *el-Ceziretu'l-Furātīyye* (الجزيرة الفراتية) olarak kayda geçmişlerdir. Tarihi kaynaklarda M.Ö. II. yüzyıldan itibaren bu bölgeye *Diyār-ı Vāil* denilmiştir (el-Hamed, 2003: 11). Türkiye Araplarının bir kısmının bu bölgeye İslâmiyetten önce, bir kısmının da İslâmî fetihlerle birlikte yerleştikleri anlaşılmaktadır. Bu bölgelere yerleşen Araplar genel kabule göre üç kola ayrılmışlardır: Benî Rabî'a (Mardin ile güneydoğusundaki Irak sınırları içinde kalan Musul ve çevresi), Benî Bekr (Diyarbakır ile kuzeyinde bulunan Siirt ve Muş ovasına doğru uzanan bölgeler) ve Benî Muḍar (Harran ovası ve çevresi) (Lestrangle, 1954:132-136;el-Hamavi, 1977: 156-158; Çevik, 2009:36-64; Özcan, 2017:1-9)

Benî Rabî'a ve Benî Bekr kabilelerinin bir kısmı içiçe yaşadıkları gibi, Benî Bekr diyarında yaşayan Benî Muḍar asıllı kabilelere de rastlanmaktadır. Aynı şekilde çoğunluğu Beni Rabî'a olan Mardin bölgesinde Benî Muḍar asıllı aşiretler de vardır. Bu aşiretlerin bir kısmı İslâm öncesinde bölgeyi mesken etmişken, diğer bir kısmı da İslâmî fetihlerle gelip yerleşmişlerdir.

Bir çok medeniyete ev sahipliği yapan Akdeniz'in sahil kenti Hatay (Antakya) ili 634 yılında, Bizans imparatorluğu arazisine giren Halife Hz. Ömer ra. dönemindeki İslâm

orduları tarafından feth edilmiştir. İslâm orduları Yermuk savaşında (20 Ağustos 636) Bizans İmparatorluğuna karşı büyük bir zafer kazandılar. Bu zaferle Suriye'nin başşehri Antakya ve çevre kentlerin büyük bir kısmı savaşımadan İslâm ordularına teslim olmuştur. Bizans imparatorluğunun mukavemetini kıran İslâm orduları aynı yıllarda Pers imparatorluğunu da itaat altına aldılar. 639 yılında Ermenistan'a girerek Ermeni kalesi Dvin'i zaptettiler (el-Belâzûri, 1987: 183-189; Ostrogorsky, 2011:102-104). İslâm ordularının Anadolu'da yaptıkları fetihlerle (M.S. 638) Hatay ve çevresindeki Arap varlığı Emevi ve Abbasi dönemlerinde kökleşmiştir (Öztuna, 1986: 1/157-158, 2/341; Holt, 2007: 7-13; Bekr Ali, 2018: 37/109; jilrc.com, 2020).

el-Cezire bölgesi İslâmî fetihlerden önce Perslerle Bizanslıların egemenliği altındaydı. Bölgedeki güç dengesi, bölgenin iç dinamikleri içerisinde kendine tabi olan halkların sosyal durumuyla doğru orantılıydı. Çeşitli ırk ve mezheplerden oluşan el-Cezire bölgesi sakinleri, İslâmîyet'ten önce Bizanslılarla Perslerin anlaşmazlıklarının etkileriyle, her iki tarafın kendi halklarına uyguladıkları psikolojik baskılardan ve sosyal huzursuzluktan muzdaripti. el-Cezire bölgesini fethetmeye gelen müslümanları bölge sakinleri içinde yaşadıkları siyasi buhranlar nedeniyle kurtarıcı olarak görmeye başladı. Bölgenin stratejik konumunu iyi bilen İslâm halifeleri, müslüman nüfusu bölgenin boşluklarına yerleştirmeye ehemmiyet verdiler. Sınır bölgeleri ve el-Cezire'ye yönelik bu iskân politikalarının önemi, İslâm halifeliğinin sınırlarını savunma durumunda kalındığında daha açık bir şekilde ortaya çıktı. el-Cezire sakinleri, Şam bölgesi halklarıyla Bizanslılara karşı mücadeleye katıldılar. el-Cezire bölgesinin verimli topraklarındaki Arap varlığı, müslümanların hoş görüsü ve bölge halklarına iyi muameleleri sayesinde sürekli genişledi. el-Cezire bölgesi şehirleri gezginler ve coğrafyacılar arasında anılan popüler bölgelerdendi. Bu şehirler zamanla ekonomisi, ticareti, tarım ve sanayisi gelişmiş önemli bilim merkezleri haline geldiler. İslâmî fetihler sebebiyle el-Cezire bölgesine

yerleşen müslümanlar çoğunlukla Arap kabilelerinden oluşuyordu. (el-Belâzûrî, 1987: 174-187; el-Ka'bî, 2009: 55-62; el-Bekri, 2009: 1/86; Ali, 2018:109).

el-Cezire sakinleri eskiden beri dört ana etnik gruptan oluşuyordu. Bunlar: Arap, Kürt, Türkmen ve Süryani halklarıdır. Diğer gruplar bu büyük gruplara kıyasla daha azdır. el-Cezire bölgesinin iklimi, bol su ve verimli toprakları bölgeye gelen kavimlerin yerleşmesine zemin hazırlıyordu. Zaman içinde bölgeye yerleşen kavimler günümüze kadar etkileri görünen çeşitli medeniyetler kurarak Mezopotamya bölgesinin kadim medeniyetlerinin devamı olduklarını ispatladılar. Nihayetinde el-Cezire bölgesi Benî Tağlib, Rabî'a, Bekr, Benî Şeybân, 'Akil, Kuḏā'a, Ezd, Tay, Kinde vb. Arap kabilelerinden oluşan güvenli bir yer haline geldi. Zamanla artarak pekişen Arap varlığı, İslâm dininin de etkisiyle, bölgede Arapçanın yayılmasına ivme kazandırdı. Rabî'a kabilesine mensup aşiretler bölgenin doğu taraflarına yayılırken, Muḏar kabileleri batı tarafına, Bekr kabileleri bölgenin kuzey taraflarına yerleşti. İslâmî fetihlerden önce bu bölge halkı mensup oldukları kabilelerin isimleriyle anılıyordu: Diyâr-ı Rabî'a, Diyâr-ı Muḏar, Diyâr-ı Bekr (İbn Hâzım, 1962: 464-470; Ali, 2018: 109; Adrian & Von Oppenheim, ts: 104-106).

Kuḏā'a kabilesine mensup bir kısım aşiretler ana yurtlarından ayrıldıktan sonra el-Cezire bölgesine yöneldiler. Bölge halklarıyla kaynaşarak çoğaldılar ve zamanla bölgenin çoğunluğunu teşkil ettiler. (İbn Şeddâd, 1991: 3/1- 43; Ali, 2018: 109-112) O dönemde bölgeye çoğunlukla hristiyanlar hükmediyordu (İbn Şeddâd, 1991: 3/1). Genel olarak Tağlib kabileleri tarafından iskân edilen Fırat, Habur ve Dicle nehirleri arasındaki Mardin, Kerkisya, Sincar ve civarı, Diyâr-ı Rabî'a olarak anılmıştır. İbn-i Hâldûn, Sincar ve Mardin'den Nusaybin'e kadar Tağlib yurdunun Diyâr-ı Rabî'a olduğunu ifade etmektedir (el-Hamavi, 1977: 158-156; İbn Haldun, 2004: 171-175). Mardin ve çevresine ilk gelenler

el-Mervan ve müttefiklerine bağı Taglib kabileleridir. (İbn Kuteybe, 1969: 355; İbn Şeddād, 1991: 3/1, 1-5/40-42).

İslâmî fetih hareketinin Hz. Ömer ra. döneminde (18/639) genişlemesi ile İslâm orduları içerisindeki Benî Taglib, İyād, el-Nemir gibi Arap kabileleri el-Cezire bölgesine yayıldılar. Bu kabilelerin yerleştikleri günden itibaren bölgenin verimli topraklarını ve bol suyunu paylaşmadaki rekabetleri ve kendi tekellerinde tutma hırsları bölgede sürekli çatışmaya sebep oldu. Bu rekabet diğer kabilelerin de bu bölgeye yönelmelerine ve bölgenin yeni savaflara sahne olmasına yol açtı. Coğrafyacılara verimli ve zengin olarak nitelendirdiği el-Cezire bölgesi, yakın veya uzak birçok kabilenin iştahını kabartmıştır. Bunlardan biri de Kays kabilesidir (Ebu'l-Fidā, 1830: 299-316). el-Cezire'yi fethetmeye yönelik müslüman komutan İyād b. Gānem, Sincar ve çevresini feth ettikten sonra Arap kabilelerinin bölgeye yerleşmelerini sağladı. Üçüncü Halife Hz. Osman b. Affan ra. döneminde Musul ve el-Cezire bölgesine çok sayıda Arap gelip yerleşti. Halife, Şam valisi Muaviye b. Ebi Süfyan'a el-Cezire bölgesinin en ücra köşelerine kadar Arap kabilelerini yerleştirmesini emretti (el-İstahrî, 1927: 35-37). Buraya gelen Arap kabileleri, bölgenin çeşitli halklarına karışarak İslâm dininin yayılmasına katkıda bulundular. Müslümanlar ve hristiyanlar sevgi ve saygı ile bir arada yaşadılar. Bu bölgedeki müslümanlar yeni camiler inşa ettiler. İslâm dininin öğretilerini mühtedilere öğretmeye çalıştılar. Zamanla birer ibadet ve bilim merkezi haline gelen camiler, birçok fakih, âlim ve mutasavvıfların yetişmesine vesile oldu. el-Cezire valisi Sa'id b. 'Amr, Rakka ve Ruha (Şanlıurfa)'da camiler inşa ettirdi. Halefi 'Umeyr b. Sa'd da aynı siyasetle Diyâr-ı Muḍar ve Rabî'a bölgelerinde camiler inşa ettirdi (el-Bağdādî, 1992: 1/548). Bölgeye tayin olunan valiler, Araplarla birlikte yaşayan halklara yol göstererek yüksek ve müreffeh bir toplumun inşasına katkı sundular.

Bazı araştırmacılar, Arapların Dicle ve Fırat nehirleri arasındaki bölgeye yerleşimlerini milattan önceki yüzyıllara dayandırırılar. Arap yarımadasından kuzeye doğru göç eden Sami kavimlerin bir kolu sayılan Asurluların, el-Cezire'ye gelip yerleştikleri M.Ö. 2000-612'de (Shuckford & A., 1927: 106-107; al-Mubarkifuriu, 1976: 15-22) başşehri Ninova olan bir devlet kurdukları bilinmektedir. Zamanla ülkelerini genişleterek Doğu Anadolu'nun dağlık bölgelerinden Ege kıyılarına, Muḍar (Harran) bölgesinden Basra Körfezine kadar, Aylam (İran'ın güneybatısındaki tarihi yerleşim birimi) dahil tüm Ortadoğu bölgesini kontrol etmişlerdir. Kuzeyde Ermenistan ülkesine kadar egemenlikleri altında dört başşehirleri vardı: İlk başşehir Asur, ikincisi Musul'un doğusunda Kaleh, üçüncüsü Ninova ve dördüncü başşehir Musul'un kuzeydoğusundaki Dosrrokendir (Khorsabad). Ayrıca Fırat nehri kıyılarına Arap göç dalgaları arasında yerleşenlerden Keldani Krallığı'nı kuran Keldaniler olup yaklaşık yüzyıl boyunca (M.Ö. 626-539) hüküm sürmüşlerdir (el- Hār'ān, 1989: 1-69; Al-Omarī, 1995: 53-54).

Arap kabilelerinin Fırat bölgesi üzerindeki kontrollerinin, Part ve Selevkos (Seleukos) krallıkları dönemi ile Selçuklular zamanında olduğu anlaşılmaktadır (Cevad Ali, 1980: 2/604) Başka bir tarihî kayda göre, bölgede yaşanan mezhebî ve etnik çatışmalardan istifade eden Arap meşihat ve emirliklerinin nüfuzlarının Sincar şehrini aşarak Habur ve Nusaybin'e ulaştığı anlaşılmaktadır (Ali, 2018: 109-112). el-Cezire bölgesine gelen Arap kabilelerinin (Bizanslıların ve Perslerin bölgeyi kontrolleri döneminde) göçleri sürekli artarak devam etmiştir. Bunların en göze çarpanları bölgede öncüleri bulunan el-Ezd kabilelerine bağlı kollar ve bunlardan Rabī'a kabileleri, 'Umrān kabileleri, Benī Ömer b. Addi ve Benū Ḥavāla b. el-Ḥānū kabileleridir (Al-'Omari, 1995: 57-58; Ali, 2018: 109-112). Ẓudā'a kabileleri kendinden önce göç eden akrabaların peşinden gelerek, el-Cezire ve çevresindeki bazı illerde konakladılar. el-Bekrī'nin (2009: 1/22-24) Ẓudā'a kabilesi ve kollarının yerleşmeleriyle ilgili naklettiklerine göre, 'Amr b.

Malik el-Tezidi, Tezyid'te ve 'Aşm b. Hūlvān b. 'Umrān ve'l-'Aftān kabilelerinden bir kısım cemaat, el-Cezire'nin kenar bölgeleriyle, el-Cezire'nin köylü sakinlerine karışarak bölgenin gelişmesine katkıda bulundular. ẖuḏā'a'nın bazı kolları Amid (Diyarbakır) ve kuzeyindeki Meyyafārikīn (Silvan) bölgesine yerleştiler. Arap göçlerinin seli el-Cezire bölgesine akmaya devam etti. Rabī'a ve onlardan önce Bekr ve Tağlib kabilelerine ait birkaç grup daha bölgeye geldi. Rabī'a kabilelerinin el-Yemāme düzlüklerinden çıkışından sonra Muḏar kabileleri de el-Cezire'ye geldiler. Muḏar kabilelerinin el-Cezire'ye gelişleri muhtemelen aşamalar halinde gerçekleşmiştir. Ayrıca el-Cezire bölgesine Ṭay kabilelerinden, el-Nemir, 'Akīl ve Tenūḥ kabilelerinden bir kısım M.S. V. yüzyılda Sincar (Kuzeybatı Irak) çölüne yerleştiler. Çoğunluğu hristiyan dinine girerek kendilerine kilise ve manastırlar inşa ettiler. Böylece el-Cezire bölgesi sakinlerinin çoğunluğunun İslām'dan önceki çağlarda Arap olduğu söylenebilir. Yerleşik kabilelerin en ünlüleri Ezd, Ṭay, ẖuḏā'a, İyād, Bekr, Tağlib, Şeybān, 'Uneze, Ḍabī'a, Nemir, Ġāfile, 'Akīl, Tenūḥ ve diğerleridir (el-Bekri, 2009: 86-87; Apak, 2019: 93-vd.).

Arap Göçleri

Arap yarımadasında çoğalan Arap kabileleri ve kolları çeşitli sosyal ve ekonomik nedenlerle Arap ülkelerine ve başka yerlere dağıldılar. İlk kaynaklar el-Cezire'ye üç büyük göç dalgasının gerçekleştiğini kaydetmiştir:

a. Birinci göç dalgası: Miladi III. yüzyılda İyād, Rabī'a ve Muḏar kabileleri arasındaki acımasız çatışmalar nedeniyle meydana geldi. Tihāme düzlüklerinden ayrılan İyād kabileleri bir müddet Irak'ta yaşadıktan sonra kuzeye doğru göçerek el-Cezire bölgesinin güney düzlüklerinde ikamet etti. Bunların bir kısım kolları el-Cezire bölgesinin Musul ve daha kuzeyindeki farklı bölgelerinde Bekr ve Vāil'den olan akrabalarının bulunduğu yakın bölgelere yerleşmişlerdir.

b. İkinci göç dalgası: Miladi V. yüzyılda Rabī'a'nın kollarından Tağlib kabilelerinin Tihame'deki akrabaları Bekr b. Vail'le olan anlaşmazlıkları sebebiyle göç ettiler. Bu dönemde Rabī'a kabilelerinden Nemir ve Ġāfile kabileleri de el-Cezire bölgesine geldiler. Muhtemelen bölgeye ilk gelen Rabī'a kolu Tağlib'lilerdir. Nemir b. Kāsīt aşiretleri Tağlib'lileri takip ederek Sincar ve Nusaybin'e yerleşmişlerdir (el-Bekri, 2009: 86-87; Apak, 2019: 102-vd.).

c. Üçüncü göç dalgası: Miladi VI. yüzyılın sonları ile VII. yüzyılın başlarında Arap yarımadasının kuzeyindeki Adnanī kabileler, çeşitli sosyal ve ekonomik nedenlerle aralarındaki rekabet ve anlaşmazlıklar yüzünden kuzeye doğru gerçekleştirdikleri büyük göç dalgası sonucunda el-Cezire bölgesinde yerleşmişlerdir (el-Ka'bī, 2009: 62).

el-Cezire bölgesi, İslâmî fetihlerden önce Pers ve Bizans imparatorluklarının nüfuz alanı içerisindeki çatışmalarına sahne oluyordu. Miladi VI. yüzyılın sonları ile VII. yüzyılın başlarında Arapların bölge siyasetine etkileri artınca, doğudaki komşuları Persler ve batıdaki komşuları Bizanslılar el-Cezire halklarıyla olan ilişkilerinde Arapları dikkate almaya başladılar. Bölgeye yerleşen müslüman Arapların birlik ve beraberlik içinde olmalarıyla birlikte, el-Cezire'ye bağlı bölgelerin feth edilmesi ve ayrıca hem Perslerin hem de Bizanslıların el-Cezire'den püskürtülmeleri sağlandı. Kādisiye ve Yermük savaşları Arapların bölgedeki varlıkları için yeni bir başlangıç oldu. İyād Bin Ġānem komutasındaki İslâm orduları (18/639), huzur ve güveni arayan el-Cezire sakinlerini İslâmî fetihler sayesinde diledikleri medeni hayata kavuşturdu. İslâmın öğretileri çeşitli dinlere mensup halklarla barış ve adalet esasına göre birlikte yaşamayı temin edince bölgenin refahı yükseldi. Komşu ülkeleriyle ticari münasebetleri belirli bir disiplin içinde gelişti. Arap dili kültürü de İslâmîyetle beraber bölgenin kültür tarihinin ayrılmaz parçası oldu (el-Bekrī, 2009: 109-112). İslâmîyetten önce çeşitli dinlere mensup olan bölge halklarının din ve dil farklılıkları nedeniyle birbirleriyle olan sosyoekonomik ilişkileri

sınırlı idi. İslâmî fetihlerden sonra Anadolu'nun doğusunda ve batısında yaşayan Arapların İslâm dininin öğretileriyle beraber bölge halklarıyla kaynaşmaları sayesinde İslâm medeniyetine çeşitli hizmetlerde bulundular.

İlk İslâmî asırlardan itibaren müslüman idaresine geçen el-Cezire illeri oldukça gelişmiştir. Emevi ve Abbasiler döneminde ilim merkezi haline gelen Harran'da Abbasi Halifesi Harun Reşit döneminde kurulan İlk İslâm Üniversitesi o günün dünyasında meşhur olmuştur (Tahancı, 2017: 23). Başka bir nakle göre Harran, Müslümanlar tarafından 639'da fethedilince Halife Ömer b. Abdulaziz Harran'ı ilmî araştırmaların merkezi haline getirmiştir (Şeşen, 1996: 9-11; Hasırcı, 2006: 8/2, 285; Gündüz, 2017: 30). Harran ve Merv okullarına mensup iki bilim adamının Yunan-Hellenistik geleneğine bağlı İskenderiye tıbbiye okulunu ve bu geleneğin uzantısı sayılan Antakya okulunu Harran'a taşımasıyla Harran Okulu eski gücüne güç katarak bilim adamlarının merkezi oldu. Dönemin ilim merkezleri arasında adeta kavşak haline geldi (Arıcan, 2012: 103). Harran'da insanlık tarihine adını yazdıran, el-Battânî gibi astrolog, Câbir b. Hayyân gibi kimyacı ve matematikçi, İbn-i Teymiyye gibi sayısız din alimleri ve bilim adamları yetişmiştir (Sezgin, 2014: 26).

Arap dilini konuşan el-Cezire bölgesi illeri Mardin, Şanlıurfa (Harran), Diyarbakır (Lice), Siirt çevresi Arapları (Siirt, Batman, Bitlis, Muş) ile Hatay ve çevresi (Adana, Çukurova, Mersin ve Tarsus) Arapları olarak bilinmektedir. Hatay ve çevresinde yaşayan Arap kökenli vatandaşlarımızın dedeleri İslâmın ilk asrında, miladi 634 yıllarında Bizans topraklarına giren Halife Hz Ömer (ra) döneminde İslâmî fetihler sayesinde gelip yerleşmişlerdir. Hatay ve çevresine ait Arap vatandaşlarımızın bir kısmı Osmanlı döneminde Kuzey Afrika'da yaşayan İslâmî topluluklardan göç ederek gelip yerleşenlerdir (Yılmaz, 2014: 7-16). Türkiye Araplarının, çeşitli ekonomik ve kültürel sebeplerden dolayı günümüzde de Irak ve Suriye gibi Arap ülkeleri ile irtibatları devam

etmektedir. Bölge halklarının komşu ülkeleriyle olan bu münasebetleri, çeşitli nedenlerle zaman zaman değişkenlik göstermiştir. Bu bölgelerde yaşayan Araplar özgün kültürleri sayesinde dillerini sözlü olarak günümüze kadar korumayı başarmışlardır. Türkiye’de konuşulan Arap lehçeleri, her dilin başına gelebilecek iç ve dış etkileri fazlasıyla yaşamıştır. Lehçelerin oluşumu, standart Arapçanın özellikleri vb. ölçütler ışığında, Türkiye’de konuşulan Arap lehçelerinin, aktüel durumları ele alınacak, dil ve üslup özellikleri de araştırmanın ilerleyen bölümlerinde incelenecektir.

B. Aktüel Durum

B. 1. Şanlıurfa Arapçası

Şanlıurfa Araplarının ataları ilk olarak M.Ö. Arap yarımadasından kuzeye doğru Mezopotamya/el-Cezire’ye göç eden üç Arap kavminden biri olan Benî Muḍar’a mensuptur. İslami fetihlerin genişlemesiyle aynı soya mensup Muḍar kabilelerinin bölgedeki varlıkları çoğunluk oluşturunca, Harran Ovası bölgesi Diyār-ı Muḍar olarak anılmıştır (Aslan, 2015: 16-17). Harran ve çevresinde konuşulan Arapça, Harran Arap Lehçesi (HAL) olarak tanınır. Harran halkı 1980’li yıllara kadar anadilleri Arapçayı çevrelerindeki dillerle fazla etkileşime maruz kalmadan sözlü kültürleri sayesinde korumuşlardır. Harran bölgesi Arap lehçesi şehir merkezlerinden uzaklığı ve sahip olduğu bazı coğrafi özellikler sebebiyle fasih sahra (bedevi) dilini yansıtır. Fasih Arapça denildiği zaman genellikle Arap yarımadasının kuzeyinden gelen Adnanîler ve Muḍar’lıların dili akla gelir. Nitekim sonraki bilginler de bu lehçeyi Kureyş dili veya Mekke dili olarak tanımlamışlardır (Feriha, 1989: 15). Yöre halkı bu dönemden önce eğitime önem vermez, kızlarını okula göndermezlerdi. Harran Ovası’nın tamamı Arap kabilelerinden oluşur. Önceleri yerli halk hiç Türkçe bilmezdi. Kışları az yağmurlu, yazları sıcak geçen bölgede çöl iklimi hakimdi. Tarım ve hayvancılık dışında uğraşı yoktu. Okulların 80’li yıllarda tüm ovaya yayılması ve sulama projesinin (GAP) hayata geçmesiyle tarım yöntemleri ve

zirai ürünler çeşitlenmiş, ovanın farklı dilleri konuşan işçi, mühendis vb. ziyaretçileri artmıştır. İş olanakları artınca, ova değişik mahalli lehçeleri konuşanlarla dolmaya başlamıştır.

Günümüzde çeşitlenen iletişim araçları, yazılı ve görsel yayınların yaygınlaşması ile birlikte eğitim düzeyi yükselmiş ve bunun sonucu olarak genç nesil Türkçeyi daha fazla konuşur hale gelmiştir. Böylece Şanlıurfa'nın saf Arap lehçesinin Türkçe ve Kürtçe ile etkileşimi hızla artmaya başlamıştır. Küreselleşmenin getirdiği kültürel değişimlerin etkisine değinmeye gerek yoktur. Ancak bütün bu etkileşimlere rağmen Şanlıurfa Arapçasının yapısı henüz ileri derecede değişmemiştir. Unutulan kelime veya mesel irâd etmek yerine, yenileri ikame edilmeye başlamıştır. Genç nesil genellikle eski kelime ve meselleri bilmemekte veya doğru kullanamamaktadır. Benzer şekilde Arapçaya başka dillerden giren kimi sözcükler zamanla halk tarafından kendi içinde şekillenmektedir. Kökeni Türkçe veya Kürtçe olan bir sözcüğün çoğul şekli Arapçadaki çoğul kuralına uyarlanarak telaffuz edilebilmektedir. Örneğin, “koltuk” kelimesi Şanlıurfa Arapçasında ‘koltuk’ şeklinde kullanılmakta, ayrıca Arapça çoğul kuralına uydurularak “koltuklar” yerine “koltuğāt” şeklinde telaffuz edilebilmektedir. Aynı şekilde, “halı” kelimesini Şanlıurfalı Arap, *hāliyye* (خالية) ve halılar anlamında çoğul olarak (خاليات) şeklinde kullanmaktadır. Eski seccade (سجادة) kelimesi sadece namazlık için kullanılmaktadır. Yeni nesil bu kelimenin aslında halı anlamında olduğunu bilmez. Birçokları gibi yöre halkı meramını ifade ederken konuştuğu kelimenin kökenine bakmaksızın aklına ve diline kolay gelen kelime ve sözcükleri seçmekte ve zamanla yöreye has bir kullanım ortaya çıkmaktadır.

Kadim Arap lehçelerinde görülen ve dilbilimciler tarafından çeşitli isimlerle anılan bir takım dil üslupları Şanlıurfa Arap lehçesinde de görülmektedir. Şanlıurfa Arapçasının cümle yapısı ve üslup özelliği fasih Arapçada bilinen standart özelliklerin aynısıdır. Lehçe

olarak harflerin telaffuzunda görülen ses (ağız veya aksan) değişiklikleri genelde kırsalda yaşayan eski Arap kavimlerinde görülen sesler olmakla beraber, az da olsa uzun zaman içinde komşularıyla oluşan etkileşimin getirdiği değişikliklerdir. Bu değişiklikler sesbilgisi başlığı altında incelenecektir.

B. 2. Hatay Arapçası

Hatay ili, Akdeniz bölgesinin Suriye sınırına dil gibi uzanan en güney ucunda olup, kuzeyden Osmaniye, kuzeydoğudan Gaziantep illerimizle, güney ve güneydoğudan Suriye ve batıdan Akdeniz’le çevrilidir. Çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapan Hatay - Bizans döneminde Suriye’nin başkenti Antakya (Ostrogorsky, 2011:103) ilimize Arap kökenli vatandaşlarımız İslâm’ın ilk asrında, miladi 634 yıllarında Bizans topraklarına giren Halife Hz. Ömer r.a. döneminde İslâm ordularının Bizanslılara karşı zafer kazandığı Yermuk savaşından sonra yerleşmeye başlamıştır (el-Belâzûrî, 1987:183-189; Ostrogorsky, 2011: 102-104). Böylece Bizans dönemi Hatay bölgesinde yaşayan kavimlere karışmış oldular. İslâm coğrafyası güçlendikçe, bölgeye gelen Arap varlığının yerleşmesi artmıştır. İslâm dininin ortak kültür dili olan Arapça zamanla bölgede en çok konuşulan dillerden olmuştur.

Hatay Arapçası, Hatay iline komşu illerimiz Gaziantep, Kilis, Adana ve Mersin ilimize kadar yayılan geniş bir bölgede konuşulmaktadır. Bu bölgeye yerleşen ve Arap dilini konuşan vatandaşlarımızın Arapça ortak paydasında buluştukları ve Türkçe-Kürtçe gibi baskın yerel dillerden etkilendikleri gibi onları etkiledikleri çalışmamız kapsamında ele alınacak hususlardandır. Hatay bölgesi kırsal kesimde ve şehirlerde konuşulan Arap diyalektleri Sünni, Alevi, Hristiyan vatandaşlar ve Antakya ilçesinde bulunan Yahudiler tarafından konuşulan Arapça olarak birbirinden farklı 4 kısımda ele alınmaktadır (Ağbaht, 2014: 15). Ayrıca bölge bazında çeşitli alt gruplara da ayrılmıştır. Söz gelimi, Mersin’in

Tarsus ilçesinde yaşayan Arap vatandaşlarımız yerleşim yerleri ve dil özellikleri bakımından üç gruba ayrılır: Adana -Mersin karayolunun güneyinden Akdeniz sahiline kadar olan bölgede yaşayan Alevi Araplar, Sünni Araplar ve Hristiyan Araplar. Alevi Arapların, dini eğitim ve ritüelleri sebebiyle Sünni ve Hristiyan Araplara nazaran dillerini daha fazla korudukları söylenebilir (Özcan, 2016: 7/8). Adana Akkapı Arapları ile Kozan ilçesine yerleşen Arapların 1900’lü yıllarda Moritanya, Cezayir, Libya, Ürdün ve Suriye gibi ülkelerden geldikleri bilinmektedir (Yılmaz, 2014: 7-16). Gaziantep ve Kilis illerimiz Suriye’ye sınır illerdir. Günümüzde çeşitli nedenlerle etnik gruplara mensup vatandaşlarımızın yurdumuzun farklı illerine dağıldıkları, özellikle güney ve güneydoğu illerimizde birçok Kürt ve Arap ailenin, Tarsus, Antakya Araplarıyla aynı kültüre sahip Amik Ovası gibi yerlere gittikleri ve zamanla oralara yerleştikleri bilinen bir husustur (Özezen, 2020: 167). Hatay ve çevresinin verimli topraklarında yaşayan Arap kökenli vatandaşların lehçe özelliklerini inceleyen tez çalışmamız, yazılı kaynaklar dışında ayrıca saha çalışmaları ve diğer sözlü kültür kaynaklarıyla da desteklenmiştir.

B. 3. Mardin Arapçası

Mardin, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin Dicle nehri bölümünde yer alır. Batıda Şanlıurfa, kuzeyde Diyarbakır, kuzeydoğuda Batman, doğuda Şırnak ve güneyde Suriye ile çevrilidir. Mardin Araplarının -yukarıda belirtildiği gibi- M.Ö. Arap yarımadasından Güneydoğu Anadolu’nun el-Cezire bölgesine göç yoluyla gelen üç Arap kavimden Benî Rabî’a’nın soyundan geldikleri kaydedilir; başka bir kaynakta ise Beni Tağlib kabilelerinin Musul, Mardin, Diyarbakır çevresi ve kuzeyine doğru yerleştikleri, İslâmî kaynaklarda *Amid* bugünkü adıyla Diyarbakır ve çevresinin Benî Bekr kabilelerinin yurdu olarak anlatıldığı malumdur (Lestrange, 1954: 140 -143; el-Hamavî, 1977: 156-158; Bakr Ali, 2018: 109- 111). Beni Tağlib ve Beni Bekir kabilelerinin yayıldıkları bölgeler günümüzde Diyarbakır ve Mardin’i içine alır. İslâmî fetihler döneminde Diyâr-ı Bekr ve

Rabī‘a kabilelerinin yurdunun Hz. Ömer ra. dönemindeki İslâm komutanı İyād b. Gānem tarafından 640 yılında fethedildiği kaydedilmektedir. Günümüzde Mardin Arapları Türkiye’de Arap nüfusunun en çok olduğu bölgelerimizdendir (Tuz, 2012: 315-323). Mardin bölgesi Araplarından söz ederken çevresindeki Diyarbakır, Siirt, Batman ve Muş illerine kadar dağılan Arap vatandaşlarımızın günümüzdeki genel durumlarından ve dil etkileşimlerinden söz edilecektir.

Mezopotamya’nın en önemli yerleşim merkezlerinden biri olan Mardin, tarihî süreçte çeşitli kavim ve medeniyetlere beşiklik etmiştir. Tarih ve kültür kenti Mardin’de konuşulan ve Mardin Arapçası diye adlandırılan bu lehçe kendi içinde çeşitli ağız ve şivelere ayrılmaktadır. Mardin Arapçası ile ilgili yapılan çalışmalar ve düzenlenen sempozyumlarda ele alınan Midyat Arapçası veya Muhalleme lehçesi, Mardin şehir merkezinden itibaren doğuya doğru Zinolē (Eğlence) ve Kartmin (Yayvan tepe) köylerine, kuzeyde Cewzē (Tokluca) köyünden güneyde Kal‘at eş-Şēh Ahmed (Taşlıburç) köyüne kadar geniş bir alana yayılmıştır. Mardin il sınırları içinde Midyat, Ömerli, Savur, Kızıltepe, Yeşilli ilçelerinde konuşulan Arap lehçesi, kendi içinde bazı farklılıklar göstermektedir. Günümüz Suriye Arapçasına yakınlık gösteren Mardin Arapçasının bugüne kadar canlılığını koruması, sözlü kültür yoluyla nesilden nesle aktarılmasına borçludur. Mardin Arapçasının yaşadığı dil değişim ve etkileşimleri diğer birçok lehçenin yaşadıkları ile aynıdır (Çıkar & Timurtaş, 2012: 34, 103-113; Şayır, 2017: 20-25). Mardin Arapçasında il güneyi Suriye sınırına yakın bölgelerde konuşan lehçe *Tat Arapçası*, Midyat merkez ağız ile Ömerli ilçesindeki Arapların konuştukları *Ömeryan* ve Midyat kırsalındaki *Muhalleme* Arap ağızları Mardin Arapçası Lehçesi içinde açıklanacaktır. Bu bölümde Mardin lehçesinin fonetik özellikleri çeşitli başlıklar altında incelenecektir.

B. 4. Siirt Arapçası

Siirt, Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinden olup Dicle nehrinin kuzeydoğusunda yer alır. Batıdan Batman, güneyden Şırnak, doğudan Van, kuzey ve kuzeydoğudan Bitlis illeriyle çevrilidir. Siirt ili Dicle'nin doğusunda yer almasına karşın, Siirt Arapları orta çağda siyasi ve kültürel bağları nedeniyle Fırat ve Dicle nehirleri arasındaki Mezopotamya (el-Cezire) bölgesi içinde kabul edilmiştir (Hamavi, 1977: II,156;Aslan, 2008: 13/20,103).

Siirt bölgesi Arapları, komşuları Mardin Arapları gibi Arap yarımadasının kuzeyinden M.Ö. Mezopotamya bölgesine göç yoluyla gelen Benî Rabî'a, Benî Bekr ve Benî Muḍar kavimlerindenidir. İslâmî fetihlerden önce, bölge hakimiyetine sahip olmaya çalışan Bizans ve İran imparatorluklarının uzun süren siyasi çekişmeleri arasında kalmışlardır. Bölgede kurulan Arap emirlikleri, iki güçlü imparatorluğun arasında süregiden siyasî-askeri güç mücadelesi nedeniyle tampon vazifesi görmüştür. Bizans imparatorluğu doğu cephesi komutanı Sergius tarafından M. 586 yıllarında Benî Salih kabilelerine bağlı Süryani ve Arapların Mardin ve Siirt bölgesine yerleştirildiği, Siirt bölgesi Arapçasının, Şam ve Lübnan Arap lehçeleriyle aynı olduğu ve Siirt isminin Süryani lehçesini konuşan halka *Siirto* denilmesi bu tezi güçlendirmektedir. (Işıltan, 1960:29-31; Coche, 2006: 10; Aslan, 2008: 13/20, 103-105).

Orta çağ Arap coğrafyacıları, Fırat ve Dicle nehirleri arasında ve çevresinde yerleşen Arap kabilelerin yerleştiği bölgeleri Diyâr-ı Bekir, Diyâr-ı Rabî'a ve Diyâr-ı Muḍar olarak üçe ayırmışlardır. Rabî'a kabilelerine mensup Şeybanilerin yerleştiği kaydedilen Dicle nehrinin yukarı bölgesinde, Diyarbakır, Silvan, Hasankeyf, Erzen ve Siirt kentleri bulunmaktadır. İslâmî fetihlerden sonra Moğolların bölgedeki Hasankeyf ve Erzen şehirlerini tahrip etmesiyle Siirt şehrinin nüfusu kalabalıklaşmaya başlamıştır. (Hamevî, 1977: II, 134-136). Bu tarihi bilgiler ışığında Siirt'te Arap nüfusunun İslâmî fetihlerle birlikte çoğaldığı tespitinin altını çizmek gerekir.

Siirt bölgesi, Fırat ve Dicle arasında olmamasına rağmen, yukarıda anlatılan sebeplerden dolayı Mezopotamya bölgesi kapsamında sayılmıştır; bu nedenle Siirt Arapları Mezopotamya halkları tarihinin bir parçasıdır. Siirt Arapları bu bölgeye yerleşmek maksadıyla gelen farklı kavimlerle iç içe yaşamıştır. Çeşitli lehçelerle karışan Siirt Arapçasının fonetiği, cümle ve anlam yapısı genel hatlarıyla Arap dilinin hususiyetlerini muhafaza etmiştir. Siirt Arapçası, Mardin ve Şanlıurfa Arapçası gibi varlığını sözlü kültür sayesinde sürdürmüş, günlük konuşmada fonetik ciddi oranda farklılaşmış olmasına rağmen Arap lehçesi hüviyetini sürdürmektedir. (Gül, 2013: 16; Görgin, 2017: 15-18; Memduhoğlu, 2020: 55). Siirt Arapçası bünyesinde, Tillo Arapları ile Sason Araplarının birbirinden çok farklı telaffuzlara sahip oldukları görülmektedir. Sason Araplarının, Siirt ilinin kuzeyindeki Muş ovasına kadar yayıldıkları, Batman ve Bitlis kırsalında da görüldükleri ve Siirt bölgesi Arapçasına çoğunluk bakımından hâkim oldukları söylenebilir.

Siirt Arapçasında, diğer lehçelere oranla daha köklü fonetik değişiklikler görülmektedir. Bununla birlikte, önceki çalışmalarda benzer örnekler üzerinden benzer tespitler yapılmış olmakla beraber ortak bir transkripsiyondan söz etmek güçtür. Çalışmanın son kısmında Anadolu Arap lehçeleri arasında verilen kıyas tablosunda diğer lehçelerde kullanılan transkripsiyon sistemi esas alınmıştır.

C. Önceki Çalışmalar

Türkiye, üç kıtanın kavşağında yer aldığı için önemli bir coğrafi konuma sahiptir. Dört mevsimin yaşandığı verimli topraklara sahip bu coğrafya asırlardır çeşitli milletlerin muhtelif devirlerde birçok medeniyetler kurduğu önemli bir yerdir. M.Ö. Kuzey Arap yarımadasından göç yoluyla gelen bir kısım Arap kabileleri de bu topraklara gelip yerleşmişlerdir. Bu topraklara göç eden Arap kavimlerin varlığı M.S. İslâmî fetihlerle daha da artmıştır. Türkiye’de yaşayan Arap kökenli vatandaşlarımız, ana dilleri olan

Arapçayı sözlü kültürleri sayesinde korumuşlardır. Bilindiği gibi, tarihî süreçte Arapça çeşitli sebeplerden dolayı lehçelere ayrılmıştır. Türkiye’de en çok konuşulan üçüncü dil olma vasfını koruyan Arapça, ülke kültürünün bir parçası olma özelliği taşıdığından çeşitli araştırmalara konu edilmiştir.

Türkiye’de konuşulan Arap lehçeleri hakkında yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri, makale, kitap, kongre ve sempozyum bildirileri ile sözlü veri toplama esasına dayanan saha araştırmaları kronolojik olarak düzenlenmiştir. Yabancı araştırmacıların çalışmaları da ayrı bir başlık altında verilmiştir.

C.1. Kitaplar/Kitap Bölümleri

1. İsviçreli dilbilimci oryantalist Albert Socin. (1844-1899), “Der arabische Dialekt von Mōsul und Mārdīn”. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, C. 36, S. 1, 1882, ss. 1-53. Yazar Almanca yazısında Musul ve Mardin lehçelerini örnek vererek birbirleriyle karşılaştırarak bize bilgi vermektedir.
2. Ukraynalı dilbilimci Haim Blanc (1926-1984), 1964 yılında *Communal Dialects in Baghdad* isimli eserinde Mezopotamya’da konuşulan dil farklılıklarına yer verirken bu coğrafyada “Qiltu” ve “Qilit” lehçelerinin farkını ortaya koymuştur.
3. Maltalı dilbilimci Alexander Borg’un (1941-) 1985 tarihli “Cypriot Arabic” adlı eserinde Kıbrıs’ta konuşulan Arap lehçesine dikkat çekmiştir.
4. Prof. Dr. Werner Arnold: 1953 Almanya doğumlu, Arap lehçeleri konusunda Akademik çalışmaları çerçevesinde, 1997’ de Erlangen-Nürnberg Üniversitesinde Antakya’nın Arap lehçeleri üzerine doktora sonrası tez (Habilitation) çalışması vardır. Ayrıca 1991-1996 yılları arasında Heidelberg Üniversitesi Yakınoğu Dili ve kültürü Enstitüsü Sami Araştırmaları kürsüsünde asistanlık yaptığı dönemde Almanya’daki göçmenler tarafından konuşulan Antakya’nın Arap lehçeleri üzerine saha çalışması yapmıştır. The Arabic Dialect of the Jews of İskenderun adlı çalışması İskenderun

Yahudileri tarafından konuşulan Arap lehçesinden bahsediyor. Bu çalışma University of Bucharest Center For Arabic Studies tarafından Romano-Arabica VI-VII, 2006/2007 de yayınlanmıştır. Yazar Werner Arnold, “Arabian Dialects in the Turkish Province of Hatay”, *Proceedings of the 2nd International Conference of L’association Internationale Pour La Dialectologie Arabe*, pp. 1-10. 1995 nolu bildirisinde Hatay Arapçası dil özellikleri üzerinde analiz çalışması yapmıştır. Ayrıca yazar Werner Arnold. 1997. *Die arabischen Dialekte Antiochiens*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. Çalışmasında Antakya’da yaşayan Aleviler, Sünniler, Hristiyanlar ve Yahudiler tarafından konuşulan yaklaşık 90 Arap lehçesinden bahsedilir. Bu lehçeler karşılıklı olarak fonolojisi ve morfolojik yönleriyle ayrıntılı olarak ele alınır.

5. Stephan Procházka. “Does geographical periphery imply linguistic periphery? The examples of the Arabic dialects of Cilicia and Urfa in Southern Turkey”, *Romano-Arabica VI-VII*, ss. 109-132. Müellif çalışmasında coğrafi çevre, dilsel çevre anlamına gelir mi? Sorusundan yola çıkarak Kilikya ve Urfa Arap lehçelerinin Türkiye Arapları lehçelerinin güney örnekleri olarak dil özellikleri üzerinde durmuştur. Müellifin “Die Arabischen dialekte der Çukurova” adlı eseri 2002, tanıtım yazısı Muna Yüceol Özezen,” Arapçanın Çukurova Ağızları (Güney Türkiye), *Akkültür*, S.17, ss.8-9, 2004 tarihli. Yazarın Gizela Prochazca-Eisl ile birlikte 2018 yılında “The Arabic speaking Alawis of the Çukurova: The transformation of a linguistic into a purely religious minority”. *Linguistic minorities in Turkey and Turkic-speaking minorities of the periphery*. Ed. Christiane Bulut. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. pp. 309-328. Adlı çalışması Çukurovanın Arapça konuşan Alevileri başlığı altında dilsel azınlığın dinsel azınlığa dönüşümüne dikkat çekmektedir.

6. Otto Jastrow 1942 Almanyalı oryantalist. “Anatolian Arabic” ile “Arabic Dialects in Turkey-towards a Comparative Typology” adlı çalışmaları İngilizceden Türkçeye

Muna Özezen tarafından çevrilmiştir. Otto Jastrow. “Arabic Dialect Clusters in Turkey-Towards a Comparative Typology”. İlk defa 19-20 Kasım 2004 tarihinde İstanbul’da Orient Institute tarafından düzenlenen *Workshop on Turkish Dialects*’te bir bildiri olarak sunduğu bu çalışmasında Türkiye’deki Arap lehçelerini kısımlara ayırarak aralarındaki farklılıklara dikkat çekmiştir. Bu çalışma 2006 yılında Türk Dilleri Araştırmaları S. 16’da ss. 153-164,11 sayfa olarak basılmıştır. Ayrıca bu çalışma *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* yıl 2015, c. 24, sayı 2, ss. 63-74 yayınlanmıştır. Yazarın 2007 tarihli “Where do we stand in the research on the Anatolian qoltu dialects?”. *Romano-Arabica VI-VII*. ss. 63-69. Çalışmasında: Mardin, Azez, Siirt, Daragözü ve Diyarbakır bölgelerinde konuşulan Arapça incelenmiştir. Ayrıca yazarın “Daragözü:Eine arabische Mundart der Kozluk-Sason-Gruppe (Südostanatolien). 1973.tarihli çalışmasında Kozluk-Sason Arap lehçelerinin gramer ve metin içeriği üzerinde durmuştur. Yazarın çalışmaları arasında” Die mesopotamisch-arabischen Queltu-Dialekte (2 Bände). Band I: Phonologie und Morphologie. Band II: Volkskundliche Texte in elf Dialekten/Mezopotamya Arapça Queltu lehçeleri (2 cilt). Cilt I: Fonoloji ve Morfoloji. Cilt II: On bir lehçede folklor metinleri.), *Doğu İlmî İçin İncelemeler serisinden XLIII, 4 ve XLVI, 1. ciltler*. Yazar, “qultu” ismiyle nitelendirdiği ve Hristiyan ve Yahudi Arapları arasında konuşulan lehçeyi incelemiştir. Otto Jastrow’un 2011 tarihli “Turkish and Kurdish influences in the Arabic Dialects of Anatolia”. *Türk Dilleri Araştırmaları*. 1: 21, ss. 83-94. 11 sayfalık bu çalışmasında da Türkçe ve Kürtçenin Anadolu bölgesindeki Araplar ve dilleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Yine Yazar Otto’nun *The Position of Mardin Arabic in The Mesopotamian-Levantine Dialect Continuum. Arabic and Semitic Linguistics Contextualized*. Ed. Lutz Edzard. Harrassowitz Verlag. Wiesbaden. pp. 177-189. 2015 tarihli bu çalışmasında Mardin Arapçasının komşu Arap lehçeleriyle mukayesesi ve temel özellikleri üzerinde durulmuştur.

7. Shabo Talay, Otto Jastrow'un öğrencilerinden Alman akademisyen olan Talay, 2007. "The influence of Turkish, Kurdish and Other Neighbouring Languages on Anatolian Arabic". *Romano-Arabica VI-VII*. ss. 179-188. Yazar Türkçe ve Kürtçe ile diğer komşu dillerin Anadolu Arapçasına olan etkisini çalışmıştır. Sami dilleri üzerindeki çalışmaları arasında Suriye, Irak ve Türkiye'deki Arap lehçelerini içeren çalışmasında yalnızca Hristiyan ve Yahudiler tarafından konuşulan Neo-Aramice dillerine odaklandığı çalışmaları 2016'da yayınlanmıştır. Ayrıca, Shabo Talay'ın. 2011. "Arabic Dialects of Mesopotamia", Ed. Stefan Weninger, *The Semitic Languages An International Handbook*. Göttingen: Hubert & Co. GmbH & Co. KG. pp. 909-920. Çalışması vardır. Yazar Mezopotamya bölgesi bağlamında Türkiye'deki lehçelerden bahsetmektedir.
8. Romanyalı araştırmacı yazar George Grigore (1958-) doğu dilleri bilimcisidir. "Lē'noncē non verbal dans l'arabe Parlē á Mardin: Monographie D'un Parler Arabe" peripherique" 2007, ile "Polyfunctional Latin Graphemes Used in Writing the Spoken Arabic of Siirt" , in *Jerusalem Studies in Arabic and Islam no.44. Jerusalem: The Institute of Asian and African Studies. The Max Schloessinger Memorial Foundātion*. 97-108, 2017. İsimli çalışması vardır. Ayrıca "Common Features of North Mesopotian Arabic Dialects Spoken in Turkey" gibi sunumları takdim etmiştir.
9. İsveçli dilbilimci Abhalad Lahdo, Uppsala Universitet/Department of African and Asian Languages bölümünde iken "The Arabic Dialect of Tillo in the Region of Siirt" adlı çalışmasını 2009 yılında yayınlamıştır.
10. Ömerli Kaymakamlığı ve Belediyesiyle Şarkiyat Araştırma Derneği katkılarıyla 2011'de gerçekleştirilen, *Uluslararası Ömerli/Ömeran ve Çevresi Sempozyum Bildirileri Kitabı* aynı yıl yayınlanmıştır. Çeşitli akademisyenlerin Mardin tarihi, dili ve kültürü hakkındaki çalışmalarıyla, kamu kurum ve kuruluşlarının Mardin kültürlerine katkıları ve özellikle Mardin yerel lehçeleri arasında Ömerli'deki Arap lehçesinin dilsel farklılıkları

ve bu lehçeyi konuşan Arap toplulukların kırsal kesimdeki dağılımı konusunda istatistiksel olarak bilgi verilmiştir. Dilsel farklılıklarla ilgili örnekler Mardin çevresi Arap lehçesinin etkileşim boyutlarına ışık tutmaktadır.

11. Necim Gül. *Siirt Arapçasını Kurtarmak*, Ankara: Sage matbaacılık, 2013 tarihli kitap, bölge kültürüne katkıda bulunmak maksadıyla Siirt bölgesinde yaşayan sözlü kültürün bir parçası olan Arap lehçesinin korunması gerektiğinin farkına vararak gereken çabaların gösterilmesi çağrısında bulunmuştur. İlk adım olarak nitelediği *Siirt Arapçasını Kurtarmak* kitabını Latineden Latinceye transkripsiyon örneği sunmadan örnek kelime ve cümleler vermiştir. Yazarın haykırışını yansıtan bu güzel çalışma Siirt Arap lehçesini anlamak arzusunda olanlar için kaynak sayılır. Bu örnek çalışmanın Arapça konusunda uzman yerli akademisyenler tarafından yeniden ele alınması kitabın değerini düşürmeyeceği gibi temeli atılmış bu ve benzeri çalışmaların ilerlemesine katkı sunacaktır.

12. Davut Orhan. *Midyat Yöresel (Muhallemin) ve Sözlü Edebiyatı*, İstanbul: Sahafklar yayınevi, 2015 tarihli bu kitap (Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, yıl: 2016, Cilt: 4, Sayı: 8, 4:118-119 tanıtımı Habib Baygın). Mardin Midyat yöresindeki Arap Lehçesi dil özellikleri, söz edebiyatı fonetik ses bilgisi etimolojisi, çevre dillerle etkileşimi, dilin tanıtımı, dil aileleri ve sayısı, lehçelerin karşılaştıkları tehlikeler, Midyat lehçesinin geçmişi ve Fasih Arapçayla karşılaştırılması olmak üzere dört bölümden oluşan bu kitap 155 sayfadır.

13. Maciej Klimiuk, “The Folktale of Saint George and il-Xiğir: A Text in Christian Arabic of is-Swaydī (Samandağ) in the Turkish Hatay Province”, *Rocznik Orientalistyczny*, 2016, ss. 121-133. Bu çalışmada müellif Hatay’ın Samandağ ilçesinde yaşayan Hristiyanlara ait Arapça bir metin üzerinden halkın konuştuğu Arap lehçesinin temel dil yapısını analiz etmiştir.

14. M. Şefik Görgin. *Arapça Qeltu Lehçesi Siirt Arapçası ('Arabî'l-Welâyê)*, Kocaeli: Özlem Ofset Matbaa, Birinci Basım, 2017. Bu kitapta aynı zamanda grafik tasarımcı olan yazar sözlü kültürle günümüze kadar yaşayan bu dili yok olmaktan kurtarmak çabasına dayalı olarak bu kitabı kaleme almıştır. Mezopotamya bölgesinde konuşulan Arap lehçelerini Irak-Arap lehçelerinin devamı olarak tanıtan yazar, kitabında Siirt ili lehçesine ses, biçim ve söz dizimi açısından verdiği örneklerle dikkat çekmiştir. Çalışmasında, Siirt Arap lehçesinin alt gurubunu oluşturan ağız ve şivelerden de bahsetmiştir. Yöre halkının örf ve adetlerini yansıtan kültürel hayatlarına işaret etmiş, lehçenin dilbilgisi disiplinlerine örnekler vererek bahsetmiştir. Transkripsiyonsuz olarak yazdığı kitabının kendi tarafından anlaşılması zorluğundan, kendine göre herkesin anlayabileceği bir alfabe geliştirmeyi amaçlamıştır. Yöre halkının bu dili çocuklarına öğretmediklerinden yakınan yazar, Siirt Araplarının günümüzde diğer Arap lehçelerini zor anladığını belirtmiştir. Bu kitabı Arap lehçeleri disiplinlerine uyarlayacak bir akademisyen için öncü bir çalışma niteliğindedir.

15. Mehmet Şayır, *Mardin Arapça Diyalekti*, İstanbul: Akdem yayınları, 2017. Gazi Üniversitesinde aynı isimde izinli doktora tezinin kitap haline getirilmiş hali olup, Mardin Arapçasının dil özelliklerini ses bilim, biçim bilgisi ve söz dizini olarak üç bölüme ayırarak zengin örneklerle açıklamıştır. Genel anlamda lehçenin birçok yönünü yansıtsa da hangi örneklerin hangi lehçe özelliklerine ait olduğuna dair detaya girilmemiştir. Mardin Arapçası konusunda değerli bir kaynak çalışmadır.

16. Abdülhakim Önel, *Harran'da Konuşulan Arap Lehçesi Üzerinde Bir İnceleme, İslâm Tarihi ve Medeniyetinde Harran*. Ankara: Berikan Yayınları, 2018, II. cilt ss. 209-226. Yazar, Harran Arapçasını fonetik, morfoloji ve sentaks açısından tanıtımını yapmıştır.

17. Davut Orhan “Midyat Yöresel Arapçası ve Sözlü Edebiyatı”, *Türkiye’de Konuşulan Arap Diyalektleri Kitabı, Yaşar Acat, İstanbul: Akdem Yayınları, 2018, ss.161-*

200. Kırk sayfalık makalede Türkiye’deki Arap lehçeleri hakkında kısa bilgi verilirken konu hakkında yurtiçi ve yurtdışında yapılan çalışmalara işaret edilerek Midyat Arap lehçesinin, Siirt-Şanlıurfa ve Hatay Arap lehçeleriyle mukayesesi küçük bir tabloda gösterilmiştir. Mardin yöresine ait Midyat’ta bulunan muhallemilerin Arapça lehçesinin yapısını, konuşma seviyesini yöreye ait atasözü ve deyimler üzerinden örnekler vererek Türkçe anlamlarıyla beraber tablolar halinde sunmuş, söz konusu çalışmasına “dua, beddua ve temenniler” tablosunu eklemiştir. Çalışmasında lehçe özellikleri disiplinlerine dair açıklamalara girilmemiştir.

18. Yaşar Acat, *Türkiye’de Konuşulan Arap Diyalektleri*, İstanbul: Akdem yayınları, 2018. Tarihli çalışma, birkaç makale ve tez çalışmalarının bir kitapta gösterilmesi halidir. Bu kitapta Siirt ve çevresi, Şanlıurfa (Harran), Mardin, Hatay ve çevresi, Çukurova ve Antep-Kilis illerindeki Arap lehçelerinin dil ve üslup özelliklerinin örneklerle genel anlamda tanıtları yapılmıştır.

19. Adnan Memduhoğlu, *Siirt Arapçası*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2019 tarihli kitabı Siirt Üniversitesinin, Yaşayan Diller Enstitüsü tarafından düzenlenen “Siirt Arapçası, Dünü, Bugünü ve Yarını” adlı çalıştay notlarının derlemesidir. Siirt Arapçasını bir lehçe olarak tanımlayarak bu dili konuşan bir kısım Siirt halkının sözlü kültürünü yansıttığını ve Anadolu kültür zenginliklerinin bir parçası olduğunu vurgulayarak konuya ilişkin dil çalışmalarını ve bu lehçenin yaşatılması konusunda akademisyen ve bürokratların tavsiye konuşmalarını içermektedir. Söz konusu kitap lehçenin tanıtılması, bugünkü durumu ve geleceği ile ilgili düşünceleri içermesi bakımından bir temel eserdir.

20. Ahmet Abdülhadioğlu, *Sözlü Kültür Bağlamında Mardin Arapça Atasözleri*, isimli çalışması 2019 yılında Kriter yayınevi tarafından 688 sayfalık kitap olarak bastırılmıştır.

21. Faruk Akkuş, *Anatolian Arabic. Arabic And Contact-Induced Change*. Ed. Christopher Lucas & Stefano Manfredi. Berlin: Language Science Press, 2020, p.p. 135–158. Anadolu Arapçasının diğer mahalli lehçelerle temasından meydana gelen dilsel değişiklikleri ele almıştır.

C.2. Makaleler

1. İsraili dilbilimci Paul Wexler (1938-) Yahudi toplulukların bulundukları coğrafyalardaki dil yapılarıyla ilgili “The Judaeo-Arabic Dialect of Nusaybin/Qamishli”1989, 156-168 adlı çalışması vardır.

2. Mehmet Şirin Çıkar ve Abdülhadi Timurtaş, “Siirt Yöresinde Konuşulan Arapçanın Temel Özellikleri”, *Şarkiyat Araştırma Dergisi*, 2009/I, S: 28. Makalede, Siirt yöresinde konuşulan Arapçanın dil özellikleri hakkında genel bilgi verildikten sonra, Siirt Araplarının tarihi, konuştukları dilin çevre lehçelerle etkileşimi, sözlü kültürleri sayesinde günümüze kadar korudukları Arap lehçesinin standart Arapçanın dil özelliklerine uygunluğu fonetik açıdan örneklerle gösterilmiştir.

3. Genüsse aus der Steppe: “Kulturgeschichtliches und Etymologisches zur Wüsten-Trüffel nebst einem Text im arabischen Dialekt von Urfa (Südost-Türkei)”, 2010. Makalesine benzer makale çalışmaları Hatay, Mardin ve Siirt ve Çukurova /Kilikya hakkında yazan “Von Stephan Procházka (Wien)” Yazarın Irak-Suriye ve Türkiye Güneyi Arap Dili (Arabic in Iraq, Syria, and southern Turkey), (The Arabic Dialects of Northern Iraq), (The Arabic dialects of eastern Anatolia) isminde çalışmaları vardır.

4. Mehmet Şirin Çıkar ve Abdülhadi Timurtaş, “Mardin Yöresi Arapçasının Temel Özellikleri” *Şarkiyat Araştırma Dergisi Nüsha*, 12. yıl 1: 34 2012. Bu makalede, Mardin yöresinde konuşulan Arapçanın temel özelliklerine kısaca değinilmiştir. Genel olarak telaffuz farkı, kelime ve kısa cümlelerle verilen örneklerde gösterilmiştir. Mardin

Arapçasına ait terimlerin Türkçe anlamlarına dair örnekler de verilmiştir. Dil özelliklerini çalışacaklara hazır cümle kaynağı olarak başvurulabilecek bir kaynaktır.

5. Ahmet Aslan'ın, "İslâmî Fetihten Emevi Döneminin sonuna kadar Diyâr-ı Muḍar'da (Harran Bölgesinde) Arap Edebiyatı Çevresi" adlı çalışması, 2012 yılında *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27: 27, s. 169-191 arasında yayınlanmıştır.

6. Mahmut Ağbaht, "Antakya'nın Dursunlu Köyünde Konuşulan Arap Diyalekti", *Şarkiyat Araştırma Dergisi Nüsha* 2014, yıl: 14, sayı: 39, ss. 7-26. Makalesinde, Dursunlu köyündeki Arap lehçesine dikkat çekmek için örnek olarak üç yazılı metin seçerek standart Arapçayla telaffuz farkını gösterip Türkçe anlamlarını vermiştir. Lehçenin fonetik özelliklerine, sesli ve sessiz harf bakımından telaffuzlarına ve diğer lehçe hususiyetlerine kısaca yer verilmiş değerli bir çalışmadır.

7. Abdülmuttalip Arpa, "Fasih (Kur'ân) Arapça Bağlamında Hatay ve Siirt Ağızları Arasında Bir Değerlendirme", *The Journal of Academic Social Science Studies /JASSS2673*), No: 31, p. 9-19, 2015. 10 sayfalık bu makalede, Siirt ve Hatay'da Arapça konuşan çeşitli meslek erbabından sekiz gönüllüye, Kur'an-ı Kerim'den farklı konulara dair sekiz ayet okunup, yöneltilen sorulara verdikleri cevaplar değerlendirilerek lehçenin fasih Arapçaya yakınlığı ölçmeye çalışılmıştır.

8. Faruk Toprak'ın "Siirt Arap Diyalektine Girmiş Yabancı veya Ödünç Kelimelerin Köken, Yapı ve Anlam Bakımından İncelenmesi" adlı çalışması, *Arabic Varieties: Far and Wide Proceeding of the 11th International Conference of AIDA, Bucharest* (2015), ss. 541-544. Sempozyumda sunulan bildiri Siirt lehçesinin çevre dillerle etkileşim seviyesini gösteren değerli bir çalışmadır.

9. Muna Özezen'in "Türkiye'de Arapça Diyalektleri -Karşılaştırmalı Tipolojiye Doğru" isimli makalesi, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2015

yılı itibariyle 24. cilt ve 2. ss. 63-74. Türkiye’deki Arapça diyalektleri üzerinde karşılaştırmalı bir inceleme çalışmasıdır.

10. Habib Baygın’ın “Midyat Yöresel Arapçası (muhallemî) ve Sözlü Edebiyatı” adlı çalışması 2016 yılında *Dergiabant*, Cilt 4. 8. Sayısında 118-119 dört bölümden oluşmaktadır.

11. Yusuf Özcan tarafından kaleme alınan “Mersin’in Tarsus İlçesinde Konuşulan Arap Diyalekti; Zamir ve Fiil Çekimi Bağlamında İnceleme” adlı Arapça makale, e-*Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1, 2016’ da yayınlanmıştır. Yazar, Tarsus Araplarını tanıttıktan sonra Tarsus Arap lehçesinin tanıtımını yapıp fiil çekimlerini, zamirleri lehçe bazında Standart Arapça ile kıyaslayarak lehçenin fonetiğini ve morfolojik özelliklerini örneklerle anlatmıştır.

12. Muna Yüceol Özezen’in “Çukurova Arapçasına Türkçeden Geçmiş Fiil Kökleri” adlı makalesi 2016 yılında *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 25, 3. Sayısında 195-214 sayfaları arası 20 sayfa olarak yayınlanmıştır.

13. Veysel Gürhan’ın “Mardin Şer’iye Sicillerinde Arapçanın Belge Dili Olarak Kullanılması ve Bu Dilde Yazılan Bir Belge Türü Olarak Mülk Alım-Satımlarında Kullanılan Yöntem” adlı makalesi 2016 yılında *Şarkiyat dergisinin* 8. cildinin 2. sayısında 992-1005 sayfaları arasındaki 12 sayfadan ibaret olup, Mardin Arapçasının şer’iye sicillerine yansıyan boyutunu ele alması açısından önemlidir.

14. Yaşar Acat’ın “Mahallemî Lehçesinde kullanılan Atasözü ve Deyimlerin Fasih Arapçada Kullanılan Atasözü ve Deyimlerle Mukayesesi” adlı makalesi, *Şarkıyyat Dergisi*’nin 2016 tarih cilt 8. ve sayı 2. 694-724 sayfaları arasında 30 sayfa olarak yayınlanmış olup, Mardin yöresine ait muhallemi Arapçasında kullanılan bazı deyim ve atasözlerini incelemektedir.

15. Yusuf Özcan'ın "Çukurova Arapçası; Tarsus Örneği" (2016, *Türkiye Alim Kitapları, Almanya/e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi cilt:8, Sayı:1, ss.27-88.*) Arapça olarak yazılmış olan bu makale (ayrıca *Türkiye'de Konuşulan Arap Diyalektleri*, ed. Yaşar Acat, İstanbul: Akdem Yayınları, 2018'de de yayımlanmıştır), lehçeyi tanıtarak bu lehçe hakkında yapılan çalışmalara işaret etmiş, birbirine yakın olan yerleşkeler arasındaki ağız ve şive farklılıklarına işaret etmiştir. Bu lehçeyi konuşan toplulukların Adana, Mersin ve Hatay'a kadar uzanan yöre halklarının Mısır valisi Mehmet Ali Paşa döneminde Suriye'nin kuzeybatı kesimlerinden göç yoluyla bölgeye yerleştiğine, bölgedeki halkların inanç ve dil farkları üzerinden demografik yapısına yer vermiştir. Bölge Arapçasının genel özellikleri hakkında tablolar yapmış, lehçenin ses bilgisi, şekil bilgisi hakkında geniş bilgi verirken, cümle bilgisi hakkında kısa izahatlara yer vermiştir. Arap lehçebilim konularına göre analizi yapılmamış olsa da doyurucu bilgiler ihtiva etmesi bakımından çok değerlidir.
16. Cahit Akın, Otto Jastrow, Shabo Talay, "Nōřšēn: Ein Anatolisch-arabischer Dialekt der Sason–Muş–Gruppe". *Zeitschrift für Arabische Linguistik* 65. ss. 73–96. 2017 tarihli makalede, Sason ve Muş çevresi Arap lehçesinin dilsel özellikleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.
17. Emin Cengiz'in "Arapça Qeltu Lehçesi Siirt Arapçası ('Arabi'l-Welēye')” isimli çalışması, 2017 yılında *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* cilt 8. ve 18. sayısında 265-267 sayfaları arasında M. Şefik Görgin'in *Arapça* adlı eseri incelenmiştir.
18. Karim Farouk Ahmed Abdeldaim tarafından kaleme alınan "Lehcetu Mardīn fi Mīzāni 'İlmi'l-Luġa" adlı 34 sayfalık Arapça makalede, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 12/15, Ankara 2017.* Yazar Mardin Arapçasının dil özelliklerini, kelime iştikakı ve cümle yapısını örneklerle anlatmıştır. Fasih cümle terkipleri açısından karşılaştırma yaparak Mardin Arap lehçesini tanıtmıştır.

19. Musa Alp ve Yusuf Özcan'ın "Adana-Akkapı Araplarının Fasih Arapçayı/Kur'an Arapçasını Anlama Düzeyleri Üzerine Bir İnceleme" (2017/e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi (Journal of Oriental Scientific Research/JOSR), cilt: 9) adlı makalelerinde yazarlar Adana ilinin Akkapı Mahallesi'nde bulunan Arap asıllı topluluğun fasih Arapçayı anlama seviyelerini ölçen istatistik bir çalışma ortaya konmuştur. Mahalle sakinlerinin kullandıkları kelimeler fasih Arapçadaki kelimelerle kıyaslanmıştır. Bölgede konuşulan lehçe, Suriye bedevi lehçesi ve Hatay-Mersin bölgesinde konuşulan Arap lehçeleriyle birlikte değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bölge sakinlerinin Türkiye'de bulunan farklı Arap kesimlerden aileler olduğu ifade edilmiştir.
20. Erdem Akın'ın, "Başka Şehirlere Göç Etmiş Siirtli Arap Ailelerin Siirt Arapçasına ilişkin Tutumları" isimli araştırması, 2017 yılında, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* cilt 5. 10. Sayısında 435-460 sayfaları arasında, 25 sayfa olarak yayınlanmıştır.
21. Mehmet Malik Bankır, Yılmaz Akdemir'in "Siirt Arapçasının Türkçeye Zenginleştirilmesi" adlı çalışmaları, 2017 yılında, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 7. 13. Sayısında 139-146 sayfaları arasında yayınlanmıştır.
22. Şerif Demir'in "Tek Parti Döneminde Siirt'te Arapça Kullanımı" adlı çalışması, 2017 yılı *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisinin* 5. cildinin 9. sayısında 277-293 sayfaları arasında yayınlanmıştır. Yazar Siirt Arapçasının tek parti dönemindeki kullanımını ele almıştır.
23. Abdülhadi Timurtaş, "Tekniyyātu Bināi'l-Kıṣṣati'ş-Şa'biyye fī Mardin ve fī Katar: Dirāse Muḳārane", *Mecelletu Cāmi'ati Katar Kulliyeti'l-Ādāb*. C. 2, S. 2, ss. 59-71. 2018 tarihli çalışmada Mardin ile Katar Arapları tarafından anlatılan kıssalar analiz edilmiştir.
24. Abdülhadi Timurtaş ve Mehmet Şirin Çıkar, "Siirt ve Çevresinde Konuşulan Arapça", *Türkiye'de Konuşulan Arap Diyalektleri*, ed. Yaşar Acat, İstanbul: Akdem

Yayınları, 2018. Siirt Arapları ve Siirt Arapçası hakkında bilgi verilmiştir. Siirt yöresindeki Arap toplulukların dağınık yaşadığı ve çevresel faktörlerden etkilendikleri ve bu sebeple yerleşim bölgeleri arasında aksan farklılıkları oluştuğuna dikkat çekilmiştir. Ayrıca Siirt Arap lehçesinin dil özelliklerine örnekler verilmiş ses ve morfolojik özelliklerinin varlığına ve söz dizim özelliklerine dair tanımlar yapılmıştır.

25. Abdülhakim Önel “Harran’da Konuşulan Arap Lehçesi Üzerinde Bir İnceleme” *İslam Tarihi Medeniyetinde Harran Kitabı* II cilt, Ankara: Berikan yayıncılık, 2018, adlı makalesinde Harran Arapçasını tanıtarak lehçe olarak varlığına ve içinde barındırdığı lehçe özelliklerine işaret ederek örnekler sunmuştur.

26. Adnan Arslan’ın “Türkiye’de Arap Lehçeleri Araştırmaları ve Öğretilmesi Konusunda Olumsuz Yaklaşımın Nedenleri”, *Social Sciences Studies Journal/Sosyal Bilimler dergisi*, 2018. Yazar, bu makalesinde çeşitli siyasi sınırlar ve coğrafik etkenlerden dolayı zayıflayan Arap lehçelerinin Türkiye’de öğretilmesi konusundaki olumsuz yaklaşımlara dikkat çekmiştir. Lehçelerdeki bazı fonetik değişimlere atıfla bir nevi yazılı kültürü destekleyen sözlü kültürün önemini belirtmiş ve lehçelerdeki büyük değişimlere ve farklılıklara rağmen her türlü zorlukları aşip olumsuz yaklaşımların bertaraf edilip konuya bilimsel bir yaklaşımla genel kültüre zenginlik katması amacını gütmüştür.

27. Emin Cengiz “Siirt Arapçasını Yaşatmak”, *Türkiye’de Konuşulan Arap Dialektleri Kitabı*, Yaşar Acat, İstanbul: Akdem yayınları, 2018. Yazar, makalesinde Siirt Arapçasını yaşatma çabaları ve Siirt bölgesinde ve beraberinde yaşadığı dil aileleriyle etkileşimden fazla etkilendiği, sözlü kültür vasıtasıyla yaşayan bu dili kurtarmak için kayıt altına alınması gerektiği vurgusu yapılarak, Siirt Arapçasındaki dilsel farklılıklara dikkat çekilmiştir.

28. Muna Yüceol Özezen'in "Arapçayı Lehçe Düzeyinde ve Latin Esaslı Bir Alfabeyle Yazma ve Öğretme; Çukurova Arapçası Örneği", *The Journal of Mesopotamian Studies*, 2018 tarihli makalesinde yazar, Çukurova Arap lehçesinin Latin harfleriyle küçük yaştan itibaren öğretilmesi tartışması üzerinden birtakım önerilerde bulunmaktadır. Çeşitli nedenlerle zayıflayan bu lehçeyi gelecek nesillere aktarılabilmesi için arşivlenmesinde kolaylık sağlanabileceği vurgusu da yapılmış, lehçenin ses bilgisi Türkçe telaffuzları konuları üzerinden bir fikir verilerek çalışılmıştır.

29. Yaşar Acat, "İdil (Āzeh) Süryanileri Tarafından Kullanılan Arapça Atasözleri", *Türkiye'de Konuşulan Arap Dialektleri Kitabı, İstanbul: Akdem Yayınları*, 2018. Ayrıca 2019'da *Mardin Artuklu Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, cilt: 6, sayı: 1 ' de yayımlanmıştır. Yazar makalesinde Mardin yöresine ait saydığı Şırnak'a bağlı İdil bölgesinin Arap lehçesinin varlığına dikkat çekmiş ve kısaca tanımlayarak doğrudan doğruya atasözlerine geçip İdil bölgesinde söylenen atasözlerinin Arapça telaffuzlarıyla beraber Türkçe anlamlarını ve Fasih Arapçadaki karşılıklarını vermekle yetinerek lehçenin dil özelliklerini açıklamaya geçmemiştir, çalışma yöre lehçesini çalışanlara değerli kaynak niteliğindedir.

30. Abdülhakim Önel "Harran Arap Lehçesinin Özellikleri" *Harran İlahiyat dergisinde yayınlanmış ve Academia internet portalına yüklenmiştir*, 2019, 23 sayfalık makalesinde Harran'ın coğrafi konumu ve Harran'da konuşulan Arapça lehçesinin bazı özelliklerinden bahsetmiştir.

31. Ahmet Abdülhadioğlu, "Dilsel ve Kültürel Özellikleri Bakımından Mardin Arapça Lehçesi", *The Journal of Mesopotamian Studies*, c: 4/1, Winter 2019, s. 3-22 olarak yayımlanmıştır. Bu makale Mardin Lehçesinin dilsel ve kültürel özelliklerinden bazı örnekler sunulan değerli bir çalışmadır.

32. Emin Cengiz “Siirt Arapçasının Korunmasında Sözlü Kültürün Rolü”, *Mardin Artuklu Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, cilt: 6, sayı: 1, 2019 adlı makalesinde, Siirt Arapçasındaki dilsel farklılıklarına dikkat çekilmekle beraber, Siirt Araplarının müziklerinde, manilerinde, atasözü ve deyimlerinde bu dilin korunduğu belirtilmiş, Siirt Arapçasının dil özellikleri tanımı yapılarak, Arap Lehçeleri arasındaki yerine işaret edilmiştir. Yazarın çeşitli başlıklar altında yazıp yayınladığı makalelerin içerikleri birbirine çok yakındır.

33. Emin Cengiz’in “Mardin Arapça Diyalekti” adlı çalışması 2019 yılında *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt 10 ve 22. Sayısında Dr. Mehmet Şayır tarafından kaleme alınan Mardin Arapça diyalekti eseri hakkındadır.

34. Emin Cengiz, “Siirt Arapçasında Dilsel Farklılıklar”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (2), ss. 359 – 377. 2019 adlı makalesinde, Siirt-Mardin bölgelerindeki Arap nüfusunun bulunduğu çeşitli yerleşim alanlarındaki dil farklılıklarına değinmiştir.

35. Hadra Kübra Tamtamış’ın “Baskın ve aracı dil kavramları bağlamında Türkçenin Mardin Arapçasına etkisi (the Effect of Turkish on Mardin Arabic such as dominant and mediator concepts of language)” isimli çalışması *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisinin* 2019 yılı 22. Sayısında 194-206 sayfaları arasında 13 sayfa olarak yayınlanmıştır.

36. Özgür Kazcı’nın “Antep-Kilis Kırsalında Konuşulan Arap Lehçesinin Tanıtımı ve Biçim Bilgisi Hakkında Genel Bir değerlendirme” adlı makalesi, *Mardin Artuklu Akademi Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, cilt:6, sayı:1 2019’da yayına girmiş, ancak bundan önce Yaşar Acat’ın, *Türkiye’de Konuşulan Arap Diyalektleri*, İstanbul: Akdem Yayınları, 2018 tarihli kitabında yayınlanmıştır. Yazar bölgede konuşulan Arap lehçesinin varlığına oryantalist “Otto Jastrow” tarafından tanımlandığına işaret ederek, Türkiye’deki Arapça diyalektlerin varlığına dikkat çekmiştir. Bölge halkların Kürtlerle ve Türkmenlerle

beraber yaşadıkları etnik guruplardan ve bu lehçenin etkileşiminden söz ederek varlığını bugüne kadar koruduğunu, bu lehçeyi konuşan aşiret ve kabile isimlerini vererek konuşma aksanlarına ve telaffuz şekillerine örnekler vererek izaha çalışmıştır. Bu lehçenin Hatay yöresi lehçesinin bir parçası olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Yazar makalesinde transkripsiyon işaretlerini de kullanarak bu lehçenin çok kısa ses, biçim bilgisine yer vermiştir. Lehçenin etkilendiği Arapça olmayan kelimeler hakkında çok kısa örnekler sunmuştur. Tanımdan öteye geçmeyen bu değerlendirme, konusunda öncü bir çalışma olması dolayısıyla kıymetlidir.

37. Sedat Akay'ın "Siirt Arapçasındaki Deyimler ve Mesellerin Filolojik Özellikleri" isimli makalesi *Journal of Social Sciences Institute dergisinin* 2019'da yayınlanan 7.cild'in 13 sayısının 277-288 sayfaları arasındaki 11 sayfalık bölümde, Siirt Arapçasının dil özelliklerini deyimlerden ve atasözlerinden örnekler vererek sunmuştur.

38. Uğur Gülbil, "Kilis'teki Arapça Tabelaların Dil ve Kültür yönüyle incelenmesi" (*İslam Medeniyeti Araştırma Dergisi (IMAD)*)'nin 2019 tarih ve cilt 4. sayı 2, ss. 217-260) başlıklı yazısında, Kilis ilindeki Arapça tabelaların durumunu ele almıştır.

39. Abdülhakim Önel'in "Harran Arap Nüfusunun Yerleşmesi ve Meseller Örneğinde Harran Lehçesinin Dilsel Özellikleri" (2020) adlı 23 sayfalık makalesinde, Harran'ın Arap Nüfusu hakkındaki düşünceleriyle, Harran Lehçesinin özelliklerini, kendi yüksek lisans tezine de konu olan darbimeseller bağlamında verdiği örnekler üzerinden açıklamaya çalışmış olduğu bir çalışmadır. Harran Arap lehçesinin dil özelliklerinin detaylarına girilmemiş çok değerli bir çalışmadır. Aynı çalışması daha önce *Şanlıurfa Büyükşehir Beld. Kültür ve Sosyal İşler Müd. Yayınları No. 1.*, Semih Ofset Matbaacılık, Ankara 2016' da yayınlanmıştır.

40. Aydın Aktay, “Bir Kimlik Şehri Siirt ve Can Çekişen Arapçası” 2020 yılında *Pesa Uluslararası Sosyal araştırmalar Dergisi*, 6:1., ss. 82-89 arasındaki bu çalışmasında unutulmaya yüz tutmuş Siirt Arapçası konu edilmiştir.
41. Muna Yüceol Özezen’in “Çukurova Araplarının Sözlü Edebiyatları Üzerine Gözlemler” isimli çalışması 2020 yılında, *The Journal of Mesopotamian Studies*, c.5, S.2, ss.167-189 arasında 22 sayfa olarak yayınlanmıştır.
42. Yakup Göçemen’in “Kilis Ağzına Özgü Bazı Kelimeler ve Arapça Kökenleri” adlı makalesi *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Şubat 2020 tarih ve Cilt 7, Sayı 2’ in ss. 999-1032 arası 33 sayfadan ibaret olup, Kilis Türkçesindeki Arap kökenli kelimeler hakkında örnekler verilmiştir.
43. Yıldız Deveci Bozkuş’un “Mardin’de Tarihsel Süreçte Ermeni-Arap İlişkilerinin Ermenice ve Arapça Üzerindeki Etkileşimleri” adlı çalışması 2020 yılında *International Journal of Mardin Studies* adlı derginin c. 1, S. 1, ss. 31-53 sayfaları arasında 22 sayfalık bölümde, Ermeni-Arap iki toplumun birbirlerine olan temasları ışığında Arapça ile Ermenice dillerinin birbirlerine etkisi konusunu ele almıştır.
44. Emin Cengiz’in “Siirt Arapçasında kullanılan Atasözleri ve Deyimlerde Dini Motifler” adlı çalışması, 2021 yılında, *The Journal of Mesopotamian Studies*, c. 6, S. I, ss. 129-143 sayfaları arasında 14 sayfa olarak yayınlanmıştır.
45. Gamze Mutlu’nun “Türkçe-Arapça Dil İlişkilerine Tarihsel ve Güncel Bir Bakış: Mardin Arapçası Atasözleri Örneği” adlı çalışması 2021 yılında, *The Journal of Mesopotamian Studies* adlı derginin c. 6, S. 2, ss. 179-202 sayfaları arasında 23 sayfa olarak yayınlanmış olup Mardin Arapçasının Türkçe ile etkileşimi örneklerini Mardin Halkının kullandığı atasözlerinde aramıştır.

46. İbrahim Özcan, “Harran Arap Lehçesi: Dil ve Üslup Özellikleri”, *Harran İlahiyat Dergisi*, 2021 yılı 46 sayısında 100-113. sayfaları arasındaki 13 sayfalık çalışmada Harran Arap lehçesinin dil özelliklerinin tanıtımına yer vermiştir.
47. Muna Yüceol Özezen’ in “Arap ve Lehçeleri üzerine yeni bir yayın ve Türkçe dil ilişkileri bakımından önemi” adlı makalesi 2021 yılında *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisinin* cilt 6 2. sayısının 1042-1048 sayfaları arasındaki çalışması altı sayfadan ibarettir.
48. Mehmet Ali Kılav Araz- İzzettin Çelik, “Mardin Gökçe Köyü ve Çevresinde Kullanılan Arapça Atasözleri (Karşılaştırmalı Tematik Bir Çalışma)”. *ULUM Dini Tetkikler Dergisi*. c. 5, S. 1, ss. 65-106, 2022 yılı 66 sayfalık çalışmaları Mardin’e bağlı Gökçe köyü ve çevresinde kullanılan Arapça Duaları, Standart Arapça ve Türkçedekilerle karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.
49. Mehmet Ali Kılav Araz- İzzettin Çelik, “Mardin Gökçe Köyü ve Çevresinde Kullanılan Arapça Dualar (Karşılaştırmalı Tematik Bir Çalışma)”. *ULUM Dini Tetkikler Dergisi*. c. 5, S. 2, ss. 285-341, 2022 yılı 31 sayfalık çalışmaları Mardin’e bağlı Gökçe köyü ve çevresinde kullanılan atasözleri, Standart Arapça ve Türkçedekilerle karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.
50. Ömer Acar ve İbrahim Özcan. “Geçmişten Bugüne Muḍar Lehçesi” *Şarkiyat*, c. 14, S. 2, ss. 670-688, 2022 tarihli bu makalelerinde Muḍar lehçesinin kökeni, dünü ve günümüzde yayıldığı coğrafyadaki dil özelliğinin günceli üzerinde durulmuştur.
51. Yakup Göçemen’in “Hatay’ın Altınözü ilçesinde kullanılan Arapça lehçesi ve bu lehçede yer alan bazı atasözleri” 21.02.2022’de *RumeliDe Journal of Language and Literature Studies* 26. Sayısındaki 864-895 sayfaları arasında yayınlanan 30 sayfalık çalışmada, Hatay yöresi lehçesine ait bazı sözcüklerin atasözleri içerisindeki kullanımını değerlendirmiştir.

C.3. Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri

1. Davut Orhan. *Midyat yöresel Arapçasında (Muhalleme) Anlatılar ve Özellikleri*, Gaziantep Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014. Bu çalışmada Midyat’la ilgili Arapça alıntılara başlamadan önce, Arap dili ve lehçelerinin genel tanımı ve yayıldıkları coğrafyalara ve tarihi süreçlerine, kısaca dil özelliklerine işaret edilmiştir. Türkiye’de Arap vatandaşlarımızın bulundukları illeri ve konuştukları Arapça lehçeleri arasındaki farkı çok kısa örneklerle tanıttıktan sonra, Midyat Arap lehçesiyle ilgili geniş tablolar ve örnekler vermiştir. Cümle anlamlarını Fasih Arapçayla karşılaştırarak Türkçe anlamlarını da eklemiştir. Bu cümlelerin Arapça lehçe literatüründeki hangi dil disiplinlere ait olduğu konusuna girmemiştir.
2. Faruk Akkuş, *The Functional Categories And Phrase Structure Of Sason Arabic*, Boğaziçi Üniversitesi, Doğu Dilleri bölümü İngilizce Yüksek Lisans Tezi, 2014. Sason Arapçası ile ilgili cümle yapısı örnekleri olarak bu lehçenin varlığından bahsederek tanımını yapmıştır. İngilizce anlatımı yanında verilen cümle örnekleri Türkçe anlamlarıyla beraber vermiştir. Standart Arapçaya uygunluğunu ortaya koymadan önce Sason Arapça lehçesinin genel bir resmini çizmiştir. Bir Arap lehçesi olarak konuşulduğu bölgede ve zaman içinde sözlü olarak kendini koruyarak geldiği bugünkü durumunu anlatmıştır. Bu örneklerle bakarak Arap lehçe özelliklerine göre sınıflandırma yapmak ve dil özelliklerini belirtmek için ikinci bir çalışma gerekli olmaktadır.
3. Abdulrahim al-Mohamad al-Mahmoud. *Yabancı Dil Olarak Arapça Öğreniminde Lehçelerin Etkisi*, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim dalı Yüksek Lisans Tezi, 2015. Arapçayı yabancı dil olarak öğrenirken içinde bulunduğumuz toplumun Arap lehçesi veya öğrenme kaynağının bulunduğu çevrenin öğrenmeye etkisi, standart Arapçayı öğrenirken elde edilen verilerin istatistik bilgilerine yer vererek, lehçelerin gerçek Arapçayı öğrenmedeki etkilerini ele almış ve

lehçelerin dil özelliklerini ele almayarak, konunun dil öğrenimi politikaları içinde kalacağına işaret eden bir çalışmasıdır.

4. Hans Jurgen Sasse (1943-2015) Alman dilbilimcidir. Midyat'taki Muhallemini diyalekti ile ilgili "Linguistische Analyse des arabischen Dialekts der Mhallamiye in der Provinz Mardin (Südosttürkei), University of Munich, 1971 tarihli doktora tezi.

5. Abdülhakim Önel. *Harran Araplarında Dil ve Edebiyat Bağlamında Arapça Meseller ve Tahlilleri*, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi 2016. Harran Arap Lehçesinin genel tanımını, Arap Lehçelerindeki dil özelliklerine ait birkaç başlık altında örneklerle hem ses hem biçim ve söz dizim bağlamında tanıtmış hem de darbimeseller bağlamında Fasih Arapçaya olan yakınlığını gösteren bu tezi, Harran Arap Lehçesi konusunda çok çok değerli bir giriş çalışmasıdır.

6. İbrahim Özcan, *Harran Arapçası Dil ve Üslup Özellikleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arap Dili Belagati, Yüksek Lisans Tezi. 2017. Harran Arapça lehçesinin, dil ve üslup özellikleri (ses, biçim ve söz dizim) bağlamında genel olarak tanıtılmış, Harran sözlü kültürünü temsil eden halkın geçmiş tarihi, Harran Üniversitesi'nin yetiştirdiği âlimlerden söz edilerek, yerli Arap halkın sözlü kültür sayesinde dillerini günümüze kadar nasıl korudukları belirtilmiştir. Harran Arap lehçesine ait darbimesel, şiir, kaside ile eski Arap lehçelerine ait kullandıkları sözcük örneklerine yer verilmiştir. Türkiye'de konuşulan Arapça lehçelerin içinde Fasih Arapçaya en yakın olduğu gözlemi vurgulanmıştır. Harran Arapçasında yapılan ikinci yüksek lisans tez özelliği taşıyan bu çalışmanın kapsamı genişletilerek saha çalışması eklenmesi suretiyle canlı sözlü kaynaklardan video ve ses kayıtları alınmış özgün bir çalışmadır.

7. Bengisu Görgün, *Türkiye'de Dil Hakları: Çukurova Bölgesi Arapça Lehçesi Örneği*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim

Dalı. Yüksek Lisans Tezi. 2017 tarihli tezinde, Çukurova bölgesinde kültürlerini belirli ölçüde sözlü olarak korumaya çalışan bir topluluğun örf, adet ve inançlarına tutunabilme aracı gördükleri Arap lehçelerini korumaktan geçilebileceği, bunun da dili koruma araçlarının aktivelerini geliştirilmesinin ulusal ve evrensel insan hakları şemsiyesi altında olması ön plana çıkarılmıştır. Ancak konuştukları lehçenin dil özellikleri potansiyelinin detaylı incelenmesine geçilmeden konuya siyasi bakış açısı kazandırılmıştır.

8. Mehmet Şayır, *Mardin'de Konuşulan Arapça Lehçenin Ses Bilgisi Biçim Bilgisi ve Söz Dizimi Bakımından İncelenmesi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Arapça Öğretmenliği Bilim Dalı. Doktora Tezi. 2017 tarihli bu çalışmada, Mardin Arapça diyalekti ile ilgili ses bilgisi, biçim bilgisi ve söz dizim bakımından incelenmiş, mevcut konu başlıkları zengin örneklerle doldurulmuştur. Ancak Arapça lehçe özellikleri disiplinleri alt başlıklarına uyarlama tanımları yapılmamıştır. Verilen örneklerin hangisinin *iklāb*, *ibdāl* ve *imāle* olabileceği mevcut lehçe özelliklerine daha ileri anlam katması bakımından önemli olduğu bilinen bir husustur.

9. Melike Yiğit, *Hatay'ın Samandağ İlçesinde Konuşulan Arapça Üzerine Bir Derleme Çalışması*, Çorum Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. 2017. Bu tezde Samandağ Arapçası ses, biçim ve cümle bilgisinin temel özellikleri itibarıyla incelenirken araştırma örnek metinler ve küçük ölçekli sözlük ile desteklenmiştir.

10. İbrahim Gülcü, *Hatay Altınözü Bölgesinde Konuşulan Arapça Diyalektiği: Atasözleri, Deyimleri ve Bunların Fasih Arapçayla Karşılaştırılması*, Dokuz Eylül Üniversitesi Türkçe Yüksek Lisans Tezi. 2018 tarihli bu çalışmada Hatay'ın Altınözü Bölgesinde konuşulan Arapçanın lehçe olarak standart Arapçadan telaffuz farkını darbimeseller üzerinden göstermiş olmakla beraber telaffuz örneklerinin Arapça lehçe disiplinleri tanımı açısından neyi ifade ettiği detayına girilmemiştir.

11. Mehmet Ak, *Mahalleli lehçesinde fiiller ve Fasih Arapçadaki fiillerle karşılaştırması*, Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. 2019 tarihli bu çalışmada Midyat Arapçası sesbilim, biçimbilim ve sözdizimi bakımından incelenip Standart Arapça ile karşılaştırılmıştır.
12. Sedat Akay, *Günümüz Siirt Arapçası*, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslami Bilimleri Ana bilim Dalı Arap Dili ve Belagati Bilim Dalı Doktora Tezi. 2020 tarihli bu tez çalışması 211 sayfadan ibarettir.
13. Nesrin Derbas, *Mardin’de konuşulan Arapça lehçesinin Kültürel kimliği*, Mardin Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Arap Dili ve Kültürü Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi (2021).
14. Abdülhakim Önel, *Harran Bölgesinde Konuşulan Arap Dialektinin Dil Bilimsel Özellikleri ve Sözlü Edebiyat Malzemeleri*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslami Bilimleri Ana bilim Dalı Arap Dili ve Belagati Bilim Dalı Doktora Tezi. 2022 tarihli 411 sayfadan ibarettir.
15. İzzettin Çelik, *Mardin Lehçesinde Kullanılan Arapça Atasözü ve Duaların Fasih Arapça ve Türkçedekilerle Mukâyesesi (Gökçe Köyü ve Çevresi Örneği)*. Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslami Bilimleri Ana bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi (2022).

C.4. Kongre ve Sempozyum Bildirileri

1. Isaksson, Bo. “Sason: New Dāta from a nearly forgotten Arabic minority in Turkey”. Ed. Ignacio Ferrando and Juan Josē Sánchez Sandoval. *AIDA 5th Conference Proceedings*. Cádiz, pp. 39-49. 2002 ‘de sunduğu bu çalışmada Sason Arap lehçesinin temel özelliklerinden bahsetmiştir. Ayrıca Isaksson, 2005 tarihli *New Linguistic Dāta from the Sason, Area in Anatolia*. In: Eva Agnes Csato, Bo Isaksson and Carina Jahani,

eds. *Linguistic Convergene and Areal Divergence: Case Studies form Iranian, Semitic and Turkic*, Routledge. New York.181-190. çalışmasında yazar Türkiye Sason Arap lehçesinden dilsel veriler aktararak İran, Sami ve Türkçe gibi çeşitli mahalli lehçelerden etkilenme boyutunu anlatmıştır.

2. Abdülmuttalip Arpa, “Mihellemi Lehçesi’in Fasih (Kur’ân) Dili Anlama Yeterliliği”, *Uluslararası Midyat Sempozyumu (7-9 Ekim 2011)*: ss. 343-355. 2011 tarihli çalışmasında Midyat bölgesinde muhallemi Arapların Standart Arapçanın özü olan Kur’an-ı Kerim ayetlerini anlama yeterliliklerinin ölçülmesi hedeflenmiştir.

3. Gabriel Bițună, George Grigore. “Common Features of North Mesopotamian Arabic Dialects Spoken in Turkey (Şırnak, Mardin, Siirt)”. *Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre: Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu Bildirileri*. Ed. Nesim Doru, pp. 545-554. 2012 tarihli ortak çalışmalarında Şırnak, Mardin ve Siirt yörelerinde konuşulan Arap lehçelerini mukayese etmişlerdir. Yazar Bițună ve Ed. George Grigore 2015 tarihinde “The Spoken Arabic of Siirt: Between Progress and Decay” isimli çalışmalarını *Proceedings of the 11th International Conference of AIDA*. Bucharest. pp. 147-154. Sayfaları arasında yayınlamışlardır.

4. Otto Jastrow, “The Position of Mardin Arabic in the Mesopotamian-Levantine Dialect Continuum”, *Mardin University 1st International Symposium on Spoken Arabic Dialects and their Oral Literature in Turkey* . Ed.Lutz Edzard, pp. 177- 189. 2013 tarihli çalışması vardır.

5. Faruk Akkuş, “The Arabic Dialect of Mutki-Sason Areas”, Ed. George Grigore, Gabriel Bițună, *Proceedings of the 11th International Conference of AIDA – Bucharest*, 29-40. 2015 tarihli çalışması Sason ilçesi ve Mutki bölgesinde konuşulan Sason Arap lehçesinin Anadolu’daki diğer Arap lehçeleriyle kıyası yapılmıştır.

6. Mehmet Şayır, “el-Emsālu fī Lehçeti Mardin el-‘Arabiyye”. Ed. George Grigore. Gabriel Biţună. *Proceedings of the 11 th International Conference of AIDA*. Bucharest, pp. 485-492. 2015 tarihli çalışmasında Mardin lehçesini yöre halkına ait meseller üzerinden izahını yapmıştır.
7. Ştefan Ionete. “Some Features of Arabic Spoken in Hasköy”. Ed. George Grigore, Gabriel Biţună, *Proceedings of the 11th International Conference of AIDA*. Bucharest. pp. 323-330. Yazarın 2015 tarihli bu çalışması Muş’un Hasköy ilçesinde konuşulan Arap lehçesinin fonetik ve morfolojik özelliklerinin diğer lehçelerle karşılaştırılması çalışması vardır.
8. Yaşar Acat, “Dirāse Mukārane fī’l-‘Anāsırı’l-Muştereke fī’l-Leheceti’l-‘Arabiyyeti’l-Anātuliyyeti’l-Mu‘āsıra”.el-Arabiyye el-Anadoliyyeti el-Muasira”, *Arabic Varieties: Far and Wide Proceeding of the 11th International Conference of AIDA*, Bucharest, 2016, s.13-19. Çalışmasında yazar M.Swadesh’in seçmiş olduğu yüz kelimelik liste üzerinden lehçeler arasında yakınlık-uzaklık ilişkisini kıyaslayarak elde edilen sonuçları yazmıştır.
9. Ahmet Abdülhadioğlu, “Mardin’deki Arapça Sözlü Kültürün Korunmasında Hikāye Gecelerinin Rolü”, *11. AIDA Sempozyumu*. Bu makale bildiri olarak sunulmuştur. Ayrıca bu değerli çalışma Mardin Artuklu Üniversitesinin 2016 tarihli *Mukaddime Dergisi*, c. 7, S. 2, ss. 243-257 sayfaları arasında 14 sayfa olarak yayınlanmıştır.
10. Ahmet Abdülhadioğlu, “Mardin Arapça Diyalektinde Türkçe Dilsel ve Kültürel Unsurlar”. Bu çalışma yazarın, *2. Uluslararası Mardin Artuklu Bilimsel Araştırmalar Kongresi Sosyal ve Beşerî Bilimler*, Ağustos 2019, ss. 88-92. Bu çalışmada yazar Mardin Arap lehçesindeki Türkçe dil ve kültür unsurları incelemiştir. Bu çalışma aynı zamanda Ağustos 2019 ’ da Mardin Artuklu Üniversitenin web sayfasında da yayınlanmıştır.

11. Emin Cengiz'in "Siirt Arapçasında Dilsel Farklılıklar" adlı çalışması Siirt'te 2019'da düzenlenen *Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Kongresi (ISPEC,)*'inde yazar tarafından bildiri olarak sunulmuştur. Yazar Siirt ve Mardin arasında Arap nüfusunun bulunduğu çeşitli yerleşim yerlerinde bulunan halkların çevresel etkileşim gibi faktörlerin etkisiyle konuştukları lehçeye dikkat çekip söz konusu bu yerleşim yerleri arasındaki farklılıkları bir tablo içinde örneklendirerek göstermiştir.
12. Gizem Biçer, Melih Akkaş, Sevinç Bihan, "An Investigation on Sedentary Arabic of Hatay: Transfer and Shift of Language Within Turkish-Arabic Speaking Generations".
13. *Dilbilim Öğrenci Kurultayı*. s. 1-18. 2019, tarihli bildiride Hatay Arapçasını Türkçe ile konuşanların dillerini yeni nesillere aktarmadaki değişim durumlarını işlemiştir.
13. Mehmet Şirin Çıkar ve Abdülhadi Timurtaş'ın "Sason-Kozluk'ta Konuşulan Arapçanın Kelime ve Cümle Yapıları Üzerine" adlı sunumu *Uluslararası Türkoloji Sempozyumu* 26-28 Eylül 2019'da sempozyum kitabı c. 1, S. 1, ss. 562-571 sayfaları arasında yayınlanan 12 sayfalık bu çalışma Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Akademik Veri Yönetim Sisteminde kayıtlıdır. Sason Arapçasının cümle yapıları üzerinde durulmuştur.
14. Ömer Acar, İbrahim Özcan, "Hasāisü ve Esālībū'l-Lehceti'l-Mahkiyye fi Harran" *11. Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Kongresi*, Antalya, 2019 tarihli bildiride konuşulan Harran Arapçasının dil üslup ve özellikleri Arapça olarak sunulmuştur.
15. Abdülhakim Önel, "Harran'a Arap Nüfusunun Yerleşmesi ve Meseller Örneğinde Harran Lehçesinin Dilsel Özellikleri", *I. Uluslararası İslâm Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa Sempozyumu*. ss. 470-487, 2020 yılındaki sunumunda Harran'da Arap nüfusunun iskanı tarihsel süreç içinde durumu ve Harran lehçesinin darbimeseller örnekleri üzerinden özelliklerinin açıklanması hedeflenmiştir.

16. Ömer Acar, İbrahim Özcan, “Tedvīnu’l-Lehecāt el-Mahalliye fi Turkiyā-Dirāse Meydāniyye” 16.Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Kongresi, Antalya, 2022 tarihli çalışmada Türkiye’de konuşulan Arapça lehçelerin çalışmasında ve kayda alınmasında karşılaşılan sorunlar ve önerileri adlı sunumlarını Arapça olarak takdim etmişlerdir.

C.5. Saha Araştırmaları ve Diğer Çalışmalar

Ömer Acar, İbrahim Özcan ve Ramazan Kılıç, “Türkiye’de konuşulan Arapça Lehçeleri -karşılaştırmalı bir inceleme “çalışmasını 2022 yılı TÜBİTAK 1002 proje destek programı kapsamında gerçekleştirdiler. Türkiye’de Arapça konuşulan bölgelere yapılan ziyaretlerde saha çalışması usulüne göre Arapça konuşan sözlü kaynak kişilerden ses ve görüntü video kaydı alarak günümüz koşullarındaki lehçe özellikleri yazılı kaynak verileriyle beraber karşılaştırmalı olarak analiz yapıldı, inceleme çalışma sonuç raporunu TÜBİTAK idaresine sunmuşlardır.

Türkiye’de konuşulan Arap dili ve lehçeleri konusunda özellikle dilbilimci ve tarihçi akademisyenlerimiz Arap lehçelerinin konuşulduğu (Mardin-Şanlıurfa-Hatay-Siirt) illerimizde bulunan üniversitelerin, mahalli idareler ve belediyeler gibi kamu kurum ve kuruluşlarının desteğiyle tanzim ettikleri sempozyumlarda yukarıda adı geçen makale, kitap ve tez çalışmalardan istifadeyle sunumlar yapmışlardır. Bu sempozyumlardaki Arap lehçeleriyle ilgili sunumlar adı geçen yöre kültürüne katkı sağlamaktadır. Türk ve yabancı akademisyenlerin sempozyumlarda sundukları bu notlar kitap haline getirilerek katılımcılara ve üniversite kütüphanelerine verilmektedir.

Bu çalışmalar ülke ve bölge kültürünü potansiyelleri olmalarından dolayı çok önemlidir. Yukarıdaki literatür çalışmalarına ek olarak tezimizde, Türkiye’de konuşulan Arap lehçelerinin tanıtımını biraz daha geniş tutarak ses, morfoloji ve söz dizin konularını

eşitlendirerek, Standart Arapçayla ve birbirleriyle karşılaştırmamızı tezimizin ilerleyen bölümlerinde incelendiği görülecektir. Türkiye’de konuşulan Arap lehçeleri çalışmalarına n ayak olmamız dile ait çeşitli disiplin kurallarının daha fazla çalışılacağı anlamına gelmektedir.

I. BÖLÜM SES BİLGİSİ (FONETİK)

Sesbilim, bir dilin seslerini boğumlanma noktaları, boğumlanma özellikleri vb. bakımından inceleyen dil bilimi kolu, fonetik (Akalın, 2019: 2077) veya “sözlü dilde, anlam ayrımı oluşturan yakın ses birimlerini, dil yapısı bakımından inceleyen dil bilimi kolu, fonoloji” (TDK) olarak tanımlanır.

Bu bölümde, yüzyıllardır Anadolu halklarıyla beraber yaşamış Arap kökenli vatandaşların konuştuğu Arap lehçelerinin dil ve üslup özellikleri; ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz dizimi olarak üç ana başlıkta incelenecektir. Her başlık lehçebilim disiplinlerine uygun olarak alt başlıklara ayrılarak detaylı ele alınacaktır.

Anadili Arapça olan vatandaşlarımız genel olarak Adana, Diyarbakır, Hatay, Mardin, Mersin, Muş, Siirt, Şanlıurfa⁴ gibi Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz bölgelerine ait il, ilçe, kasaba ve köy gibi yerleşim birimlerinde yaşamaktadırlar. Arap dili ülkemizde en fazla konuşulan üçüncü dil konumundadır.

Hem konuyla ilgili yaptığımız literatür taraması hem de TÜBİTAK Hızlı Proje Destek Programı çerçevesinde Arap asıllı vatandaşların yaşadığı bölgelere giderek gerçekleştirdiğimiz saha çalışmaları sonucunda, Türkiye’de konuşulan Arap lehçelerinin birbirlerine olan yakınlık ve benzerlikleri bakımından dört ana başlıkta incelenmesi uygun görüldü:

- Şanlıurfa grubu: Şanlıurfa iliyle Harran ilçesi ve Harran’a komşu ilçeler (Akçakale-Ceylanpınar-Viranşehir-Suruç), Şanlıurfa ilinin güney ve güneydoğusundan güney batısı Gaziantep ve Kilis’e kadar uzanan Suriye sınırı şeridi boyunca kırsal kesimde yaşayan Arap asıllı vatandaşların dil ve üslup özellikleri anlatılacaktır.

⁴Arap lehçelerinin yoğun konuşulduğu illerimiz alfabetik sıraya göre yazılmıştır.

- Hatay grubu: Adana, Hatay, Mersin ve Tarsus'a ait bölgelere dağılan Arap asıllı vatandaşların konuştukları Arapçanın özellikleri ağız farklılıklarıyla beraber izah edilecektir.
- Mardin grubu: Bu grup altında Mardin ili güneyi Suriye sınır kırsalındaki Tat Arapları şivesi ile Mardin il Merkezi ve kuzeyinde bulunan Ömerli ve Midyat ilçeleri ve kırsalında yaşayan *muhallemi*⁵ (Gürhan, 2012:379) Arapların dil ve üslup özellikleri açıklanacaktır.
- Siirt grubu: Siirt, Tillo, İkizbağlar ve Siirt ili çevresi ile Diyarbakır'ın Lice kırsalı, Batman ili ve Muş ovasına kadar uzanan bölgede Muş'un Hasköy ilçesi ve kırsalında yaşayan Sason Araplarının konuştukları Arapçanın dil ve üslup özellikleri anlatılacaktır.
- Arapçadaki ses bilgisi Cahiliye döneminden beri vardır. Arap şiirindeki hecelerin belirli vezinlerde ahengi sağlamak için var olduğu gerçeği, Halil b. Ahmed'in aruz bahirlerini tespit etmesinden anlaşılmaktadır. Arap lehçelerinin birbirlerinden farkı ses değişiklikleriyle başlar. Bu başlıkta yerel Arap lehçelerindeki ses değişiklikleri Standart (fasih) Arapçayla kıyaslanarak aralarında var olan farklılıklar tespit edilecektir.

⁵ Muhallemi ismi: Mardin ili ile Musul iline kadar yayılan bölgede Arapça konuşanların kendilerine verdikleri bir isim olup; *mhallami*, *muhallemi*, *mehallami*, *mahallemi* gibi farklı isimlendirmeler mevcuttur. Bu Arap lehçesini konuşanlara *Muhallemi Arapları* da denilir. Mardinli araştırmacılardan Abdülhadioğlu, *Muhallemi* isminin *Antera b. Şeddâd*'ın muallakasında

وَمُحَلَّمٌ يَسْعُونَ تَحْتَ لَوَائِهِمْ وَالْمَوْتُ تَحْتَ لَوَاءِ آلِ مُحَلِّ

Muhallemiler bayrakları altında koşuyorlar, ölüm de muhallemi'lerin bayrağı altında

şeklinde yer aldığı altını çizmektedir. Ayrıca Amr b. el-Esved'in de aynı anlamı taşıyan bir beytinde

وَمُحَلَّمًا يَمْشُونَ تَحْتَ لَوَائِهِمْ وَالْمَوْتُ تَحْتَ لَوَاءِ آلِ مُحَلِّ

şeklindeki ifadelerinden, muhallemilerin atalarının bu ismi taşıyan bir kavimden gelebileceklerini kaydetmektedir (Abaza, 2017: 31; شرح القصائد الشعر/معلقة_عنتر_بن_شداد_العيسى,com/wiki/الأدب, erişim 18.02.2022). Saha çalışmasında edindiğimiz bilgiye göre, göç yoluyla gelen atalarının yüz ayrı yerde konaklamalarından dolayı “yüz mahalle” anlamındaki *mahal mie* ifadesinden türemiş olduğu da rivayet edilmektedir.

Birçok dil ve lehçede görüldüğü gibi, konuşulan dilin mensupları meramlarını anlatırken kolaylarına geldiği gibi seslendirme yoluna başvururlar. Kullanımı artarak yaygınlaşan sesler zamanla o dile mensup kişilerin ortak telaffuzu haline gelir. Kadim Arapçadaki çeşitli ses değişimleri ile şöhret bulan Kuḏā‘anın ‘ac‘acesi (عججة قضاة), Yemen’in *şenşene*’si (شنشنة اليمن), Esed ve Rabī‘a’nın *keşkeşe*’si (كشكشة أسد وربيعة), Temim’in ‘an‘ane’ si (عننة تميم), ‘Umān’ın *laḥlaḥâne*’si (لخلخانة عمان), *istinṭā*, *imāle*, vb. üsluplar olmuştur. Kadim Arap lehçelerinde görülen birçok ses özelliklerini içinde barındıran Şanlıurfa Arapçası zikrettiğimiz çeşitli nedenlerle çevresindeki dillerle yoğun etkileşime maruz kalmamışsa da, Osmanlı idaresindeki uzun geçmişi sebebiyle Türkçede var olan ve Arapçada olmayan ç (چ) , g (گ) ve pe (پ) seslerini bünyesine katmıştır. Şanlıurfa Arap halkının zaman içinde değişen selikasına ait lehçenin ses özellikleri, ses bilimi konuları ışığında ortaya konulmuştur. Bu lehçede kullanılan sesler örnekleriyle birlikte yer almaktadır. Örnek kelimelerin önce ŞAL’deki söyleniş biçimi Arapça ve latin harfleriyle verilmiş, ardından kelimenin standart Arapçadaki orijinal formu ve Türkçe anlamı sunulmuştur.

Dilbilimciler tarafından eski Arap lehçelerine ait bir takım dil özellikleri günümüz Hatay Arap lehçesinde görülmektedir. Hatay Arapçasının telaffuzunda görülen ses (ağız veya aksan) değişiklikleri genelde kırsalda yaşayan eski Arap kavimlerinde görülen sesler olmakla beraber, Hatay’ın şehir merkezinin konuştuğu dil Suriye’nin sahil Arapçasına daha çok benzer; uzun zaman içinde çevresindeki çeşitli etnik gruplara ait dillerle etkileşim sonucu bir takım değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişiklikler sesbilgisi başlığı altında incelenecektir.

Mardin Arapçasında *zal* (ز) sesinin *dal* (د) sesine, *kāf* (ق) ve *kef* (ك) sesinin /g/ sesine, hemzenin (ي) sesine dönüşümü ve bazı Arap lehçelerinde görülen muzari fiilinin esre ile başlaması gibi olgular görülür. Ayrıca Türkçedeki /p/ sesi ile /ç/ sesi de Mardin

Arapçasında telaffuz edilir. Mardin Arapçasına giren birçok Türkçe kelimelerin varlığından da söz edilebilir. (Çıkar & Timurtaş, 2012: 34, 106.; Acat, 2018: 145). Mardin lehçesinde mahreçleri birbirine yakın harflerin telaffuzunda ses kaymaları da görülür. Aşağıdaki başlıklarda Mardin lehçesinin ses bilgisi ve diğer bazı dil hususiyetlerinin standart Arapçaya göre farklılıkları tespit edilmeye çalışılacaktır.

Diğer lehçelerde olduğu gibi, Siirt Arap lehçesinde de mahreçleri birbirine yakın olan (ذ) - (د), (ق) - (ك) ve (ج) - (g) vb. ses dönüşümleri görülmekle beraber, Siirt Araplarının birçok etnik guruplarla bir arada yaşamaları nedeniyle, birçok seste telaffuzun yakın mahreçli seslerden daha ötelere kaydığı müşahade edilir. Türkçe-Kürtçe, Ermenice gibi çeşitli dilleri konuşanlarla yan yana yaşayan Siirt Araplarının ses bakımından bu dillerden etkilenmeleri doğaldır. Buna bağlı olarak Siirt Arapçasında /b/ - /p/ ve /c/ - /ç/ dönüşümlerine rastlamak olağan bir durumdur. Siirt lehçesindeki fonetik özellikler aynı bölgenin köyleri arasında farklılaşabilmektedir. (Cengiz, 2019:360). Bu yakın etkileşimden dolayı Siirt Arapçasına giren birçok Türkçe ve Kürtçe kelimelerin varlığından bahsedilse de asıl hedefimiz Siirt dilini Anadolu'da konuşulan Arap lehçeleriyle kıyaslayabileceğimiz düzeyde incelemek için Ses bilgisi ile ilgili örnekler yer verilecektir. Siirt Arap Lehçesindeki ses bilgisi ve başka hususları mevcut Standart Arapça disiplinlerine göre farklı yönleri tespit edilerek Siirt Arapçasındaki telaffuz değişiklikleri gösterilmeye çalışılacaktır.

Çevremizdeki doğal sesler kadar, insanların birbirleriyle anlaşabilmeleri için kullandıkları dilin fonetiği de çok eskiden beri araştırmalara konu olmuştur. Arap dil bilginleri de Arapçanın ses bilgisinin cahiliye dönemine kadar uzandığını kaydetmişlerdir. Ses bilgisine olan ilgiyi İslam'ın ilk asrında Arap dilbilimci el-Halil b. Ahmed'in Arap şiirinde hece sistemini aruz vezni bahirleriyle tarifinden biliyoruz. Arap lehçelerinin birbirlerinden farklılaşmasının genel olarak ses değişikliklerinden kaynaklandığı ifade

edilmektedir. Hatay Arapçası dil özelliği bakımından Suriye lehçesine yakınlığıyla tanınır ancak beraber yaşadığı Türkçe ve Kürtçenin etkisiyle bünyesine kattığı birçok kelimelerin telaffuzunda /ç/, /g/, /p/ vb. sesler görüldüğü gibi mahreçleri birbirine yakın harflerin telaffuzunda ses kaymaları çok görünen bir husustur. Z̤el (ذ) harfinin dal (د) harfine dönüşü, k̤āf (ق) ve kef (ك) harflerinin birbirlerinin yerine telaffuz edilmesi Hatay yöresinde görülen olgulardandır. Örneğin, elbise anlamındaki (ثوب) sözcüğü ile kar anlamındaki (كراج) sözcüğünde s̤ (ث) harfinin sesi t (ت) sesiyle telaffuz edilir (Gülcü, 2018: 9). Hatay Arap lehçesindeki buna benzer fonetik değişikliklerin aynı bölgenin farklı bölümlerinde basit düzeyde görülebileceği çalışmamızda bahsedilecektir. Hatay Arapçasında öne çıkan ses değişiklikleri de tezin ileriki bölümlerinde gösterilecektir.

1.1. Ünsüzler

Arap alfabesinde yer alan seslerin tamamı, bilindiği gibi, ünsüz (sessiz) harftir fakat bunların içinde (و-ي-ا) harfleri belirli durumlarda sakin olup bir önceki harfin harekesine bağlı olarak uzatma görevi yaparlar. Arapçada bu üç harfe illet harfi denir, Türkçemizdeki (a, e, o, ö, ı, i, u, ü) sesli harflere karşılık olduğu için sesli (ünlü harfler) olarak tanımlanır. Ayrıca ünsüz harfler sert ve yumuşak şeklinde alt gruplara ayrılırken, ünlü harfler de kalın-ince, uzun-kısa, dar-geniş gibi çeşitli gruplara ayrılmaktadır. Standart Arapçada bulunmayan (p, j, ğ, ç) sesleri komşu dillerle etkileşen Şanlıurfa Arapçasının özümsemiği seslerden olmuştur.

ŞAL'deki ünsüz sesler boğumlanma veya çıkış yerlerine göre çeşitli alt bölümlerde incelenebilir. Örnekleriyle birlikte bunları şu şekilde kategorize edebiliriz:

Bilindiği gibi, Türkçemizde /a/, /e/, /o/, /ö/, /ı/, /i/, /u/, /ü/ şeklinde ince ve kalın, düz ve geniş olarak kategorilere ayrılan 8 adet ünlü harf bulunmaktadır. Bunun dışındaki sesler de sert ve yumuşak ünsüzler olarak iki grupta ele alınır. Hatay Arapçasında yer alan

ünlü ve ünsüz sesler standart Arapça ile kıyaslanacak, ayrıca Arapçada olmayan /p/, /j/, /g/, /ç/ gibi ünsüzlerin lehçedeki kullanımları incelenecektir.

Ünsüzler, çıkış yerlerine göre çeşitli alt bölümlere ayrılmaktadır. Akciğerlerden gelen nefesin çeşitli engellere takılarak farklı boğumlanmalar meydana getirdiği bilinmektedir. Bu engellerin türü ve sesletim organlarının telaffuzda aldığı şekle göre çeşitli isimlendirmeler söz konusudur. Dünya dillerinde bu çıkış noktaları -küçük farklılıklar olsa – genellikle dudak, boğaz, diş, dil-damak, dil-diş gibi tekli veya ikili gruplar halinde incelenmektedir.

Ses bilimi (fonetik) dil biliminin bir dalıdır. Ses bilimi, seslerin oluşumunu, çıkış yerlerini ve niteliklerini inceler. Kur'an-ı Kerim'in nazil oluşuyla birlikte Arap dilinde yer alan seslere ilgi artmıştır. Arap harflerinin tamamı ünsüz (sessiz) harftir. Bunların içinde (أ - ي - و) harfleri belli durumlarda sakin olup bir önceki harfin harekesine bağlı olarak uzatma görevi yapar. Arapçada bu harflerin bir diğer adı da illet harfleridir. Harflerin üzerine, altına ve üstüne konulan bazı çizgi ve sembollere hareke denir ki bunlardan amaç doğru telaffuzu sağlamaktır. Arapça metinlerde genellikle gösterilmeyen hareketler daha çok Kur'an-ı Kerim'in doğru okunmasında ve öğretim amaçlı olarak kullanılmaktadır. Türkçemizdeki /a/, /e/, /o/, /ö/, /ı/, /i/, /u/, /ü/ harfleri sesli (ünlü) olarak tanımlanır. Arapçadaki bu harflerin karşılığı hareke sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Arapçada bulunmayan /ç/, /g/, /j/, /p/ sesleri Türkçe ve Kürtçeyle iç içe bulunan Mardin Arapçasında görülür.

1.1.1. Dudak ünsüzleri

Dudaksıllar konuşurken alt ve üst dudakların birbirlerine temas etmeleriyle meydana gelen seslerdir. Boğumlanma noktası dudaklarda bulunan /p/ sesi dudaksıl bir

sestir.⁶ Standart Arapçanın aksine lehçelerde kullanılan /p/ sesinden başka dudak bölgesinden çıkan (ب/ف/م/و) gibi sesler, dudak sesleri olarak ifade edilmektedir.⁷

Yerel Arapçası	Standart Arapça	Türkçe anlamı
بَعِير/be'ir	بَعِير	deve
بَرْگ/berg	بَرْق	şimşek
فَعْلَب/fa'lab	ثَعْلَب	tilki
پَرْدِه/perdi	سِتَارَة	perde
فَارَة/fāri	فَأْرَة	fare
فَرِيْسَة/firīsī	فَرِيْسَة	av
فِرْچِه/firçī	فُرْشَاة	fırça
مَدْرَسِه/medresī	مَدْرَسَة	okul
مَاصَة/maşa/maşı	مَاصَة	masa
مِلْعَقَة/ملعقة/m/mi'laka-mil'aka	مِلْعَقَة	kaşık
بُوز/būz	مِنْقَار/جَلِيد	uç/gaga/buz
وَاْحَة/vāḥī	وَاْحَة	vaha

1.1.2. Diş ve diş arası ünsüzleri

Dil ucunun ön dişlerin belirli yerlerine sert veya yumuşak şekilde temasıyla çıkan seslerdir. Türkçemizde /c/, /ç/, /d/, /l/, /n/, /r/, /s/, /ş/, /t/, /z/ sesleri diş ve dişlere yakın bölgelerden çıkan seslerdir. Yerel Arap lehçelerinde ise /t/, /s/, /d/, /z/, /t/, /n/ sesleri diş arası sesler olarak nitelendirilir.

Örnekler:

⁶ Şükrü Akalın, *Türkçe Sözlük*, (Ankara:Türk Dil Kurumu yayınları, 2019), s.721.

⁷ Tablolarda bölge adı belirtilenler sadece o bölgeye ait değişimi gösterirken herhangi bir yerleşim yeri yazılmamış olanlar ise genel kullanımı temsil eder.

Yerel Arapça	Standart Arapça	Türkçe anlamı
تلج/telç (Hatay)	ثلج	kar
ثور/sevr	ثور	öküz
ديب/dīb ⁸	ذئب	kurt
ركظ/rıkaz	رَكْضَ	koştu
دن/den (Siirt)	زیر	topraktan büyük küp
زين/zeyn/zēn	زين/جميل	güzel
سِطْل /sıtl	سَطْل	kova
صافي/şāfi	صافي	safi
ظبع/zabı‘	ضبع	kaplan
طبخ/ṭabṣ /ṭabṣiy (Urfa, Reyhanlı)	طبق	tabak
لمان/limmēn	نملة	karınca

1.1.3. Damak ünsüzleri

Damak ünsüzleri /ç/, /g/, /k/, /l/, /r/, /s/, /z/ gibi seslerdir. Bu sesler, telaffuz esnasında dil ucunun üst ön dişlerin arka tarafı ve damağa değmesiyle çıkarıldığı için damaksıl olarak adlandırılmıştır. Yerel Arap lehçelerinden bu seslere ilişkin bazı örnekler şöyledir:

Yerel Arapça	Standart Arapça	Türkçe anlamı
رانة/râne-rânu (Urfa)	جُورب	çorap

⁸ Hatay yöresinde kurt için ayrıca *dabı‘* sözcüğü de kullanılır ki, bu kelime Şanlıurfa Arapçasında kaplan manasındadır.

زفّ/z/zeffi	زفاف	gelin alayı
سدّاج/siddēc	سجادة	halı
گصیر/gıṣīr	قصير	kısa
چثیر/çıṣīr (Urfa)	كثير	çok
کتیر/kitīr (Hatay)	كثير	çok
لعبه/lı ‘bı	لعبة	oyun/oyuncak

1.1.4. Gırtlak ünsüzleri

Arapçadaki gırtlak harfleri (ء-ح-خ-ع-غ-ه) seslerinden oluşur. Türkçemizdeki ince /h/ sesi Arapçadaki (ه)’yi karşılar. Bu ses ciğerden gelen havayla gırtlakın dibinden engelsiz olarak çıkar. /ğ/ sesi hariç tutulursa, diğer boğaz harflerinin dilimizde doğrudan bir karşılığı yoktur. Yumuşak g olarak adlandırılan bu ses de Arapçada olduğu gibi güçlü bir telaffuza sahip değildir, özellikle hece oluştururken bazı bilginlerin deyimiyle “iki yüzlü bir sesbirimi”ne dönüşmektedir (Demircan, 2013: 49).

Yerel Arapça	Standart Arapça	Türkçe anlamı
خشم-خشي/ḥaṣım/ ḥuṣṣī	أنف	burun
إخديم/iḥdeymi	جورب	çorap
حاکورة/ḥakūra	حديقة	bahçe
عباه/‘abbāhu	عباه	doldurdu
غلمة/ḡalme (Siirt)	غنم	koyun
هو-هو-هي/huvve-hiyye	هو-هي	o (kız-erkek)

1.2. Ünlüler

Bilindiği üzere, Arapçada kısa ünlüler Türkçe veya Batı dillerinde uygulandığı şekliyle yazıda gösterilmez; bunun yerine onları temsil eden hareke sistemi kullanılır.

Arapçada med harfleri olarak bilinen (ا-ي-و) ise yazıda gösterilen uzun ünlüleri oluşturur. Aşağıda kısa ve uzun ünlülerin yerel Arap lehçelerinde nasıl kullanıldığına dair örnekler verilmiştir.

1.2.1.Kısa ünlüler

Yerel Arap lehçelerinde /a/, /e/, /ı/, /o/ kısa ünlülerinin kullanıldığı, buna mukabil ince ünlülerden /i/'nin sık kullanılmadığı görülmektedir. Mardin lehçesinde /i/ ve /u/ ünlülerinin yerine /ı/ sesinin ve bazı yarı ünlülerin kullanıldığı anlaşılmaktadır (Şayır, 2017: 36-38).

Ayrıca Siirt Arapçasında a/, /e/, /u/ kısa ünlüleri kullanırken /i/ ve /e/ seslerinin birleşimi olarak /ē/ sesinin kullanımı öne çıkmaktadır (Görgin, 2017: 39). Kısa ünlülerin çeşitli nedenlerle uzatılması sonucu ortaya çıkan /ī/ sesinin sık kullanıldığı belirtilmiştir (Cengiz, 2019: 362). Ayrıca Standart Arapçada bulunmayan Türkçedeki /e/ sesine Siirt lehçesinde de çok rastlanmaz. /a/, /e/, /ı/, /o/ kısa ünlülerinin telaffuzu konuşulduğu bölgelere değişiklik gösterebilir.

Yerel Arapça	Standart Arapça	Türkçe anlamı
اِجْرَاب/ıcrāb (Hatay)	جوارب	çorap
جُعْمَة/cuğma (Urfa)	رَشْقَة ماء	bir yudum su
عَصُور/‘aşor (Siirt)	عصر	ikindi
مِطْرَگ/mıtrag	مِطْرَقَة	çekiç
مِرْ/mır (Mardin)	مُرْ	acı/buruk

1.2.2. Uzun ünlüler

Yukarıda belirtilen med harflerini (و – ي – ا) karşılayan /ā/, /ī/ ve /ū/ uzun ünlülerinin haricinde yerel Arap lehçelerinde /ō/'nun da kullanıldığı görülmektedir. /e/ sesinin /i/ sesine yaklaştırılarak telaffuzu anlamındaki imale ayrı bir başlıkta incelenecektir. Bu ses çeviriyazı alfabesinde genellikle /ē/ şeklinde gösterilmektedir. Örnekler:

Yerel Arapça	Standart Arapça	Türkçe anlamı
ذيب/dīb	ذنب	kurt
عوز/ōz	عوز/حاجة	ihtiyaç
امهبول/imhebūl (Urfa)	مجنون	deli
بسمار/bismār	مسمار	çivi

1.3. İmāle

Sözlükte imāle bir tarafa yatırma, eğme anlamındadır (TDK). Kıraat ıstılahı olarak ‘fethayı kesreye ve elifi yā harfine yaklaştırarak seslendirmek’ şeklinde tarif edilir (Sarı, 2000: 177). Arap fonetiğinde fetha ile dudakları açarak telaffuz etmektir (ez- Zeyyât, 2020: 137-138). Sibeveyhi’den (ö. 180/796) itibaren dil bilginlerinin bu konu üzerinde önemle durdukları, imaleyi kısa ve uzun olarak ikiye ayırdıkları, imale yapılacak ve yapılmayacak yerleri ayrıntılı bir şekilde ele aldıkları görülür (Bkz. Sibeveyhi, 1988: IV, 128 vd.).

İmāle eski Arap lehçelerinde olduğu gibi günümüzde Musul ve Bağdat ile Suriye’nin özellikle Şam’da bariz bir şekilde görülmektedir. İmālenin uygulandığı ‘e’ ile ‘i’ sesleri Şam Lehçesinde çok belirgin olsa da Şanlıurfa Arapçasında aynı ölçüde geçerli olmadığı görülür. Bazen kısa imāle duyulur.

Örnekler:

Yerel Arapça	Standart Arapça	Türkçe anlamı
بياع /beyyē‘	بياع	satıcı
ثياب /ṣiyēb	ثياب	elbiseler
حلمان /ḥelmēn	حلمان	rüya görmüş
إجلال /iclēl	سرج	eğer/palan
سلمان /selmēn	سلمان	kurtulmuş/Selman
سَوَّى /savvē	سَوَّى	yaptı, eşitledi
إِيسَى /īṣē	عيسى	İsa
كتاب /kitēb	كتاب	kitap
محراب /mıḥrēb	محراب	mihrap
مساجد /mesēcīd	مساجد	camiler
مفاتيح /mefētīḥ	مفاتيح	anahtarlar
موسى /mūsē	موسى	Musa
نائيم /nēyim	نائيم	uykuda/uyuyor
يحيى /yahyē	يحيى	Yahya

1.4. Ünlü- Ünsüz Düşmesi

Yerel Arap lehçelerinde genel olarak ünsüz düşmesi görülmekle birlikte özellikle birden fazla heceye sahip kelimelerde orta hecede daralma şeklinde ünlü düşmelerine rastlanmaktadır. Ayrıca uzun ünlülerin kısalması, nâkıs fiillerin sonundaki illet harfinin düşürülmesi vb. ses olayları da bu kapsamdadır. Terkipler başta olmak üzere günlük konuşma cümlelerinde görülen ses düşmesi ise neredeyse kurallı bir vaziyet gösterir. Örnekler:

Yerel Arapça	Standart Arapça	Türkçe anlamı
--------------	-----------------	---------------

‘albeyt /عَلْبَيْت	إلى البيت	eve
bismēn /بِثْمَان	بِثْمَان	parayla
berdi /بِرْدِي	بارد	soğuk
bekē /بَكْ	بَكِي	ağladı
iscere, secra, /صَجْرُو -سَجْرَة -اسجْرَة	شجرة	ağaç
sacro		
ramē /رَمَ	رَمَى	attı
sib /سَب	صَبَح	sabah
ūd /عَد	عَوْد	sopa
mihâr /مَخَار	مَنْقَار	gaga
meşē /مَشْ	مَشَى	yürüdü
mit ‘assib /مِتْعَصِب	مِتْعَصِب	sinirlenmiş
milka /مَلْقَة	مَلْعَقَة	kaşık
viç /وِچ	وَجْه	yüz

1.5. Ünlü- Ünsüz Türemesi

Yerel Arap lehçelerinde önseste ünlü türemesi neredeyse standart bir olgu gibi görünmektedir. Bununla birlikte düzenli bir fonetik ilke olduğunu söylemek zordur. Özellikle /k/, /m/, /s/ ünsüzleriyle başlayan kelimelerde türeme sık görülmekle birlikte bu olguyu morfolojik nedenlere bağlamak daha isabetli olur. Nitekim (فَعِل) kalıbında gelen sözcükler neredeyse bütün Arap lehçelerinde baş tarafa /i/ sesi eklenerek telaffuz edilmektedir. Öte yandan özellikle Mardin lehçesinde ek almış (mezîd) fiillerin ism-i fâil ve ism-i mefullerinde büyük oranda ön seste türeme olgusuna rastlanır. Örnekler:

Yerel Arapça	Standart Arapça	Türkçe anlamı
itnēm /اتْنَام	تنام	uyuyorsun

جدید /icdīd	جدید	yeni
احسان /ihṣān	حصان	at, beygir
احمار /ihmār	حمار	eşek
اخطي /ihṭayyi	خطأ	hata
از غير /izgīr	صغير	küçük
اكبير //ikbīr	كبير	büyük
اكتاب /iktēb	كتاب	kitap
اكلاب /iklēb	كلاب	köpekler
امبدل /imbeddel	مُبدل	değiştirilmiş
امته /imte	متى	ne zaman?
امعلق /im ‘allak	مُعلق	asılı

1.6. Ünlü-Ünsüz Kalınlaşması

Yerel Arap lehçelerinde telaffuz esnasında bazı seslerde incelme görüldüğü gibi, kimi seslerde de kalınlaşma görülmektedir. Tecvit ilminde *tefhîm* olgusu olarak bilinen ünsüz kalınlaşması genellikle (خ-ص-ض-غ-ط-ق-ظ) seslerine dönüşüm şeklinde meydana gelir. Lam ve râ harfleri de yerine göre kalın okunan harflerdendir.

Örnekler:

Yerel Arapça	Standart Arapça	Türkçe anlamı
انكص /inkaṣa	انكسر	kırıldı
صجره /sacra	شجرة	ağaç
درص /s/darṣ	درس	ders
رئيس /rayyis/raīṣ	رئيس	başkan
اصتوح /s/iṣṭōḥ	سطح	teras, dam

صقف/şakf	سقف	tavan
صبغه/şabgā	صَبْغَة	renk/boya

Son örnekte yer alan (صبغه) kelimesinde ünsüzlerde bir değişme olmamakla beraber kelimenin standart Arapçadaki karşılığı olan *şibgā* okunuşuna nispetle ünlü seste kalınlaşma olduğu görülmektedir.

1.7. Ünlü-Ünsüz Değişimleri⁹

Mahallî Arap lehçelerinde seslerin yer değişimi veya birbirine dönüşümü sözcüklerin tekillerinde olabildiği gibi aynı kelimenin çoğul kipinde de olabilir. Hatta aynı kelimenin aynı bölgede farklı telaffuzları da bilinmektedir. Örneğin, maymun kelimesi *kırd*, *cırd* veya (غرد) *gird* olarak telaffuz edilir. ŞAL’de *cırd* sözcüğü büyük fare için de kullanılır. Çoğul olarak (غرد/جرود) *cirūd/girūd/’icrūd/ugrūd* şeklinde telaffuzları vardır. Şanlıurfa Arap lehçesindeki bu değişimler belli bir kurala bağlı olmadığı gibi belirli bir bölgeye de has değildir. Konuşanın konuşma ortamındaki durumuna göre kolayına geldiği gibi bu şekilde farklı telaffuz ettiği gözlemlenen bir husustur.

Hatay Arapçasında bazı lehçelerde görülen /ق/ sesinin /g/ sesine dönüşümü, ünsüzlerin yumuşaması veya tekilden çoğula geçerken (ص) ile (س) ve (د/ذ) ile (ز/س) ve (ظ/ذ/ض) sesleri arasında küçük değişimler göze çarpmaktadır. Burada altı çizilmesi gereken husus, söz konusu değişimlerin bir kısmının muttarit/sürekli olmadığı, bölgeye veya konuşanların bireysel dil kullanımlarına bağlı olarak değişkenlik gösterebildiği gerçeğidir.

Bu değişimleri başlıklar halinde şöyle örneklendirebiliriz:

⁹ Bu başlık altında yer alan ses olayları hakkında yapılan haritalar için bkz. 248-255.

1.7.1. /a/, /ā/-/o/ veya /ō/ değişimi

Yerel Arapça	Standart Arapça	Türkçe anlamı
أحمور/ <i>ahmōr</i> (Tarsus)	أحمر	kırmızı
أولاك/ <i>evlōk</i> (Siirt)	أولئك	onlar
أحمور/ <i>iḥmōr</i> (Siirt)	حمار	eşek
أصجرو/ <i>sacro</i> (Siirt)	شجرة	ağaç
بسمور/ <i>bismōr</i> (Lice)	مسمار	çivi
مطور/ <i>matōr</i> (Tarsus)	مطر	Yağmur
معلقو/ <i>mi'alko</i> (Hasankeyf)	ملعقة	kaşık

1.7.2. /z/-/d/ değişimi (د-ذ)

Yerel Arapça (Hatay)	Standart Arapça	Türkçe anlamı
خذ/ <i>ḥud</i>	خذ	al
دنب/ <i>danab</i>	ذَنَب	kuyruk
دبح/ <i>debaḥ</i>	ذَبَحَ	boğazladı
ديب/ <i>dīb</i>	ذئب	kurt
دقن/ <i>daqn</i>	ذقن	çene
درة/ <i>dura</i>	ذرة	mısır

1.7.3. /s/-/t/ değişimi (ت-ث)

Yerel Arapça (Hatay)	Standart Arapça	Türkçe anlamı
إتئين/ <i>itneyn</i>	إثنين	iki/pazartesi

تعلب/ta 'leb	تعلب	tilki
تلج/telç	تلج	kar
توب/tavb	ثوب	elbise
ثوم/tūm	ثوم	sarımsak
اكتير/iktīr	كثير	çok

1.7.4. /s/-/f/ değişimi (فث)

Yerel Arapça (Siirt)	Standart Arapça	Türkçe anlamı
فنتين/finteyn	اثنین	iki
فعلب/fa 'leb	تعلب	tilki
فلج/felç	تلج	Kar/buz
فوب/favb	ثوب	elbise
فوم/fūm	ثوم	sarımsak ¹⁰
فلافین/felēfīn	ثلاثین	otuz
اكتير/iktīr	كثير	çok

1.7.5. /s/-/ř/ değişimi (ص-س)

Yerel Arapça	Standart Arapça	Türkçe anlamı
إبساط/ibşāt (Urfa)	بساط	kilim/yaygı
راش/raīř (Hatay)	رئيس	başkan
اڤتوح/ıřtōh (Siirt)	سطح	teras, dam

¹⁰ Bakara 61'de geçen (فوم) kelimesinin aslında sarımsak manasındaki (ثوم) olduğu, Arap lehçelerinde peltek /s/-/f/ dönüşümünün İslam öncesi döneme kadar uzandığı ifade edilmiştir. (Timurtaş ve Çıkar, 2018: 208-209; Saleh ve Arslan: 2008: 556).

صقف/şakf (Urfa)	سقف	Çatı
فطص/fiṭaṣ (Mardin)	فطس	boğuldu
كصر/kaṣar (Siirt)	كسر	kırdı

1.7.6. /m/-/b/ değişimi (ب-م)

Yerel Arapça	Standart Arapça	Türkçe anlamı
بسمار/bismār	مسمار	çivi

1.7.7. /z/-/t/ değişimi (ط-ظ)

Yerel Arapça	Standart Arapça	Türkçe anlamı
نطرتوك/natartûk (Mardin)	انتظر توك	seni bekledim
انتطرك/ entıtrık (Mardin)	سأنتظرک	seni bekleyeceğim
ترا انتطرك/ tera entıtrak (Urfa)	سأنتظرک	seni bekleyeceğim

1.7.8. /d/-/z/ değişimi (ظ-ض)

Yerel Arapça	Standart Arapça	Türkçe anlamı
بيظة/bayza	بيضة	yumurta
ظرار/zarar	ضرر	zarar

1.7.9. /ş/-/ç, c/ değişimi (چ، ج-ش)

Yerel Arapça	Standart Arapça	Türkçe anlamı
چاي/çāy	شاي	çay
چنته/چنته/çenti/canta	شنطة	çanta

1.7.10. /ḡ/-/g, e/ değişimi (أ، گ- ق)

Yerel Arapça	Standart Arapça	Türkçe anlamı
آل/ēl (Hatay)	قال	söyledi
گال/gāl (Urfa)	قال	söyledi

1.7.11. /ḡ/-/v/ değişimi (و-ض)

Yerel Arapça (Siirt)	Standart Arapça	Türkçe anlamı
بيوة/bayva	بيضة	yumurta
حاور/havor	حاضر	teras, dam
تووا/ıtvavva	توضاً	abdest aldı
ويق/vayyok	ضيق	dar
وربت/varabtu	ضربت	vurdum
ويحت/vayyıhtu	ضيّعت	yitirdim
فوة/fivva	فضة	gümüş

1.7.12. /ḡ/-/f/ değişimi (ف-ض)

Yerel Arapça (Siirt)	Standart Arapça	Türkçe anlamı
أبيف/abyaf	أبيض	beyaz
أرف/arf-ḡarf	أرض	yer, toprak
فحكت/fihiktu	ضحكت	güldüm

1.7.13. /z/-/z/ değişimi (ز-ظ)

Yerel Arapça	Standart Arapça	Türkçe anlamı
استنزرك/estenziruk (Siirt)	انتظرك	seni bekliyorum

ظفر	زفر/دفر/zıfır/dıfır (Hatay)	tırnak
-----	-----------------------------	--------

1.7.14. /ş/-/z/ değişimi (ز-ص)

Yerel Arapça	Standart Arapça	Türkçe anlamı
یزغیر/izğır (Siirt/Hatay)	صغیر	küçük
زیغیر/zığır (Mardin/Urfa)	صغیر	küçük

1.7.15. /k/-/ş/ değişimi (ش-ق)

Yerel Arapça	Standart Arapça	Türkçe anlamı
طبش/طبشی/tabşı/ṭabşiy (Urfa- Hatay/Reyhanlı)	طبق	tabak

1.7.16. /s/-/z/ değişimi (ز-س)

Yerel Arapça	Standart Arapça	Türkçe anlamı
دز/dezze (Urfa)	دسّ	iteledi
زباح/zibaḥ (Mardin)	سبح	yüzdü

1.7.17. /hemze/-/y/ (ي-ء)

Yerel Arapça	Standart Arapça	Türkçe anlamı
بیر/bīr	بئر	kuyu
جائی/cāy	جاء	geldi
ذیب/zīb	ذئب	kurt
رئیس/rayyis	رئيس	başkan
سمائی/semāy	سماء	gökyüzü

ماء	ماي/māy (Tarsus)	su
مأمور	ميمور/meymûr (Tarsus)	memur

1.7.18. /hemze/- / (ع-ء) /

Yerel Arapça	Standart Arapça	Türkçe anlamı
جار/ca 'ar	جَار	ağlayıp sızlamak
أنقرة/Ankara	أنقرة	Ankara
قرآن/Kur 'ān	قرآن	Kur'an

1.7.19. /ayın/-/n/ (ن-ع)

Yerel Arapça	Standart Arapça	Türkçe anlamı
أعطيني/inṭīnī	أعطيني	bana ver
إنتايناك/intaynāk	أعطيناك	sana verdik

1.7.20. Hece Düşmesi

Yerel Arapça	Standart Arapça	Türkçe anlamı
دجاجة/cēce	دجاجة	tavuk
لسان/sēn	لسان	dil

1.8. Göçüşme (Metatez)

Bir kelimenin içindeki seslerin telaffuz sıralanışının değişmesi, başka bir deyişle aynı kelimedeki harflerin yer değiştirmesi olayıdır.

Yerel Arapça	Standart Arapça	Türkçe anlamı
سجادة/sıddēc (Hatay)	سجادة	halı
صقذ/saḳad (Mardin)	صدق	doğru söyledi

عصفور /'afşūr (Mardin)	عصفور	serçe
گظب /gıẓab (Urfa)	قبض	tuttu, yakaladı
نعله /na 'lē	لُعنة	lanet
مرحمة /merḥame	مَحْرَمَة	baş örtüsü, eşarp
معلقة /ma 'laka (Mardin)	ملقعة	kaşık
لمان /limmēn	نملة	karınca

1. Bölümde Türkiye’de konuşulan Arap lehçelerine ait çeşitli ses değişimlerini ele alındı. Yerel lehçelerde mahreçleri birbirine yakın sesler arasında geçişlerin çokluğu görüldü. Bu ses değişimlerinde en belirgin özellik Siirt Arapçasında (ث) harfinin telaffuzu yerini (ف) harfine bırakırken, Hatay Arapçasında (ت) harfine bırakması olağan bir durumdur. Kaf(ق) harfinin Siirt Arapçasında ve Hatay’ın Samandağ ilçesinde elif (إ) harfiyle *ibdāli* görülmüştür. Ayrıca g (گ) harfin kullanımı Şanlıurfa ve Hatay (Reyhanlı) Arap lehçelerinde sıkça kullanıldığı tespit edilmiştir.

II. BÖLÜM ŞEKİL BİLGİSİ (MORFOLOJİ)

Bu bölümde Arap lehçeleriyle ilgili bazı morfolojik özelliklerle, kadim Arap lehçeleri dil ve üslup özelliklerinin, Türkiye’de konuşulan Arap lehçelerindeki yansımalarına değinilecektir. Bu çalışmanın ışığında Türkiye’de konuşulan Arap lehçelerinin günümüzdeki durumu ortaya konulacaktır.

2.1. İdgām

İdgām’ın lügat anlamı bir şeyi bir şeye katmaktır. Dil geleneğinde sessiz harfin akabinde gelen harekeli harfin içine gizlenerek vurgulu (şeddeli) harf oluşturmastır. Mesela (من وال- من يقول) ifadeleri okunurken (ن) sesi (و- ي) harflerinin içinde gizlenerek okunmaktadır. Kıraat ilminde mahreçleri aynı veya birbirine yakın harflerin yan yana gelmesiyle dilde ortaya çıkan ağırlığın hafifletilmesi için yapılan telaffuz türünden genişçe bahsedilir (Seyyid Abdul’âl, 1972: 73). İdgām olgusuna yerel Arap lehçelerinden şu örnekler verilebilir:

2.1.1. Şanhurfa Arapçasından İdgām Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	من قال/من يقول
	Şanhurfa Arapçası	منْغال/من يْگول
	Açıklama	“Kim dedi” ve “kim diyor” anlamındaki cümlelerde, idgāmın yanı sıra /g/ sesi ile mingāl/miniygūl şeklinde telaffuz edilmektedir. Buradaki /n/ sesi yutularak miyyegūl şeklinde söylenir.

2	Standart Arapça	من ربه
	Şanlıurfa Arapçası	مِرْبُ
	Açıklama	Rabbinden anlamındaki bu ifade ŞALéde mirrabbu şeklinde telaffuz edilir.
3	Standart Arapça	من نفسه
	Şanlıurfa Arapçası	مِنْنُفْسُ
	Açıklama	Kendinden anlamındaki bu ifade Şanlıurfa Arapçasında minnefsu şeklinde telaffuz edilir.
4	Standart Arapça	من أمس/من البارحة
	Şanlıurfa Arapçası	ممبارح
	Açıklama	Dünden beri anlamındaki ifade ŞAL'de mimbēriḥ şeklinde telaffuz edilir. nun sesi idgām sayesinde mim olmuştur.

2.1.2. Hatay Arapçasından İdgām Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	من قال/من يقول
	Hatay Arapçası	مِنْگَال/من آل/من يگول/من ينول
	Açıklama	“Kim dedi” ve “kim diyor” cümleleri, Hatay Arapçasında şehir merkezi ve Samandağ'da (ق) harfinin (آ/ء) ye çevrilmesiyle min'el/minye'ül şeklinde, Reyhanlı'da ise Urfa'daki gibi mingāl veya minyegül

		şeklinde telaffuz edilir, ayrıca /n/ sesi yutularak miyyegul şeklinde de söylenir.
2	Standart Arapça	خَيْرَ لَهُ
	Hatay Arapçası	أَحْزَلْ
	Açıklama	Onun için hayırlı anlamındaki bu sözcük HAL’de herlu şeklindeki telaffuzuyla idgām olgusunu görüyoruz.
3	Standart Arapça	مِنْ رَأْسِهِ
	Hatay Arapçası	مِرَّاسْ
	Açıklama	Başından anlamındaki bu sözcük HAL’de mirrāsu şeklinde idgām olunarak telaffuz edilir.
4	Standart Arapça	مِنْ ظَلَمِهِ
	Hatay Arapçası	مِظْلَمْ
	Açıklama	Kim ona zulmetti anlamında terkip miẓẓalamu şeklinde telaffuz edilir. HAL’de idgām olgusu duyulur.

2.1.3. Mardin Arapçasından İdgām Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	مِنْ الشَّغْلِ
	Mardin Arapçası	مِشْغِلْ
	Açıklama	İşten anlamındaki bu sözcük MAL’de mişşığıl şeklinde telaffuzunda idgām görülür.
2	Standart Arapça	مِنْ مَنْ
	Mardin Arapçası	مِمْنْ
	Açıklama	Kimden anlamındaki bu cümle mimmen şeklinde telaffuz edilir.

3	Standart Arapça	من يعمل
	Mardin Arapçası	مِيْعَمَل
	Açıklama	Kim yapıyor anlamındaki bu sözcük MAL’de miyye‘mel şeklinde telaffuz edilerek idgām görülür

2.1.4. Siirt Arapçasından İdgām Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	من ذهب/من راح
	Siirt Arapçası	مِرَّاح
	Açıklama	Kim gitti anlamında mirrāḥ şeklinde telaffuz edilir.
2	Standart Arapça	من رحه
	Siirt Arapçası	مِرْحُ
	Açıklama	Kendinden anlamında mirruḥu şeklinde telaffuz edilir.
3	Standart Arapça	مِنْخَارُ
	Siirt Arapçası	مَخَّار
	Açıklama	SAL’de burun için kullanılan bu sözcük miḥḥār şeklinde telaffuz edilir.

2.2. İbdāl

Lügatte değiştirme anlamındaki *ibdāl*, *dil* ıstılahında bir harfin mahreç bakımından yakın olsun olmasın başka bir harfle değiştirilmesi veya harfin başka bir lafza çevrilmesidir. Arap dil bilginleri *ibdāl* standart Arapçanın dil özelliklerinden saymışlardır. İbn Faris (مَنْ سَنَّ الْعَرَبُ إِبْدَالَ الْحُرُوفِ، وَإِقَامَةَ بَعْضِهَا مَقَامَ الْبَعْضِ) “Arapların adetlerinden harfleri değiştirmek ve harfleri bir birilerinin yerine ikame etmektir.” (1997: 154) tespitiyle (مدحه) ifadesinin (مدحه) şeklinde kullanıldığını söyleyerek, burada (ح) sesi yerine (ه) sesinin getirildiğini kaydetmiştir. Ayrıca (فَرَسٌ رَقْلٌ وَرَقْنٌ) terkiplerinde olduğu gibi

bazı kelimelerin (ل) yerine (ن) getirilerek telaffuz edildiğini belirtmiştir. *İbdāle* uğrayan sözcüğün manası sabit kalıp, sesinde değişiklik meydana gelmektedir. (el-Cebûri, 2006:19).

2.2.1. Şanlıurfa Arapçasında İbdāle Uğrayan Sözcük Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	اٰخٰلِفْ بِالْقُرْآنِ
	Şanlıurfa Arapçası	اٰخٰلِفْ بِالْقِرْعَانِ
	Açıklama	Kur'an'a yemin et ifadesi Şanlıurfa Arapçasında (قُرْآن) kelimesindeki (ل) harfinin (ع) olarak değiştirilmesiyle ihlif bilgür ʿân şeklinde telaffuz edilir.
2	Standart Arapça	مَسْأَلَةٌ
	Şanlıurfa Arapçası	مِسْئَلَةٌ
	Açıklama	Mesele anlamındaki bu sözcük SAL'de mis'ali şeklinde <i>ibdāl</i> edilerek telaffuz edilir.
3	Standart Arapça	رَحَلْ
	Şanlıurfa Arapçası	زَلْجْ
	Açıklama	Bir yerden kaymak anlamındaki bu sözcüğün ilk harfinin harekesi değişmiş, (ح) harfi düşürülmüş, (ق) harfi ibdāle uğrayarak zileh şeklinde telaffuz edilmiştir.
4	Standart Arapça	زَهَقَ
	Şanlıurfa Arapçası	زَهْگ/تَفَشْ
	Açıklama	Bıktı anlamındaki kelimenin son harfi ibdāle uğrayarak ziheg şeklinde telaffuz ediliyor, günümüzde başka Arap lehçelerinde de kullanılmaktadır.

5	Standart Arapça	ضَبَح/صرخ
	Şanlıurfa Arapçası	ظَبَح/صِرْخ/زگج
	Açıklama	Klasik Arapçada tilki sesi anlamındaki (dıbah) sesindeki kelime ŞAL'de (dat) harfi (zı) sesine <i>ibdāl</i> edilerek zıbah/şıraḥ şeklinde telaffuz ediliyor. ŞAL'de زگج/zıgaḥ sözcüğü de bağırarak anlamında çok kullanılır.
6	Standart Arapça	قَدَح/قداحة
	Şanlıurfa Arapçası	جَدَح/جداحة
	Açıklama	Çaktı (çakmak) anlamındaki bu sözcük Şanlıurfa Arapçasında (ḳaf) harfi (cim) harfine kalbedilerek cıdah/cıddaha şeklinde telaffuz edilir.
7	Standart Arapça	لَصَقَة
	Şanlıurfa Arapçası	لَزْگَة
	Açıklama	Yapışkan veya yakı anlamındaki bu sözcük ŞAL'de ibdāle uğrayarak lezge halini almıştır.

2.2.2. Hatay Arapçasından İbdāle Uğrayan Sözcük Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	شجرة
	Hatay Arapçası	سجرة
	Açıklama	Ağaç anlamındaki bu sözcük Hatay Arapçasında /ş/ sesi yerine /s/ kullanılarak sacra şeklinde telaffuz edilir. Ancak fasih Arapçadaki gibi şecara veya şacra şeklinde telaffuzları da vardır.

2	Standart Arapça	يَدْعُو لَهُ
	Hatay Arapçası	يَدْ عِيلُو
	Açıklama	Ona dua ediyor cümlesinde (و) harfi (ي), sondaki (هـ) harfi ise (و) ile değiştirilmiş ve yid‘ilu şeklinde telaffuz edilmiştir. Bu ifade biyid‘ilu olarak da söylenir.
3	Standart Arapça	قَبِضَ
	Hatay Arapçası	مسك/گظب/گبظ
	Açıklama	Elle bir şeyi tutmak anlamındaki kelimedeki (ق) harfi Türkçemizdeki /g/ sesi gibi okunur. Ayrıca /z/ ile /b/ yer değiştirmek suretiyle metatez örneği de oluşturur. (ض) –(ظ) dönüşümü sonucunda sözcük gıżab/gıbaz şeklinde telaffuz edilmektedir.

2.2.3. Mardin Arapçasından İbdāle Uğrayan Sözcük Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	مرهم
	Mardin Arapçası	مِرهم/ملهم
	Açıklama	Merhem anlamındaki bu sözcük milhem , bazen mırhem şeklinde değiştirilerek telaffuz edilir.
2	Standart Arapça	لَعْنَة
	Mardin Arapçası	نَعْلَه
	Açıklama	Lanet anlamındaki bu sözcük MAL’de ne‘lı şeklinde telaffuz edilir.
3	Standart Arapça	ضَيْق
	Mardin Arapçası	ظَيْق

	Açıklama	Dar anlamındaki bu sözcük (ض) harfi (ظ) harfine <i>ibdāl</i> edilerek zayyık/ zıyyık şeklinde telaffuz edilir.
4	Standart Arapça	أَرْجُوكَ
	Mardin Arapçası	ارتجمنك/اترجاك
	Açıklama	Senden rica ediyorum anlamındaki ifade ertecmink/ itrıccāk şeklinde telaffuz ediliyor. Harf eklemeleri dışında ikinci telaffuzda vav uzatma elife değişmiş.
5	Standart Arapça	مِرَاة
	Mardin Arapçası	إمرایة/مریة
	Açıklama	Ayna anlamındaki bu sözcük ibdāle uğrayarak imrāye/miraye şeklinde telaffuz edilir.

2.2.4. Siirt Arapçasından İbdāl'e Uğrayan Sözcük Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	تَلَج
	Siirt Arapçası	فلج
	Açıklama	Kar anlamındaki bu sözcük Siirt Arapçasında (ث) yerine (ف) sesinin getirilmesi ile felç şeklinde telaffuz ediliyor.
2	Standart Arapça	ضَيْق
	Siirt Arapçası	ظَيَّوَقْ
	Açıklama	Dar anlamındaki bu sözcükte SAL'de (ض) harfinin (ظ) harfine dönüştürülmesiyle zayyok şeklinde telaffuz edilir. Bu haliyle Mardin ve diğer lehçelerden farkı açıkça görülmektedir.

3	Standart Arapça	منخل
	Siirt Arapçası	موخل
	Açıklama	Kalbur veya elek anlamındaki bu sözcük SAL’de birkaç yönden ibdale uğrayarak mavḥal şeklinde telaffuz edilmektedir.

2.3. İşbā‘

Arapça doydu anlamındaki (شبع) kelimesinden gelen, *işbā‘* ‘sözcüğünün anlamı doyurma ve doldurmadır (en-Neccār, İbrahim, Hamid, & ez-Zeyyāt, ts: I, 473; Ramly, 2014: 341 – 357) . Arap gramerindeki terim anlamı olarak; harekeyi uzatarak ondan med harfi çıkarmak anlamındadır. *İşbā‘* nahivcilerin bazı cemi teksirlerde (فباعل/مفاعل) vezninde veya (فواعل) vezninde gelen bazı sözcüklerin telaffuzunda (ي) harfi fazlasıyla meydana gelen uzatmadaki doyumluluk *işba* ‘olarak adlandırılmıştır. Dil ıstılahında kısa ünlülerin uzun ünlüye dönüşmesi olarak da tanımlanmaktadır. (دُمِّل - دماميل، منابر-منابير، صيارف- صيارف. (Seyyid Abdu‘âl, ts: 84). Sivilceler anlamındaki (دماميل) kelimesi Şanlıurfa Arapçasında da kullanılmaktadır. (مناديل - مناديل) sözcükleri de *işba* ‘için örnektir.

2.3.1. Şanlıurfa Arapçasından İşbā‘ Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	مبيع
	Şanlıurfa Arapçası	مبيوع
	Açıklama	Satılmış anlamındaki bu sözcük ŞAL’de mebyū ‘ şeklinde telaffuz edilir.
	Standart Arapça	دُمِّل / دماميل

2	Şanlıurfa Arapçası	دُمَلْ/دماميل/دملة/دُمَلَات
	Açıklama	Çıban veya akne anlamındaki bu sözcük Şanlıurfa Arapçasında daha çok dummel/demāmīl/dummeh , dimmelāt olarak telaffuz edilir.
3	Standart Arapça	حَمَالَة/حمالين
	Şanlıurfa Arapçası	حماميل/حمالين
	Açıklama	Hamallar anlamındaki bu sözcük ŞAL'de ḥemmēl/ḥemāmīl/ḥemmēlīn şeklinde telaffuz edilir. Burada işba kıyasa aykırı çoğul yapılan kelimede uygulanmıştır.
4	Standart Arapça	سَلَام
	Şanlıurfa Arapçası	سَلَالِيم
	Açıklama	Merdivenler anlamındaki bu kelimeler ŞAL'de işbâ edilerek sılēlīm şeklinde telaffuz edilir.
5	Standart Arapça	بِيعَان
	Şanlıurfa Arapçası	بِيبَايِغ
	Açıklama	Satıcılar kelimesi, kalb ve ibdâle uğramış ayrıca işba' edilerek biyāyi şeklinde telaffuz edilmiştir.

2.3.2. Hatay Arapçasında İşba' İçin Örnekler

No		
1	Standart Arapça	مَسَامِير/مسمار
	Hatay Arapçası	بسامير/بزامير

	Açıklama	Çivi ve çiviler’ anlamındaki bu sözcük HAL’de bismār/bizmār/besēmīr/bizēmīr şeklinde telaffuz ediliyor.
2	Standart Arapça	نحن
	Hatay Arapçası	نحننا
	Açıklama	Biz anlamındaki sözcük HAL’de niḥnā şeklinde telaffuz edilir.
3	Standart Arapça	سطح
	Hatay Arapçası	أسطوح
	Açıklama	Satıh veya dam anlamındaki bu sözcük HAL’de uṣṭūḥ şeklinde telaffuz edilir.

2.3.3. Mardin Arapçasında İşba‘ İçin Örnekler

No		
1	Standart Arapça	جبل
	Mardin Arapçası	إجبیل
	Açıklama	Dağ anlamındaki bu sözcük MAL’de icbīl şeklinde telaffuz edilir.
2	Standart Arapça	رجل/رجال
	Mardin Arapçası	رجال/إرجیل
	Açıklama	Adam, adamlar anlamındaki bu sözcük MAL’de ircīl şeklinde telaffuz edilir.
3	Standart Arapça	سحلة
	Mardin Arapçası	سخلایة

	Açıklama	Dişi oğlak’ anlamındaki bu sözcük MAL’de sehlāye şeklinde telaffuz edilir.
4	Standart Arapça	كسلان / كسول
	Mardin Arapçası	كاسول
	Açıklama	Tembel anlamındaki bu sözcük MAL’de kēsūl şeklinde telaffuz edilir.

2.3.4. Siirt Arapçasından İşba‘ Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	مشاهير
	Siirt Arapçası	مشهورين
	Açıklama	Meşhurlar anlamındaki bu sözcük SAL’de meşhurīn şeklinde uzatarak telaffuz edilir.
2	Standart Arapça	ذقن
	Siirt Arapçası	ذقون
	Açıklama	Çene veya sakal anlamındaki bu sözcük Siirt Arapçasında işba‘ edilerek zaxon şeklinde söylenir.
3	Standart Arapça	فاسق
	Siirt Arapçası	فاسوق
	Açıklama	Fasık anlamındaki bu sözcük Siirt Arapçasında fasoḵ şeklinde telaffuz edilir.

2.4. Muhalefet

Bir görüşe, bir davranışa karşı olma durumuna muhalefet denir (Akalin ,2019, s.1704). Başka bir deyişle bir kurala tabi olmama durumudur. (Enis, 1992: 157- 163). Sîbeveyhi, *el-Kitāb* adlı eserinin şazlar babında muhalefet denilen dil olgusuna işaret ederek (تسْرِيفُ -)

(تَقْصِيَّت- تَنْظِيَّتْ) gibi örnekler vermiş ve bunların garip olduğuna işaret etmiştir (1988: IV, 424). El-Cevheri ise *es-Sihāh* adlı eserinde (1987: I, 391) dildeki muhalefetle ilgili (فَطْح،) geniş baş anlamındaki örnekleri vermektedir. Bunları incelediğimizde, telaffuzu kolaylaştırmak amacıyla benzer iki sesi barındıran bir kelimeye (şeddeli veya şeddesiz) birbirine aykırı ses eklenmesi olgusuyla karşılaşırız. Örneğin, Şanlıurfa Arapçasında “tırnaklarımı kestim” anlamındaki (قَصِيَّتْ أَظْفَارِي) cümlesi standart Arapçada (قَصَصْتُ أَظْفَارِي) olarak telaffuz edilmektedir. Buradaki mudâaf fiilin lâmi (ص), dilde kolaylık kastıyla mahreç ve sıfat bakımından ona muhalefet eden yâ (ي) harfi ile değiştirilmiştir. Şanlıurfa Arapçasında muhalefet örneklerine sıkça rastlanır.

2.4.1. Şanlıurfa Arapçasında Muhalefet İçin Örnekler

No		
1	Standart Arapça	مَرَرْتُ بِزَيْدٍ
	Şanlıurfa Arapçası	مَرِّيْتُ بِزَيْدٍ
	Açıklama	‘Zeyd’e uğradım’ anlamındaki cümle, ŞAL’de (ر) harfinin şeddeli okunması ve ikinci /r/’nin yerine /y/ getirilmesiyle marreyt bizeyd şeklinde telaffuz edilir.
2	Standart Arapça	شَفَعْتُ
	Şanlıurfa Arapçası	شَغَيْتْ
	Açıklama	Yardım, ikiye böldüm, parçaladım anlamındaki bu kelime ŞAL’de (گ) harfi şeddeli olarak ve (g) sesiyle telaffuz edilir. Harfin harfle şegget/şegeyt muhalefettir. (Seyyid Abdul’al, 1972: 75). Şegget şeklinde telaffuz ederler.
	Standart Arapça	مَطَطَت

3	Şanlıurfa Arapçası	مطيت
	Açıklama	Lastiğin esnemesi (uzayıp kısalması) anlamındaki sözcük ŞAL’de maṭṭayt şeklinde telaffuz edilir.

2.4.2. Hatay Arapçası Muhalefet İçin Örnekler

No		
1	Standart Arapça	مررت بخالد
	Hatay Arapçası	مَرَّيْتُبْخالد/مریت إبخالد
	Açıklama	‘Halit’e uğradım’ anlamındaki cümle, Hatay Arapçasında muhalefet kuralına uygun olarak (ر) harfinin şeddeli okunmasıyla marreytı’b-Ḥēlīd/marrayt ib-Ḥēlīd şeklinde telaffuz edilir.
2	Standart Arapça	هكذا
	Hatay Arapçası	هيك
	Açıklama	Böyle anlamındaki cümle Hatay Arapçasında heyk şeklinde telaffuz ediliyor.
3	Standart Arapça	كم الساعة
	Hatay Arapçası	قداش ساعة
	Açıklama	Saat kaç anlamındaki soru cümlesi Hatay Arapçasında kıddāş sāah şeklinde telaffuz edilir.

2.4.3. Mardin Arapçasında Muhalefet İçin Örnekler

No		
1	Standart Arapça	رددت
	Mardin Arapçası	ردَّيْت

	Açıklama	Reddettim, çevirdin anlamında MAL’de raddeyt şeklinde telaffuz edilir.
2	Standart Arapça	تقبيل اليد
	Mardin Arapçası	بوسان اليد
	Açıklama	El öpmek anlamındaki bu sözcük bevesēn elīd şeklinde telaffuz edilmektedir.
3	Standart Arapça	حبة
	Mardin Arapçası	حباية
	Açıklama	Tane veya hap anlamındaki bu sözcük MAL’de ḥebbāye şeklinde telaffuz edilir.
4	Standart Arapça	مدين
	Mardin Arapçası	مديون
	Açıklama	Borçlu anlamındaki bu sözcük MAL’de medyûn şeklinde telaffuz edilir.

2.4.4. Siirt Arapçasında Muhalefet İçin Örnekler

No		
1	Standart Arapça	قطعت البطيخ
	Siirt Arapçası	فصيت الزبشي
	Açıklama	Karpuzu kestim anlamındaki cümle SAL’de faşşaytu’z-Zebeşi şeklinde telaffuz edilir. Bu örnekte hem baştaki harfte ibdâl olmuş hem de mudaaf fiilin lamı (sonuncu harfi) yâ harfine dönüşmüştür.
	Standart Arapça	زود

2	Siirt Arapçası	زَيِّدُو
	Açıklama	Artırdı anlamındaki sözcük Siirt Arapçasında zeyyidu şeklinde telaffuz edilir.
3	Standart Arapça	ظَنَنْتَ
	Siirt Arapçası	ظَنَنْتِ
	Açıklama	Zannettim anlamındaki bu sözcük Siirt Arapçasında zanneytu şeklinde söylenir.

2.5. Keşkeşe

Kelime manası yılanların birbirlerine sürtünürken derilerinden çıkan sestir. *Keşkeşe* Arapça dil ıstılahında, Benī Esed ve Rabī'a kabilelerinin muhatap müennes olunca (ك) harfi yerine (ش) harfi getirmelerine denir (en-Neccār, vd., ts: II, 795). Sana (عليك) ve senden anlamında (منك) sözcükleri yerine (عليش) ve (منشي) ve bazen (ك)'den sonra sakın (ش) ekleyerek (عَلَيْكُشْ) denilmektedir. Süyuti'nin *el-Muzhir* ve *el-İktirāh* adlı eserlerinde Rabī'a ve Muḍar kabilelerinin muhatap (ك)'ı müennes olunca (ك) harfinden sonra (ش) harfi ilave ederek (رَأَيْتُكُشْ - وَيَكُشْ - وَعَلَيْكُشْ) şeklinde söyledikleri, meşhur telaffuzun ise sadece sözün sonunda dururken telaffuz edilmesi olduğu belirtilmektedir (Suyutî, 1998, s. 221- 224). En-Neccar bazılarının (ك) harfini (ش) harfinin yerine söylerken, söze devam ederken kesre ile durunca sakın üzere telaffuz ettiklerini kaydetmiştir. (en-Neccār, vd., ts: II, 795 ; Kerim, 1996: 133-135) . Ayrıca *keşkeşe*, Temim kabilelerinde görülen bir durumdur (İbn Faris, 1997: 29; el-Cebūri, 2006: 33). *Keşkeşe* günümüzde bazı bedevi Araplarda ve körfez ülkelerinde de mevcuttur. Bu olgu günümüz Şanlıurfa Arapçasında da görülmektedir. Tek fark olarak (ش) sesi yerine (çe/چ) sesiyle telaffuz söz konusudur. Şanlıurfa ve Hatay Arapçasında bu değişikliği müzekkerle

müennesi ayırt etmede görebiliriz. *Keşkeşe* Şanlıurfa ve Hatay lehçelerinde görüldüğü halde bu durum Mardin ve Siirt Lehçelerinde görülmez.

2.5.1. Şanlıurfa Arapçasından Keşkeşe Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	مالك
	Şanlıurfa Arapçası	مالچ
	Açıklama	‘Senin malın’ anlamındaki bu kelime <i>ibdāl</i> gibi görünse de ŞAL‘de müzekkeri müennesten ayırt etmede kullanılmaktadır. ŞAL‘de müennes için mēliç şeklinde telaffuz edilir.
2	Standart Arapça	قلمك
	Şanlıurfa Arapçası	قلمچ
	Açıklama	‘Kaleminiz’ anlamındaki bu ifade ŞAL‘de müennes muhatap için (çe/چ) sesiyle ķalemiç şeklinde telaffuz edilir.
3	Standart Arapça	دفترك
	Şanlıurfa Arapçası	دفترچ
	Açıklama	‘Defteriniz’ anlamındaki bu sözcük, muhatap müennes olduğunda (çe/چ) sesi ile defteriç şeklinde telaffuz edilir.
4	Standart Arapça	شنطاك
	Şanlıurfa Arapçası	چنطچ/چننتچ
	Açıklama	Muhatap müennese bu çantan anlamındaki bu sözcük çanṭatiç veya çentitiç şekillerinde telaffuz edilir.

2.5.2. Hatay Arapçasından Keşkeşe Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	ليس معي
	Hatay Arapçası	ممعيش/ماعندي/مو عندي
	Açıklama	Yanımda yok anlamındaki bu sözcük HAL’de memaış /mā‘indiy/mu‘indī şeklinde telaffuz edilir. Bazen sondaki /y/ sesi duyulmaz. Kelime sonuna şin eklenmesi <i>keşkeşe</i> tanımına uygundur.
2	Standart Arapça	قلمك
	Hatay Arapçası	قلمچ/أقلمچ
	Açıklama	Kaleminiz’ anlamındaki bu ifade Hatay Arapçasında müennes için (çe/چ) sesiyle ve muhatap için kullanılır. Müennes için ķalemiķ veya çoğul uķlumiķ şeklinde telaffuz edilir.

2.6. ‘An‘ane

Temim kabilelerinde kelimenin başındaki (ا)’nin yerine (ع) sesinin getirilerek telaffuz edilmesi olgusuna ‘an‘ane denir. (en-Neccār, vd., ts: II/637).

Örneğin (ظننت أن سعيدا قائم) cümlesinde geçen (أن) yerine (عن) konularak cümle (ظننت عن سعيدا قائم) şeklinde telaffuz edilir (Küçükkalay, 1969: 177). Temim, Kıys, Esed kabileleri lehçelerinde görülen ‘an‘ane olgusuna günümüz Şanlıurfa Arapçasında az da olsa rastlanmaktadır.

2.6.1. Şanlıurfa Arapçasından ‘An‘ane Örnekleri

No		
----	--	--

1	Standart Arapça	قرآن
	Şanlıurfa Arapçası	قرعان
	Açıklama	Kur'an kelimesinin telaffuzundaki (ا) ŞAL'de (ع) olarak değiştirilerek Qur'ān şeklinde telaffuz edilir.
2	Standart Arapça	رثاء
	Şanlıurfa Arapçası	رثع
	Açıklama	'Ağıt yaktı' anlamındaki bu sözcük ŞAL'de Ayn (ع) harfiyle ve çılgınlık yapma anlamında da kullanılır. Bu sözcük ŞAL'de riṣa' şeklinde telaffuz edilir.
3	Standart Arapça	أمريكا
	Şanlıurfa Arapçası	عمريقا
	Açıklama	Amerika ismi, ŞAL'de (ا) harfi (ع) harfine dönüşerek 'amarīḳe şeklinde telaffuz edilir.

2.6.2. Hatay Arapçasından 'An'ane Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	قرآن
	Hatay Arapçası	قرعان/گرعان/ارعان
	Açıklama	Kur'an kelimesinin telaffuzundaki (ا) HAL'de (ع) ile değiştirilerek Qur'ān/gur'ān/ur'ān şeklinde telaffuz edilir. Burada farklı olarak /g/ ve /u/ seslerinin de kullanıldığı görülmektedir.
2	Standart Arapça	إنك
	Hatay Arapçası	عنك

	Açıklama	Sen veya senin yerine anlamındaki sözcük HAL’de ‘ ınnak şeklinde telaffuz edilir.
3	Standart Arapça	أمسيا
	Hatay Arapçası	عمصي
	Açıklama	Amasya il ismi HAL’de ‘ amaşy ’ şeklinde telaffuz edilir.

2.6.3. Mardin Arapçasında ‘An‘ane İçin Örnekler

No		
1	Standart Arapça	قرآن
	Mardin Arapçası	قرعان
	Açıklama	Kur’an kelimesinin telaffuzundaki (أ) MAL’de (ع) olarak değiştirilerek Qur‘ān şeklinde telaffuz edilir.
2	Standart Arapça	أنس
	Mardin Arapçası	عنس
	Açıklama	Enes ismi MAL’de ‘ ıns şeklinde telaffuz edilir.(Şayır, 2017, s.53)
3	Standart Arapça	أنقرة
	Mardin Arapçası	عنقرة
	Açıklama	Ankara ismi Mardin lehçesinde ‘ Ankara şeklinde telaffuz edilir. (أ) yerine (ع) sesi duyulur.

2.6.4. Siirt Arapçasında ‘An‘ane İçin Örnekler

No		
1	Standart Arapça	أفيون
	Siirt Arapçası	عفيون

	Açıklama	Afyon anlamındaki bu sözcük SAL’de ‘ efyon şeklinde telaffuz edilir.
2	Standart Arapça	أماسيا
	Siirt Arapçası	عمصي
	Açıklama	Amasya sözcüğü SAL’de ‘ amasyı şeklinde telaffuz edilir.

2.7. İmāle

Arap dil bilimcilerinden el-Muberrred (ö. 275) *el-Muktadab* adlı eserinde, elif (ا) harfinin ye (ي) harfine meyletmesine, ez-Zeccâci (ö.337/949) *el-Cumel* eserinde: elif (ا) harfinin ye (ي) harfine ve fethanın (ة) esreye (ة) meyletmesine *imāle* adını vermiştir (ez-Zeccâci, 1926, 363; el-Muberrred, 1994, s. 42.;). Nahivcilere göre *imāle* sözcükte ses uyumu için yapılır. Eski Arap lehçelerinde var olan *imāle* Musul ve Bağdat Arap lehçelerinde de görülür. *İmāle* olgusu Necid bölgesinde görülmekle birlikte, Arap yarımadasından göç eden kabilelerin bir kısmı zamanla birbirlerinden coğrafi olarak uzaklaştıkları için *imāleyi* ihmal etmişlerdir. Mısır halkı fethaya meyl ederek (شاربْتُ/شَرِبْتُ, laabtu/لَعَبْتُ) derler, Kahire halkı (شَرِبْتُ/شَرِبْتُ, lı‘ibtu/لَعِبْتُ) derler. (Seyyid Abdul’āl, 1972: 88-89) . *İmāle* aynı zamanda Kur’an-ı Kerim’e ait bir okuma türü olarak (مَجْرِيهَا) örneğinde olduğu gibidir. (el-Cebūrī, 2006: 31). Şanlıurfa Arapçasında eski Arap lehçelerinin izine çokça rastlanmaktadır. Bu özelliklerden biri de *imāle* olgusudur.

2.7.1. Şanlıurfa Arapçasından İmāle Örnekleri

No	
	Standart Arapça ليل

1	Şanlıurfa Arapçası	لايل
	Türkçe açıklamalar	Gece anlamındaki bu sözcük ŞAL’de imaleli olarak lël şeklinde telaffuz edilir.
2	Standart Arapça	صيد
	Şanlıurfa Arapçası	صائد
	Türkçe açıklamalar	Av anlamındaki bu sözcük ŞAL’de şeyd şeklinde imale yapılarak telaffuz edilir.
3	Standart Arapça	بائع
	Şanlıurfa Arapçası	بياع
	Türkçe açıklamalar	Satıcı anlamındaki bār’ sözcüğü ŞAL’de (ء) imâle ile beyyē’ şeklinde telaffuz edilir.
4	Standart Arapça	حائل
	Şanlıurfa Arapçası	حایل
	Açıklama	Engel anlamındaki bu sözcük ŞAL’de üzerinden sene geçmiş (yıllanmış) veya engel oluşmuş anlamında kullanılır ve hēyil şeklinde söylenir.

2.7.2. Hatay Arapçasından İmâle Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	بيت
	Hatay Arapçası	بايت
	Türkçe açıklamalar	Ev anlamındaki sözcük HAL’de bēt şeklinde imaleli telaffuz edilir.
2	Standart Arapça	جيب
	Hatay Arapçası	جايب

	Türkçe açıklamalar	Cep anlamındaki bu sözcük HAL’de cēb şeklinde imale yapılarak telaffuz edilir.
3	Standart Arapça	أذن
	Hatay Arapçası	دان
	Türkçe açıklamalar	Kulak anlamındaki bu sözcük Hatay Arapçasında dēn şeklinde uzatılarak telaffuz edilir.

2.7.3. Mardin Arapçasından İmâle Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	حبال
	Mardin Arapçası	إحبیل
	Açıklama	İpler anlamındaki bu sözcük ihbīl şeklinde telaffuz edilir.
2	Standart Arapça	بائع
	Mardin Arapçası	بیاع
	Açıklama	Satıcı anlamındaki bāī ‘ sözcüğü MAL’de imaleli olarak beyyē ‘ şeklinde telaffuz edilir.
3	Standart Arapça	ذیل
	Mardin Arapçası	ذایل
	Türkçe açıklamalar	Kuyruk anlamındaki sözcük MAL’de imâleye gidilerek zēl şeklinde telaffuz edilir.
4	Standart Arapça	خائف
	Mardin Arapçası	خایف
	Açıklama	Korkmuş anlamındaki bu sözcük hēyif şeklinde telaffuz edilir.

2.7.4. Siirt Arapçasında İmāle İçin Örnekler

No		
1	Standart Arapça	شَاكِر
	Siirt Arapçası	شَاكِر
	Türkçe açıklamalar	Şükreden anlamındaki bu sözcük SAL'de şekir şeklinde telaffuz edilir (Akay, 2020 : 65.)
2	Standart Arapça	دَلَالِين
	Siirt Arapçası	دَلَالِينْ
	Açıklama	Tellallar anlamındaki bu sözcük Siirt Arapçasında dellālīn şeklinde telaffuz edilir.
3	Standart Arapça	يَا يَحْيَى
	Siirt Arapçası	يَا يَحْيَى
	Açıklama	Ey Yahya' anlamındaki sözcük SAL 'de Yē Yahyī şeklinde telaffuz edilir.

2.8. İstinṭa‘

Eski Arap lehçelerine ait bir özellik, Ṭ (ط) harfine komşu olan sakın (ع) ayn harfinin (ن) harfine *ibdāli* ile ortaya çıkan değişikliğe *istinṭa‘* denir. Örnek olarak verdi anlamındaki (أعطى/a‘ṭā) sözcüğü yerine (أنطى/ıntî) denilir. Bu olgu Sa’d b. Bekr, Hüzeyl, Ezd, Kays, el-Ensar ve eski Yemen lehçesinde görülür. Kerīm, 1996: 141; ez-Zebîdî, 2001: 105-106 ; el-Ferāhîdî, 2003: IV, 237; Bāṣā, 2019: 57- 58). Nahiv Bilginlerinden *el-Ferra*, cahiliye döneminden beri Arap kavimleri cahiliye döneminden beri hac için her yıl Mekke’ye gelirlerdi. Kureyş kabilesi Arap lehçelerine kulak verirlerdi, beğendiklerini kullanırlardı, beğenmedikleri ibareleri terk ederlerdi. Böylece Arapların en faṣīhi oldular. *İstinṭa‘* gibi adı geçen lehçe özelliklerinin Kureyş lehçesinde olmadığını söyler. (es-

Suyūtī, 2014: 221-222; Küçükkalay, 1969: 178). Türkiye’de konuşulan Arap lehçelerinde Şanlıurfa ve Hatay Arap lehçelerinde *İstinta*‘ görüldüğü halde, Mardin ve Siirt Araplarında rastlanılmadı.

2.8.1. Şanlıurfa Arapçasından İstin̄ta ‘Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	أعطيني
	Şanlıurfa Arapçası	إنطيني
	Açıklama	Bana ver ve vermem anlamındaki sözcükler ŞAL’de (ع) harfinin (ن) harfine dönüştürülerek telaffuz edilir. İlk harfin harekesi fetha iken kesre ile başlamıştır. Genel kullanım ın̄t̄inī şeklindedir, a’t̄ini az telaffuz edilir. Ayrıca vermem anlamında (man̄ṭiy / منطی) şeklinde de telaffuzu vardır.

2.8.2. Hatay Arapçasından İstin̄ta ‘Örnekleri”

No		
1	Standart Arapça	أعطي/أعطيني/ ما أعطي
	Hatay Arapçası	إنطي/إنطيني
	Açıklama	‘Bana ver’ ve vermem anlamındaki sözcükler HAL’de (ع) harfinin (ن) harfine dönüştürülmesiyle telaffuzu Şanlıurfa Arapçasına yakın olan Reyhanlı’da görülür. Diğer bölgelerde normal şekliyle telaffuz edilir. Genel kullanım ın̄ṭiy/ın̄t̄inī şeklinde olduğu gibi, ayrıca

		(e‘aṭī/أعطى), (manṭī/منطى) ve (ma‘ṭī/معطى) şeklinde telaffuzları vardır.
--	--	--

2.9. Terhīm

Lügat anlamı kolaylaştırma ve yumuşatmadır. (صوت رخيم) cümlesi yumuşak ses anlamındadır (en-Neccār, vd., ts: I, 336; Abdul’al, 1972: 91.). Arap dilbilgisinde özellikle kelimenin son harfinin kesilerek telaffuz edilmesi olgusuna *terhīm* denir. Ey Ebu Hakem! Anlamındaki (يا أبا الحكم) cümlesi bazı lehçelerde (يا أبا الحكا) şeklinde telaffuz edilir. Bu örnekte nidadan sonra gelen *hakem* kelimesinin sonundaki (م) harfinin okunmamasına *terhīm* denilmiştir. Ancak bazı nahivciler *terhīm*in sadece nidadan sonra gelen isimde gerçekleşmediğini, nida harfinden sonra fiil geldiğinde veya münada dışında da kelime sonundan bu şekilde ses düşürülmesi olgusuna *terhīm* denildiğini söylemişler ve Tay kabilesindeki *terhīm* olgusu Lebid b. Rabia’nın, Yüksekçe evini kurdu gözüktü Suban’daki hapsi çok geride kaldı anlamındaki (دَرَسَ الْمَنَا بِمُتَالِحٍ فَأَبَانَ وَتَقَادَمَتِ بِالْخَبَسِ فَالسُّوْبَانِ) bahri kamil beyitte geçen (درس المنا) ifadesinin aslında (درس المنازل) olduğunu iddia etmişlerdir. (el-Âmirî, 2011: 206; Abdul’al, 1972: 91-92). Ayrıca İmruul Kays’a nisbet edilen, ve Zarif b. Malik’in açlık ve şiddet zamanında onun ateşinin ışığında akşam yemeğini yiyen genç ne güzeldir anlamındaki (طَرِيفٌ بَنُ مَالٍ لَيْلَةً الْجُوعِ وَالْخَصْرِ لَنِعَمَ الْفَتَى تَعَشَوْا إِلَى ضَوْءِ نَارِهِ) bahri tavîl beyitte (ابن مال) olarak geçen ifadenin aslında (ابن مالك) olduğunu ileri sürmüşlerdir (Abdul’al, 1972: 91-92).

2.9.1. Şanlıurfa Arapçasından Terhīm Örnekleri

No	
	Standart Arapça
	يا أبا حسن/أبو جلال

1	Şanlıurfa Arapçası	إيا أبو حسو/أبو جُلُو
	Açıklama	Ey Ebu Hasan cümlesinde olduğu gibi, ŞAL'de sözcüğün sonu hazfedilir ve telaffuz değişir. Aynı durum Ebu Celâl sözünde de geçerlidir. Bu ifade ŞAL'de Ya Ebu Hassav! Ve Ebu Cellav! (cello) olarak söylenir.
2	Standart Arapça	محمد
	Şanlıurfa Arapçası	مَحْه
	Açıklama	ŞAL'de Muhammed isminin Mihhe şeklinde telaffuz edildiği gibi dile zor gelen birçok isimde buna benzer kısaltmaya gidilmektedir.
3	Standart Arapça	عزيز
	Şanlıurfa Arapçası	عَزُو
	Açıklama	Aziz ismi ŞAL'de olduğu gibi kullanılır. Ayrıca <i>terhîm</i> edilerek Azzev şeklindeki telaffuzu yaygındır.

2.9.2. Hatay Arapçasından Terhîm Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	يا أبا حسن
	Hatay Arapçası	يا أبو حسو/أو محو
	Açıklama	Ey Ebu Hasan cümlesinde HAL'de sözcüğün sonu hazfedilir ve telaffuz değişir. Bu sözcük Ya Ebu Hassav Ya Abu Maḥḥav şeklinde telaffuz edilir.
2	Standart Arapça	عزيز
	Hatay Arapçası	عَزُو/عزاوي

	Açıklama	Aziz ismi HAL’de olduğu gibi kullanılır. Ayrıca <i>Terhîm</i> edilerek Azzev/Azzāvī şeklindeki telaffuzu yaygındır.
--	-----------------	--

2.9.3. Mardin Arapçasından Terhîm Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	صُبْح
	Mardin Arapçası	صِبْ
	Açıklama	Sabah anlamındaki şubḥ sözcüğü MAL’de şibb şeklinde telaffuz edilir.
2	Standart Arapça	حُسَيْن
	Mardin Arapçası	حُسْ
	Açıklama	Hüseyin’ ismi Ḥusso şeklinde telaffuz edilir.
3	Standart Arapça	عَزِيز
	Mardin Arapçası	عَزَّو/عَزْ
	Açıklama	Aziz ismi MAL’de olduğu veya <i>terhîm</i> edilerek ‘ Izzov/‘Izzi şeklinde telaffuz ediliyor.
4	Standart Arapça	عَلِي
	Mardin Arapçası	علو/عليكو
	Açıklama	Ali ismi Alo/‘Alov/‘Aliko şeklinde telaffuz ediliyor. Not: telaffuzu göstermek için (و) harfî yazıldı.

2.9.4. Siirt Arapçasından Terhîm Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	حَمُود
	Siirt Arapçası	حمو

	Açıklama	Hammud ismi SAL’de Ḥamo şeklinde telaffuz edilir.
2	Standart Arapça	جعفر
	Siirt Arapçası	جعفر
	Açıklama	Fare anlamındaki bu sözcük SAL’de ca’fo şeklinde telaffuz edilir.
3	Standart Arapça	سعيد
	Siirt Arapçası	سعو
	Açıklama	Said ismi SAL’de Se’o şeklinde telaffuz edilir.

2.10. İlşāk

Bir şeyi bir şeye yapıştırma anlamına gelen *ilşāk*, Zeyd’e uğradım anlamındaki (مررت بزيد) cümlesinde (ب) harfinin Zeyd sözcüğünün ilk (ز) harfine iltisakı ile adı geçen şahsa uğradım anlamı kastedilmektedir. *İlşāk* (ب) harfiyle yapıldığı için bu durumdaki (ب) harfine *ilşāk* harfi de denilir.

2.10.1. Şanlıurfa Arapçasından İlşāk Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	مررت بمحمد
	Şanlıurfa Arapçası	مَرَّيْتُ بِبِمحمد
	Açıklama	Zeyd’e uğradım cümlesi ŞAL’de standart Arapçadaki gibi önce (إ) sonra (ب) harfinin (ز) harfine yapıştırılması ile (ilsakıyla) marrayt bibhimmed şeklinde telaffuz edilir.

2	Standart Arapça	سكته
	Şanlıurfa Arapçası	بساکته/بساکته
	Açıklama	Yolunda anlamındaki bu lafız ŞAL’de beraberinde anlamında <i>ibdāle</i> uğradıktan sonra (ب) ilsākıyla bisēktu ve ibsēktu şeklinde telaffuz edilir.

2.10.2. Hatay Arapçasından İlşāk Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	مررت بمحمد
	Hatay Arapçası	مرَّيْتُ ببحمد/مریت بمحمد
	Açıklama	‘Muhammed’e uğradım’ ifadesi HAL’de Standart Arapçadaki gibi önce (أ) sonra (ب) harfinin (ز) harfine yapıştırılması marrayt bibhimmed ve marreyt bimuhammed şeklinde telaffuz edilir.
2	Standart Arapça	ذا ذهب/إذا تروح
	Hatay Arapçası	إدا بتروح
	Açıklama	‘Eğer gidersen’ anlamındaki bu ifade, HAL’de idā bītrūḥ şeklinde telaffuz edilirken (ب) harfinin <i>ilsākı</i> görülür.

2.10.3. Mardin Arapçasından İlşāk Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	لنقم للسحور
	Mardin Arapçası	إنقوم نتصحر

	Açıklama	Sahura kalkalım anlamındaki bu cümle Mardin Arapçasında <i>ibdāl</i> ve (ن) harfinin <i>ilsakıyla inḵum nītṣāḥḥar</i> şeklinde telaffuz ediliyor.
2	Standart Arapça	أشرت له
	Mardin Arapçası	أشرتولو
	Açıklama	Ona işaret ettim ifadesi eṣṣertūlū şeklinde telaffuz edilir.
3	Standart Arapça	أنا غاضب/تعصبت
	Mardin Arapçası	إتعصبت
	Açıklama	Ben sinirlendim’ anlamındaki sözcük (!) ilsakıyla MAL’de it‘aṣṣabtu şeklinde telaffuz edilir.
4	Standart Arapça	مررت على أحمد
	Mardin Arapçası	مریت علحمد
	Açıklama	Ahmed’e uğradım’ anlamındaki cümle MAL’de marraytu ‘alaḥmed şeklinde telaffuzda ayn harfinin ilsakı görülür.

2.10.4. Siirt Arapçasından İlşāk Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	مقص
	Siirt Arapçası	إمقص
	Açıklama	Makas anlamındaki bu sözcük SAL’de imkaṣ şeklinde telaffuz edilir. Baştaki (إ) harfi ilsak olmuştur
2	Standart Arapça	نشارة(الخشب)
	Siirt Arapçası	إمشارة

	Açıklama	Talaş, odun anlamındaki bu sözcük SAL‘de imşāra şeklinde telaffuz edilir.
--	-----------------	--

2.11. Telteletu Behrā’

Arap dilcileri muzari harfin esreli başlaması olgusuna *Telteletu Behrā’* (تلتلة بهراء) adını vermişlerdir. (Kerīm, 1996: 143; es-Suyūtī, 2014: 211; en-Neccār, vd., ts, I, 86). Sibeveyh kitabında *Telteletu Behrā’* için, Hicaz halkı hariç tüm Arapların şu iki şarta bağlı olarak fiili muzarinin ilk harfini esreli olarak telaffuz ettiklerini kaydeder (Sibeveyh, 1982: 110-111): Sibeveyh, 1. Muzari fiilin mazisinin orta harfinin esreli olması ve 2. Muzarinin (ب) harfiyle başlamaması gereğini kaydetmiştir. (Sibeveyh, 1982: 110-113; Kerīm, 1996: 143-144; İbn Cinnī, 2006: II,11). Muzari fiilin ilk harfini kesreli okumak Kureyş hariç, Temim, Esed ve diğer Araplara ait bir dil özelliğidir (Bāşā, 2019: 47).

2.11.1. Şanlıurfa Arapçasından Telteletu Behrā’ Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	يَعْمَلُ
	Şanlıurfa Arapçası	يَعْمَلُ
	Açıklama	Yapıyor anlamındaki bu sözcük Şanlıurfa Arap Lehçesinde yı‘mel şeklinde telaffuz ediliyor.
2	Standart Arapça	يَقْرَأُ
	Şanlıurfa Arapçası	يَغْرَه
	Açıklama	Okuyor anlamındaki bu sözcük yıgra şeklinde telaffuz ediliyor.
	Standart Arapça	يَكْتُبُ

3	Şanlıurfa Arapçası	يَكْتَبُ
	Açıklama	Yazıyor anlamındaki bu sözcük Şanlıurfa Arap lehçesinde yıktıb şeklinde telaffuz ediliyor.
4	Standart Arapça	يَضْرِبُ
	Şanlıurfa Arapçası	يَضْرِبُ
	Açıklama	Vuruyor anlamındaki bu sözcük Şanlıurfa Arap lehçesinde yıdırıb şeklinde telaffuz edilir.

2.11.2. Hatay Arapçasından Telteletu Behrā' Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	يَقْرَأُ
	Hatay Arapçası	يَغْرَه/بِغْرَه/بِيار
	Açıklama	Okuyor anlamındaki bu sözcük HAL'de yıgra/biyigra/biyi'ra şeklinde telaffuzları görülür.
2	Standart Arapça	يَقُولُ
	Hatay Arapçası	بَاُول/بِغُول/بِقُول
	Açıklama	Söylüyor anlamındaki sözcük HAL'de biül/bigül/biykül şeklinde telaffuzları vardır.
3	Standart Arapça	يَكْسِرُ
	Hatay Arapçası	يَكْصِرُ
	Açıklama	Kırıyor anlamındaki bu sözcük HAL'de yıkşar/yıksır şeklinde telaffuz edilir. Bazen son r sesi duyulmaz.

2.11.3. Mardin Arapçasından Telteletu Behrā' Örnekleri

No		
	Standart Arapça	يَقُولُ

1	Mardin Arapçası	يقول/بيقول/ايقول
	Açıklama	Söylüyor anlamındaki bu sözcük MAL’de yıķūl /biyıķūl /ıķūl/ şeklinde telaffuzları vardır.
2	Standart Arapça	يشتغل
	Mardin Arapçası	يشتِغَل
	Açıklama	Çalışıyor anlamında sözcük MAL’de yıştıgıl şeklinde telaffuz edilir.
3	Standart Arapça	يضرب
	Mardin Arapçası	يَظْرِب/يَضْرِبْ
	Açıklama	Vuruyor anlamındaki bu sözcük MAL’de yızrıbu/ yıdırbu şeklinde telaffuz ediliyor.
4	Standart Arapça	يدحرج
	Mardin Arapçası	يدْعَبَل
	Açıklama	Yuvarlıyor anlamındaki bu sözcük MAL’de yıda‘bılu şeklinde telaffuz ediliyor.

2.11.4. Siirt Arapçasından Telteletu Behrā’ Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	يُساوي
	Siirt Arapçası	يساوْ
	Açıklama	Eşitlemek,yapmak, anlamındaki bu sözcük SAL’de yısēvvi şeklinde telaffuz edilir.
2	Standart Arapça	يجمعون/يلمون
	Siirt Arapçası	يجمعوا/يلْمُوْ

	Açıklama	Topluyorlar anlamındaki bu sözcük SAL’de yıcme‘û/ yılımmov şeklinde telaffuz edilir.
3	Standart Arapça	يحب
	Siirt Arapçası	يحب
	Açıklama	Seviyor anlamındaki bu sözcük SAL’de ilk kesre ile başyalarak yılıb şeklinde telaffuz edilir.
4	Standart Arapça	يشرب
	Siirt Arapçası	يشرب
	Açıklama	İçiyor anlamındaki bu sözcük SAL’de yısrab şeklinde telaffuz edilir.

2.12. Naht

Lügatte yontma anlamındadır. Arap dil bilimindeki terim anlamı, iki veya daha fazla kelimeden yeni bir kelime oluşturmaya ya da kısa bir cümlemin kısaltılarak yeni bir kelimeye dönüştürülmesidir. İbn Farisi’n *Fıkhü’l-Luğa*’sında Arapların iki kelimeyi yontarak bir kelime türettikleri kaydedilmiştir. (İbn Faris, 2017, s.461.). Mesela (+ عبد شمس) sözcükleri *naht* edilerek (عشمي) kelimesi ortaya çıkmıştır. (İbn Faris, 2017, s.461; Gazala, 1935, s.9.) Örnek olarak (جاء رجل عشمي) cümlesinde kullanıldığı gibi anlamı: şişman olmayan endamlı adam geldi. el-Halil b. Ahmed bir şiirinde

(أَقُولُ لَهَا وَدَمْعُ الْعَيْنِ جَارٍ أَلَمْ يَحْزُنْكَ حَيْعَلَةُ الْمُنَادِي)

Gözyaşları akarken ona diyorum ki! Müezzinin daveti (hayye ale’l-felāh sözü) seni hüzünlendirmiyor mu? (İbn Faris, 2017, s.461.)

Beyitte geçen (حَيْعَلَةُ) kelimesi müezzinin (حي على الفلاح) ‘Haydi kurtuluşa’ anlamındaki sözünün kısaltmasıdır. İbn Dihye *Tenvir* adlı kitabında

(ربما يتفق اجتماع كلمتين من كلمة واحدة دالة على كلتا الكلمتين في قياس التصريف)

“Sarf ilmindeki kıyas açısından iki kelimeyi birleştiren bu kelime, içerisinde barındırdığı her iki kelimeye anlam bakımından delalet edebilmektedir” (Suyuti, 1998: 1/373; Seyyid Abdul’âl, 1972: 97-98). Şeklindeki sözü bize *nahtın* iki veya daha fazla kelimenin bir kelimede birleşmesi olduğunu anlatarak aşağıdaki örnekleri vermektedir

(هَلَّلَ = لا إله إلا الله؛ حمدل = الحمد لله؛ سبجل = سبحان الله؛ مشألة = ماشاء الله؛ سمعلة = السلام عليكم)

(هَلَّلَ)derken(لا إله إلا الله) ın kastedildiğini o lehçeyi konuşanlar bilmektedir. Naht sayesinde lafızlar kısaldığı için telaffuz da kolaylaşmakta ve kullanıcıya zaman açısından avantaj sağlamaktadır. Ancak burada bireyleri aşan bir durum söz konusudur. Yani hangi lafızların nasıl *naht* edilip hangi yeni lafızlar elde edileceği bireyleri aşan bir husustur. Dilin genel yapısına uygun toplumsal uzlaş temeline dayanan bir özelliğe sahiptir. Kelime veya cümlelerden kısaltma yoluyla yeni kelime türetme olgusu Avrupa dillerinde oldukça yaygındır. Mesela coğrafya anlamındaki *geography*, yer anlamındaki *geo* ve resim anlamındaki *graph* kelimelerinin birleşiminden oluşur (Seyyid Abdul’âl, 1972: 97-99; Suyuti, 1998: 1/373).

2.12.1. Şanlıurfa Arapçasından Naht Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	ما أحلاه
	Şanlıurfa Arapçası	محلاته
	Açıklama	Ne güzel anlamındaki bu sözcük ŞAL‘de <i>naht</i> ’a uğrayak maḥlatu şeklinde telaffuz edilmektedir.
	Standart Arapça	إلى هذه الساعة

2	Şanlıurfa Arapçası	لِسَّعْ/لسه
	Açıklama	Bu saate kadar anlamında (henüz olmayan bir olayı ifade için kullanılır) <i>naht</i> 'a uğrayan bu sözcük ŞAL'de lissa ve lisse şeklinde telaffuz ediliyor, günümüz diğer Arap lehçelerinde kullanılmaktadır.
3	Standart Arapça	أَي شَيْءٍ قَدْرَه/بِأَيِّ شَيْءٍ
	Şanlıurfa Arapçası	إِشْكَد/بَيْش
	Açıklama	Ne kadar, kaç? Anlamındaki bu iki cümle <i>naht</i> 'a uğrayıp ŞAL'de işged veya beyş şeklinde telaffuz edilmektedir.
4	Standart Arapça	مَنْ هُوَ
	Şanlıurfa Arapçası	مَنْو/منه
	Açıklama	O kim? Anlamındaki cümle ŞAL'de (هـ) harfinin atılmasıyla minu/minhu şeklinde telaffuz edilmiştir.
5	Standart Arapça	لَاي شَيْءٍ/على أي شيء
	Şanlıurfa Arapçası	لَيْشَن/عليش
	Açıklama	Hangi şeye, neye anlamındaki bu sözcük <i>naht</i> 'a uğrayarak ŞAL'de kısaca leys veya aleys şeklinde telaffuz ediliyor, başka lehçelerde de aynı şekilde kullanılmaktadır.

6	Standart Arapça	ما عليه شيء/مع لا شيء
	Şanlıurfa Arapçası	معليش
	Açıklama	Zararı yok veya bir şey olmamış anlamındaki özür dileme ifadesi <i>naht'a</i> uğrayarak maaleys şeklinde telaffuz edilmektedir. Bu kullanım başka Arap lehçelerinde de görülmektedir.
7	Standart Arapça	إلى هذه الساعة
	Şanlıurfa Arapçası	هسة/الحز
	Açıklama	Bu saate kadar anlamındaki cümle <i>naht'a</i> uğrayarak ŞAL'de hesse'/el-hez şeklinde kullanılmaktadır.

2.12.2. Hatay Arapçasından Naht Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	ما هو هذا الشيء
	Hatay Arapçası	شینو
	Açıklama	Bu nedir anlamında HAL' de şinuv şeklinde telaffuz edilir.
2	Standart Arapça	أي شيء قدره/بأي شيء
	Hatay Arapçası	إشگد/أديش/بیش
	Açıklama	Ne kadar, kaç?’ anlamındaki bu iki cümle <i>naht'a</i> uğrayıp HAL'de işged/eddiş ve Reyhanlı Arapları beys şeklinde telaffuz edilmektedirler.
	Standart Arapça	من هو

3	Hatay Arapçası	مِنُو/منه
	Açıklama	O kim? Anlamındaki cümle HAL'de (هـ) harfinin atılmasıyla minu/minnu/minhu şeklinde telaffuz edilmektedir.

2.12.3. Mardin Arapçasından Naht Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	ما هو قدره/بأي شيء قدره
	Mardin Arapçası	بشقد
	Açıklama	Ne kadar, değeri nedir? Anlamındaki üç sözcük <i>naht</i> edilerek bişkad şeklinde telaffuz edilmektedir.
2	Standart Arapça	أي شيء/لأي شيء
	Mardin Arapçası	ليش/عليش
	Açıklama	Hangisi veya hangi şey anlamındaki iki sözcük <i>naht</i> edilerek leys veya aleys şeklinde telaffuz ediliyor.
3	Standart Arapça	لننهض من أجل السحور
	Mardin Arapçası	إنقوم نتصحر
	Açıklama	Sahura kalkalım cümlesinin <i>naht e</i> uğrayarak inķūm nişahhar şeklinde telaffuz ediliyor.
4	Standart Arapça	ذهبت إلى البيت
	Mardin Arapçası	رحلت/رُحْتُ إلى البيت
	Açıklama	Eve gittim anlamındaki üç kelimedenden oluşan bu cümle <i>naht</i> edilerek tek sözcükmüş gibi rihtülbit şeklinde telaffuz ediliyor.

2.12.4. Siirt Arapçasından Naht Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	على الحصير
	Siirt Arapçası	ركزت علحصير
	Açıklama	Hasıra oturdum derken SAL’ de rikıztu alhasir şeklindeki telaffuzda ikinci sözcük nahtla şekillenmiştir.
2	Standart Arapça	من/من هو
	Siirt Arapçası	من/منو
	Açıklama	Kim/kim o? Anlamındaki ifade <i>naht</i> edilerek minū/minuv şeklinde telaffuz edilmektedir.
3	Standart Arapça	بكم/كم قدره/كم ثمنه
	Siirt Arapçası	إتغد/إتقد
	Açıklama	Kaç veya değeri kaç anlamındaki bu sözcük Siirt Arapçasında işkadu/işgadu şeklinde telaffuz edilir.
4	Standart Arapça	قبل شوي كان هنا
	Siirt Arapçası	أكيشوت كان عوني
	Açıklama	Biraz önce buradaydı anlamındaki bu ilk iki sözcük naht olup değişmiş ākişavt kēn avni şeklinde telaffuz edilir.

2.13. Kişi Zamirleri

Yerel Arap Lehçelerinde kullanılan zamirler genellikle standart Arapça ile büyük oranda benzerlik göstermektedir.

2.13.1. Şanlıurfa Arapçasında Zamirler

Standart Arapça	هو / هما / هم / هي / هُنَّ / أنتَ / أنتما / أنتم / أنتِ / أنتما / أتُنَّ / أنا / نحن
Şanlıurfa Arapçası	هو / هُم / هي / هِنَّ / إنت / إنتُم / إنتِي / إنتُنْ / أن / أنِي / إحن
Açıklama	Sırasıyla o/o ikisi/onlar zamirlerinde vav ve ya harfî şeddeli okunur: müzekker için huvva/hum /müennes için hiyyi/hinni /müzekker sen/ikiniz/sizler, ŞAL'de intı ve intum/intav/intıv , müennesleri intıy ve intin ; birinci tekil şahıs zamiri āni /āniy ve biz iḥni şeklinde telaffuz edilir. Görüldüğü gibi biz zamirinde (ن) yerine (ل) gelmiş, siz zamirinde ise hareke ve harf değişimleri olmuştur. Çoğul zamiri (هم) ise standart dille aynı şekilde kullanılır. (هُو) ve (هي) zamirlerinin ŞAL'de şeddeli okunmaları (همدان) Hemdēn lehçesinin özelliğidir (Kerīm, 1996: 45; Önel, 2016:21). Ayrıca zamirlerde ikil kullanımın olmadığı, bunların yerine çoğul kiplerinin kullanıldığı görülür.

2.13.2. Hatay Arapçasında Zamirler

Standart Arapça	هو / هما / هم / هي / هُنَّ / أنتَ / أنتما / أنتم / أنتِ / أنتما / أتُنَّ / أنا / نحن
Hatay Arapçası	هو / هُو / هُم / هي / هِنَّ / إنت / إنتُم / إنتِي / إنتُنْ / أن / أنِي / إحن / نحنا / أن
Açıklama	Sırasıyla o/o ikisi/onlar Hatay Arapçasında vav ve ya şeddeli okunur: müzekker için huvva , kırsal kesimde huvvı ve çoğul için lehçenin genelinde hum telaffuz edilir. Müennes için hiyyi , kırsal kesim çoğul olarak hinni telaffuz ederken, şehirli hunne şeklinde telaffuz eder. Müzekker sen/ikiniz/sizler, HAL'de intı /inte ve intum/intū/intav-

	intiv şeklinde telaffuzları vardır. Müennes için sen/ikiniz/sizler, HAL’de intīy/intin/inten şeklinde telaffuz edilir. Ben zamiri kırsal kesimde āni /āniy; şehirde ene şeklinde söylenir. Biz için Hatay kırsalı (Reyhanlı) iḥni, şehir kesimi Suriye lehçesinde olduğu gibi niḥnā şeklinde telaffuz eder. Görüldüğü gibi HAL’de tesniye ve cemi aynıdır Bu lehçede de hüve ve hiye zamirleri şeddeli okunur.
--	---

2.13.3. Mardin Arapçasında Zamirler

Standart Arapça	هو/هما/هم/هي/هما/هنّ/أنت/أنتما/أنتم/أنت/أنتما/أنتن/أنا/نحن
Mardin Arapçası	هو/هنّ/هي/هنّ/إنت/أنت/إنتم/إنت/إنتم/إنتن/أنا/نحن
Açıklama	Sırasıyla o/o ikisi/onlar Mardin Arapçasında: müzekker için hüve/hınnı, müennes için hiyyı/hinni/muhatap müzekker int/ent/intüm, müennes için inti/intüm/müzekker ve müennes için siz anlamında intın kullanılır. Ben ene, biz niḥni olarak telaffuz edilir.

2.13.4. Siirt Arapçasında Zamirler

Standart Arapça	هو/هما/هم/هي/هما/هنّ/أنت/أنتما/أنتم/أنت/أنتما/أنتن/أنا/نحن
Siirt Arapçası	أنا/نحن أنا/نحن/أنت/أنتما/أنتم/أنت/أنتما/أنتن/أنا/نحن
Açıklama	Sırasıyla o/o ikisi/onlar Siirt Arapçasında: müzekker için uvē-innē, müennes için iyē-innē muhatap müzekker int/intēn/intēn, müennes

	için inti/intēn müzekker ve müennes için intēn kullanılır. Ben ene , biz niḥnē olarak telaffuz edilir.
--	--

2.14. Müenneslik (dişilik) eki

Yerel Arap lehçelerinde müenneslik alameti (ة)‘nin özellikle vakf halinde (ة) şeklinde telaffuz edildiği, yerine göre ince veya kalın seslendirildiği veya tamamen ihmal edildiği görülür.

Örnekler:

Şanhurfa Arapçası	Standart Arapça	Türkçe anlamı
حلوه/hılve/hılvı	حلوة	tatlı
حنطه/hunṭa/ hınṭı	حنطة/قمح	buğday
خدمه/hıdmı	خدمة	hizmet
خضره/ḥaḍrah/ḥaḍrı	خضرة	yeşillik
رحمه/rahmı/rahma	رحمة	rahmet/acıma
جنته/canṭa/canṭı/çenṭı	شنة/حقیبة	çanta
ظلمة/zalmā	ظلمة	karanlık
گیربه/girbı/gırbe	قربة	kırba
گرسه/gurşa	قرصة	ekmek/kete/dairesel
چلمه/çilmē	کلمه	kelime
معزه/mı‘zı	ماعز	keçi

Mardin Arapçası	Standart Arapça	Türkçe anlamı
طرّاحة/خالیه/tırrahı/ḥaliyyı	طراحة	halı
فایده/feyde	فائدة	fayda,yarar

kerpeten, pense	كماشة	قِرَّاصَة /qırrāşı
levha	لوحة	لوحة /loḥa
yastık	وسادة	مخدة /miḥeddi/visēdi

Türkçe anlamı	Standart Arapça	Siirt Arapçası
kadın	امراة	مَرّ /mara
ağaç	شجرة	سجرا /sıcara
testi	جرّة	جره /carra
yılan	حية	حيّ /ḥayyi
fare	فارة	فاره /fāra

Siirt Arapçasında müenneslik (t)'sinin cümle içerisinde isim veya sıfat tamlamalarındaki durumu sesbilim açısından şöyledir:

Türkçe anlamı	Standart Arapça	Siirt Arapçası
kızın fotoğrafını çektim	أخذت/سجبت صورة البنت/للبنت	جريت صورة البنت /carraytu şurati 'l-bint
kızın çantası	حقيبة البنت	چنطة البنت /çanṭıti 'l-bınt
tavuğun yumurtasını yedim	أكلت بيضة الدجاجة	أكلت بيغه الجج /ekeltu bayfi 'l- cece

Siirt Arapçasında terkiplerde geçiş sesi olarak (t) net duyulur, durulduğunda ise /h/ sesine dönüşümü zayıftır.

2.15. İşaret Zamirleri

Türkiye’de konuşulan Arap lehçelerinde işaret zamirlerinin durumu birbirine benzerlik gösterir.

2.15.1. ŞAL'de İşaret Zamirleri

Standart Arapça	هذا/هذه/ذاك/هؤلاء/هناك/تلك
Şanhurfa Arapçası	هأو/هذ/هذا/ هذَن/هذي/هاي/دُول/هذُول/هذاك/هذيچ
Açıklama	Bu sözcüğü Şanhurfa Arapçasında müzekker için haza/hazı/hāzu şeklinde telaffuz edilir. Müennes için hazīy , bunlar zamiri tesniye ve çoğul müzekker için aynı olarak zōl veya hezōl , müennes için hazin/hazinni şeklinde telaffuz edilir. Uzaktaki şu-şunlar müzekker tekil için hezāk , müennes tekil için hazīç şeklinde telaffuz edilir (Özcan, 2017: 61).

2.15.2. Hatay Arapçasında İşaret Zamirleri

Standart	هذا/هذه/ذاك/هؤلاء/تلك
Arapça	
Hatay Arapçası	هأذو (هادا/هاي)/هذ/هذا/ هذي/هادي/أول/دول هذَنّ/هودِنّ/هَدُول/هودينك/هودينّ هذاكّ/هاكّ/هاديچّ/هيكّ/هوكينّ
Açıklama	Bu sözcüğü Hatay Arapçasında: müzekker için haza/hazı/hazu şekli Reyhanlı’da, fakat diğer bölgelerde hādā telaffuz edilir./müennes için kırsal haziy/diğer bölgeler hadīy/müzekker O huvve ve müennes O

	için hiyyi/hādī, bunlar anlamı için tesniye ve çoğul müzekker için aynı olarak kırsal zol/diğer bölgeler döl veya hezol /hedöl ve hum, müennes için hazın/hodin/hazinni/ hevdin şeklinde telaffuz edilir./Uzaktaki şu-şunlar müzekker tekil için hezak/hāk, müennes tekil için haziç/heyki/hevkın şekillerinde telaffuz edilir
Not: Hatay Reyhanlı ve kırsal kesimi telaffuzu Şanlıurfa Arapçasına benzer, diğer bölgeler Suriye sahil lehçesine benzer ki zāl (ذ) harflerini dal (د) olarak telaffuz ederler.	

2.15.3. Mardin Arapçasında İşaret Zamirleri

Standart Arapça	هذا/هذه/ذاك/هؤلاء/هناك/تلك
Mardin Arapçası	هذا/هاك/هوذا/هذي/هاك/هذول/هذوك
Açıklama	Bu, şu, bunlar ve şunlar ve onlar anlamındaki bu sözcük Mardin Arapçasında müzekker için haza/hāk/havz-havs şeklinde telaffuz ediliyor; müennes için hazı/hıy/hāki çoğul olarak müzekker hezöl müennes için hezölı ve müzekker ile müennes için aynı lafız olarak hezöke şeklinde telaffuz edilir (Şayır, 2012: 100).

2.15.4. Siirt Arapçasında İşaret Zamirleri

Standart Arapça	هذا/هذه/ذاك/هؤلاء/هناك/تلك
Siirt Arapçası	آذا/آك/أوله/أولوك/أو/إي/إنن/إللخه

Açıklama	Bu, şu, o, bunlar, şunlar ve diğerleri anlamındaki bu sözcükler Siirt Arapçasında ēze/āk/avlē/avlok/ erkek için uvē /dişi için iyē /onlar için innē ve diğerleri için illihhē şeklinde telaffuz edilir.
-----------------	--

2.16. Mastar

Mastar, fiilin -mak/-mek/-ma/-me eklerini alan ve ad gibi kullanılan biçimi, eylemlilik şeklinde tanımlanır (TDK). Diğer bir ifadeyle mastar fiillerin cümlede isim görevinde kullanılması durumudur. Arapça dilinde bir emrin (şeyin) verildiği kaynağın adıdır. Arapça ıstılahında ise mastarlar zaman ile bağı olmayan ve eylem anlamını taşıyan sözcüklerdir (el-Esmer: 1997, 372).

Mastarlar sülâsî, rubâî, mezîd vb. kategorilere ayrıldığı gibi yapma, câmî, mimli, şâz, sarîh ve müevvel gibi kısımlara da ayrılmıştır. Ancak konumuz gereği sadece standart Arapçada görülen bazı mastarların yerel Arap lehçelerindeki telaffuzlarına yer vermekle yetinilecektir.

Şanlıurfa Arapçası	Standart Arapça	Türkçe anlamı
أَچِلْ/ <i>eçıl</i>	أَكَلَ	yemek
جوع/مِجَاعَة/ <i>cu' /micē'a</i>	جوع/مِجَاعَة	açlık
رَحْمَة/ <i>rahmı</i>	رَحْمَة	rahmet
صَوْم/ <i>šovm</i>	صِيَام	oruç
طَهَارَة/ <i>tihāra</i>	طَهَارَة	temizlik
عَطَش/ <i>ataş</i>	عَطَش	susuzluk
كِتَابَة/كِتَابَة/ <i>kitbı/kıtbı</i>	كِتَابَة	yazı
إِغْرَايَة/ <i>igrāyı</i>	قِرَاءَة	okuma

سَيم/melēmi	لوم	sitem
مَفْخَرَة/mıfḥara	مفخرة	övünme

Hatay Arapçası	Standart Arapça	Türkçe anlamı
أَکِل/اچیل/ekil	أَکِل	yemek
اچوع/مِجَاعَة/cu 'micē 'a	اچوع/مِجَاعَة	açlık
اِرحَمَة/rahmi	رحمة	rahmet
صوم/som	صيام	oruç
طَهَارَة/taḥāra	طهارة	temizlik
اِطِش/اِطِاش/ıtiş	عطش	susuzluk
اِکْتَبَة/اِکْتَبَة/اِکْتَبَة/ıktıba	کْتَبَة	yazı
اِکْرَايَة/اِکْرَايَة/ıkrāyi/trāye	قراءة	okuma
اِیْلوم/عتاب/ıtēb	لوم	sitem
فَاحْر/faḥr	مفخرة	övünme

Not: Şanlıurfa Arapçasına benzeyen bir kısım telaffuzlar Reyhanlı'ya aittir.

Mardin Arapçası	Standart Arapça	Türkçe anlamı
اِکِل/ekil	أَکِل	yemek
اِچوع/cov'	اچوع/مِجَاعَة	açlık
اِرحَمَة/rahmi	رحمة	rahmet
صوم/savm	صيام	oruç
طَهَارَة/tihāra	طهارة	temizlik, tuvalet
اِطِش/اِطِاش	عطش	susuzluk

كتابة/ <i>kitêbe</i>	كتبة	yazı
قراءة/ <i>kırāye</i>	قراءة	okuma
ملامة/ <i>milēme</i>	لوم	sitem
مفخرة/مفخرة/ <i>fuḥāra/maḥhare</i>	مفخرة	övünme

Siirt Arapçası	Standart Arapça	Türkçe anlamı
أكل/ <i>ekıl</i>	أكل	yemek
جوع/ <i>cuḥ</i>	جوع	açlık
رحمة/ <i>rahmi</i>	رحمة	rahmet
صوم/ <i>şavm</i>	صيام	oruç
طهارة/نوافة/ <i>tıhāra/nevāfe</i>	طهارة/نظافة	temizlik
عطش/ <i>aṭaş</i>	عطش	susuzluk
كتابة/ <i>ketēbe</i>	كتبة	yazı
قراءة/ <i>kariy</i>	قراءة	okuma
لوم/ <i>levm</i>	لوم	sitem
فخر/ <i>fuḥr</i>	مفخرة/فخر	övünme

2.17. İsmi Tasğır

İsmi tasgir, küçültme sıfatıyla söylenen isimlerdir. Arapçanın sarf ilminde *tasğır* bir ismin ikinci harfinden itibaren sakın bir ye (ي) harfinin ilavesiyle telaffuzunun duruma göre değişmesiyle meydana gelir.(tahkir, küçümseme veya bir şeyi hatırlatma vb. durumlarda yapılır). Serçe anlamındaki (عصفور) sözcüğünün (عصيفير) ve oğul anlamındaki (ابن) sözcüğünün (بني) şeklinde söylenmesi gibi. (el-Mevlâ, 1989: 25). Kıyas olarak ismi tasgir için birkaç çeşit vezin vardır. Bu vezinler özel ıstılah olarak kabul edilir,

bazen kurala uyar bazen uymaz. Çeşitli vezinlerde görülen ismi tasğirin en yaygın hali üç harf ve dört harften oluşan isimlerde olmasındır. Mesela: Kalemciik anlamındaki (قَلَمِيّ) sözcüğü (فَعِيل) kalıbına göredir. Dört harfli sözcükler (فَعِيل) kalıbına göre yapılır. Genel anlamda ismi tasğir için ilk olarak ismin ilk harfinin damme olması, ikinci harfin fetha olması, sakin (ي) eklenmesiyle yapılır. Eğer isim dört harfli ise dördüncü harfin değişimiyle olur ki, küçültme (ي) sinden sonra kesre yapılmasıdır (مبِيرِد) ve (أَمِجِد) sözcüklerinin (مِيرِد و أَمِجِد) sözcüklerinden den küçültülmeleri gibi. (es-Seyyid, 1972, s. 122). Türkiye’de konuşulan Arap lehçelerinde ismi tasğir genel olarak dikkat çekmek ve sevgi için kullanılır.

2.17.1. ŞAL’de İsmi Taşğir

No		
1	Standart Arapça	أحمد/حُمَيْدٌ
	Şanhurfa Arapçası	إِحْمَيْدٌ
	Açıklama	Ahmet’in küçültülmüşü Humeyyid ŞAL’de iḥmeyyid şeklinde telaffuz edilir.
2	Standart Arapça	حميراء
	Şanhurfa Arapçası	إِحْمَرَة
	Açıklama	Hümeýra isminin <i>taşğir</i> hali ŞAL’de iḥmerı şeklindedir.

2.17.2. Hatay Arapçasında İsmi Taşğir

No		
1	Standart Arapça	أحمد/حُمَيْدٌ
	Hatay Arapçası	إِحْمَيْدِي

	Açıklama	Ahmet'in küçültülmüşü Humeyyid Hatay'da İhmeydi şeklinde telaffuz edilir.
2	Standart Arapça	كريم
	Hatay Arapçası	إكریم
	Açıklama	Kerīm isminin <i>taşgîr</i> hali HAL'de ıkrayyım şeklindedir.
3	Standart Arapça	لطيف
	Hatay Arapçası	إلطيف
	Açıklama	Latif isminin <i>taşgîri</i> HAL'de ıltayyif şeklinde söylenir.

2.17.3. Mardin Arapçasında İsmi Taşgîr

No		
1	Standart Arapça	أحمد/حُمَيْدٌ/حسين
	Mardin Arapçası	إَحْمَدٌ/إحسيين
	Açıklama	İsimlerin küçültülerek telaffuzu Mardin Arapçasında mevcuttur ve günlük kullanımda söylenmektedir. Ahmet'in küçültülmüşü Humeyyid MAL'de İhmeyyid ; Hüseyin ismi İhseyyin şeklinde telaffuz edilir.
2	Standart Arapça	شجرة
	Mardin Arapçası	اسجر
	Açıklama	Fidan anlamındaki <i>şacara</i> Mardin'de sacara olarak ve ismi <i>taşgîri</i> iscera şeklinde telaffuz edilir.

2.17.4. Siirt Arapçasında İsmi Taşğîr Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	خبز
	Siirt Arapçası	خبیز
	Açıklama	Ekmek anlamındaki bu sözcüğün <i>ismi taşğîri</i> iẖubeyiz/iẖbeyiz şeklinde telaffuz ediliyor.
2	Standart Arapça	حديقة
	Siirt Arapçası	جنه/إز نينه
	Açıklama	Bahçe anlamındaki <i>cinne</i> sözcüğü Siirt Arapçasında ijneyne küçültme yapılır (Akay, 2020: 127).

2.18. İsmi Tafdîl

Varlıklar arasındaki birbirlerine nicelik veya nitelik bakımından üstünlük farkını belirten sıfatlara denir.

2.18.1. Şanlıurfa Arapçasından İsmi Tafdîl Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	أكبر/أكبران/أكبرون
	Şanlıurfa Arapçası	أكبر/إكبار/إكبار
	Açıklama	Tekil, iki ve çoğul müzekkerler ŞAL'de: akbar , ıkbār/ıkbār şeklinde telaffuz edilir; tesniye ile cemi aynıdır.
2	Standart Arapça	كبرى/كبريان/كبريات كبيرات كثير

	Şanhurfa Arapçası	أكبر/إكبار/چبرات إبل/چبرات چثیر
	Açıklama	Müennes için tekil, iki ve çoğul ŞAL'de: akbar/ıkbār/çibirāt ibhel/ veya çışır (çok anlamında) (Özcan, 2018: 65).

2.18.2. Hatay Arapçasından İsmi Tafdıl Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	أكبر/أكبران/أكبرون
	Hatay Arapçası	کبیر - إکبیر/أكبر منو/أكبر من کلن
	Açıklama	Tekil, iki ve çoğul müzekkerler HAL'de: kebir/ikbīr/akbar, akbar minnū/akbar minkullın şeklinde telaffuz edilir. Reyhanlı ve kırsal ŞAL'deki gibi telaffuz ederler.
2	Standart Arapça	کیس/أكیس
	Hatay Arapçası	کیس/أكیس/اکویس/أكوس منو/أكوس من کل
	Açıklama	Güzel daha güzel ifadeleri HAL'de keyyis/ekyes/ikvayyis /ekvas minnuv/ekves minkullu şeklinde telaffuz edilir.

2.18.3. Mardin Arapçasından İsmi Tafdıl Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	أكبر/أكبران/أكبرون
	Mardin Arapçası	أكبر/إکبار/اکبار/اکثر کبیر

	Açıklama	Tekil, iki ve çoğul müzekkerler MAL’de: akbar , ıkbār/ıkbār şeklinde telaffuz edilir; tesniye ile cemi aynıdır.
2	Standart Arapça	كبرى/كبريان/كبريات- كُبُر كبيرات كثير
	Mardin Arapçası	أكبيرة/إكبار/كبرات كثير
	Açıklama	Müennes için tekil, iki ve çoğul için MAL’de: ıkbīra/ıkbār/kibirāt keşir (çok çok büyük anlamında); dikkat edilecek husus <i>ıkbār</i> sözcüğünün hem müzekker hem müennes için aynı olduğudur.
3	Standart Arapça	بعيد/أبعد
	Mardin Arapçası	أبعد/أكثر إبعيد
	Açıklama	Uzak, daha uzak sözcüğü MAL’de eb‘ad/akşar ıb‘ıd şeklinde telaffuz edilir (Abdülhadioğlu, 2019: 93).

2.18.4. Siirt Arapçasından İsmi Tafdıl Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	أكبر/أكبران/أكبرون
	Siirt Arapçası	أكبر/إكبير/زاد أكفر/أن إكبير
	Açıklama	Tekil ve çoğul müzekker ismi tafdiller SAL’de: akbar , ıkbīr/zēd akfar/en ıkbīr şeklinde telaffuz edilir. Bilindiği gibi ڤ (ث) harfi Siirt Arapçasında f (ف) olarak telaffuz edilir.
2	Standart Arapça	أنتي أجمل (أكيس) من الكل
	Siirt Arapçası	إنت زاد إكويسه من كلن

	Açıklama	Sen hepsinden güzelsin anlamındaki bu cümle Siirt Arapçasında inti zēd ikveyse min killın (Akay, 202: 167).
--	-----------------	--

2.19. İsmi Alet

Türkiye’de konuşulan Arap lehçelerinde alet isimleri genelde standart Arapçayla aynı olsa da bazı telaffuz farklılıkları görülür. Türkçeden ve diğer çevre dillerinden ödünçleme yoluyla giren alet isimleri önemli bir yer tutar.

2.19.1. Şanlıurfa Arapçasından İsmi Alet Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	مَقَص
	Şanlıurfa Arapçası	مَغَص / اِمَطَرَف
	Açıklama	Makas anlamındaki bu sözcüğün mıgas/imtarraf şeklinde telaffuzları vardır.
2	Standart Arapça	حَصَادَة
	Şanlıurfa Arapçası	حَصَادَه / گَرَّاطَه
	Açıklama	Biçme aleti veya biçerdöver anlamındaki bu sözcük ŞAL’de ḥaṣṣādı / gırrāṭa / gırrāṭı şeklinde telaffuz edilir.

3	Standart Arapça	سكين
	Şanlıurfa Arapçası	سچن
	Açıklama	Bıçak anlamındaki sikkin kelimesi ŞAL'de siççini şeklinde telaffuz edilir.
4	Standart Arapça	ملعقة
	Şanlıurfa Arapçası	خاشوگة
	Açıklama	Kaşık anlamındaki bu sözcük ŞAL'de hāşūga şeklinde söylenir.

2.19.2. Hatay Arapçasından İsmi Alet Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	فأس
	Hatay Arapçası	فاس/قدوم
	Açıklama	Keser anlamındaki bu sözcük HAL'de fēs/ḳaddūm şeklinde söylenir; Reyhanlılar Şanlıurfalılar gibi ceddūm şeklinde telaffuz ederler.
2	Standart Arapça	فرشة
	Hatay Arapçası	فرچايه
	Açıklama	Fırça anlamındaki bu sözcük HAL'de fırçayı şeklinde telaffuz ederler.
3	Standart Arapça	ملعقة
	Hatay Arapçası	خاشوگة/معلقة
	Açıklama	Kaşık anlamındaki bu sözcük Reyhanlı'da hāşūga , diğer bölgelerde mi'laka şeklinde göçüşme olgusuna uygun bir şekilde telaffuz edilir.

2.19.3. Mardin Arapçasında İsmi Alet Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	شَنْجَال
	Mardin Arapçası	چَنْقَال
	Açıklama	Çangal anlamındaki bu sözcük MAL’de çınqāl şeklinde telaffuz edilir.
2	Standart Arapça	قَارُورَة
	Mardin Arapçası	شَوْشَايَة
	Açıklama	Şişe anlamındaki bu sözcük MAL’de şuşāye şeklinde karşılanır.
3	Standart Arapça	حَصَّادَة
	Mardin Arapçası	حَصَّادِه/دِرَّاصِه
	Açıklama	Biçme aleti veya biçerdöver anlamındaki bu sözcük MAL’de ḥaṣṣādı /dırrāşı şeklinde telaffuz edilir.

2.19.4. Siirt Arapçasında İsmi Alet Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	مِرَاة
	Siirt Arapçası	مِيرِه
	Açıklama	Ayna sözcüğü SAL’de mira şeklinde telaffuz edilir.
2	Standart Arapça	عَكَاز
	Siirt Arapçası	جَاغُون
	Açıklama	Baston (koltuk değneği) cēgūn olarak karşılanır (Akay, 2020: 164).
	Standart Arapça	مَجْرَفَة

3	Siirt Arapçası	رفش
	Açıklama	Kürek anlamındaki bu sözcük Siirt Arapçasında rafş şeklinde karşılanır.
4	Standart Arapça	ملعة
	Siirt Arapçası	ملقه
	Açıklama	Kaşık anlamındaki bu sözcük Siirt Arapçasında milğa şeklinde telaffuz edilir.

2.20. Tekit/Pekiştirme

2.20.1. Şanlıurfa Arapçasında Tekit/Pekiştirme

Standart Arapça	إلحاح/صمم/ بنفسه/بعينه/ محقق/أكيد/أكد له/مؤكد/أصر/إصرار/ لا بد/
Şanlıurfa Arapçası	يلح على/إمصمم/بنفسو/إبعنو/إمحقق/إمأكد/أكد لو/يصر/لا بد/آل
Türkçe açıklamalar	tekit etme ve vurgulama sözcükleri ŞAL'de Standart Arapçadan fazla farklı değildir. Telaffuz farkı ve muzarinin esre ile başlama durumu görülür. Sırasıyla ŞAL'deki telaffuzları :mutlaka anlamındaki yılıh 'ale /imşammım/ binefsuv /ib'enuv imhakkak/ imekked/ ekkedlu /yışır/lābud/ elli mutlaka ve zorluyor anlamında yızavvar telaffuz edilir.

2.20.2. Hatay Arapçasında Tekit/Pekiştirme

Standart Arapça	محقق/أكيد/أكد له/مؤكد/أصر/إصرار/ لا بد/إلحاح/صمم بنفسه/بعينه
-----------------	--

Hatay Arapçası	إِمْحَقُّ/بِتَأَكْدُلُو/اهتم بيني/أكد لو/إمأكذ/تَصْرُ/بتر جاك/مشان الله/گوربانك/لا بد أَلَّ/بنفسو/إبعينو
Türkçe açıklamalar	tekit etme ve pekiştirme sözcükleri HAL’de mutlaka anlamındaki imhakkak/ ekkedlu/ bitekkedluy /imekked ısrarda betreccêk/ mişşenallah/gurbanak/lābud/elli/ binefsuv/ib’anuv şeklinde telaffuz edilir.

2.20.3. Mardin Arapçasında Tekit/Pekiştirme

Standart Arapça	محقق/أكيد/أكد له/مؤكد/أصر/إصرار/ لا بد/إلحاح/صمم بنفسه/بعينه
Mardin Arapçası	إِمْحَقُّ/أكد لو/تَصْرُ/إلا تيج/ يله عليه/لحيثُ عَلَيْهِ/كسين بنفسو/بعينو
Türkçe açıklamalar	Muhakkak tekid et, ısrar et, ona söyle (pekiştirme), kesin kati gibi anlamındaki ısrar ve vurgulama sözcükleri MAL’de imhakkak/ekkedlū/tısr/illa tīcī mutlaka geleceksin anlamında/yallah ‘aleyh/laḥaytu aleyh/kesīn/ binefsuve/ bi’aynuve şeklinde telaffuz edilir. Standart Arapçadaki (لا بد) sözcüğü anlaşılrsa da kullanılmaz.

2.20.4. Siirt Arapçasında Tekit/Pekiştirme

Standart Arapça	محقق/أكيد/أكد له/مؤكد/أصر/إصرار/ لا بد/إلحاح/صمم بنفسه/بعينه
Siirt Arapçası	إِمْحَقُّ/سويت على إصرار/مطلق هيجي/قنعو هيجي/زور/يزور/يجبور/إلا بالله
Türkçe açıklamalar	Muhakkak, tekit et, ısrar et anlamındaki pekiştirme sözcükleri SAL’de imhakkak/savvaytu ‘alehu ısrār ona ısrar ettim

	anlamında, mutlaka gelsin sözcüğü de mutlak hayıcı onu ikna et gelsin cümleside ḡannı‘u hayıcı/zavvar/yızavvır /yıcbur /ille/bill’e/bizetu/bi‘anov şeklinde telaffuz edilir.
--	--

2.21. Tekil/İkil/Çoğul

Türkçemizdeki tek, bir olma durumu olan teklik anlamındadır. Arapça müfret, ikil için tesniye, çoğul içinde cem‘ olarak bilinir. ŞAL’de tekil, ikil ve çoğul kullanılsa da, özellikle Fiil çekimlerinde Tesniye için de çoğul kullanılır. Bu durum HAL’de , MAL’de, SAL’de benzer durumlar sözkonusudur. Standart Arapçadaki hareke irabı bilindiği gibi tekil isimlerin sonuna gelen ötre, üstün ve damme ile yapıldığı halde Türkiye’de konuşulan lehçelerde ismin durumu cümle içinde değişir. ŞAL’de tekil ismin sonu her zaman sakin olur. Fillerle ilgili tekil/ikil ve çoğul durumu ilgili çekim tablolarında izah edildi.

1	Standart Arapça	كتاب/كتابان -كتابين/ كتب
	Şanlıurfa Arapçası	كتاب/كتابين/كتب
	Açıklama	Kitap/iki kitap/kitaplar anlamındaki bu sözcükler ŞAL’de kitēb/kitēbeyn/kütüb şeklinde telaffuz edilir. Tek kitap için iktēb olarak ta söylenir.
	Hatay Arapçası	Kitap/iki kitap/kitaplar anlamındaki bu sözcükler HAL’de kitēb/kitēbeyn/kütüb şeklinde telaffuz edilir. Tek kitap için iktēb olarak da söylenir.
	Mardin Arapçası	MAL’de de tesniye kipi yerine genelde çoğul geldiği halde elif/nun yerine ye/nun kullanılır. kitēb/kitēbeyn/kütüb şeklinde telaffuz edilir.

	Siirt Arapçası	SAL’de durum MAL’de olduğu gibi olup tesniye kipi yerine ye/nun harfleriyle, atasözleri gibi kalıplaşmış durumlarda kullanılır ve az yapılır. (Timurtaş, 2018: 201-2014). Ve kitēb/kitēbeyn/ kütüb şeklinde telaffuz edilir.
2	Standart Arapça	قلم/قلمان – قلمين/أقلام
	Şanlıurfa Arapçası	قلم/قلمين/إقْلومة Kalem anlamındaki sözcüğün tekil, ikil ve çoğul hali ḳalam/ ḳalamayn/uḳlūma şeklinde telaffuz edilir.
	Hatay Arapçası	Kalem anlamındaki sözcüğün tekil, ikil ve çoğul hali ḳalam/ ḳalamayn/uḳlūma şeklinde telaffuz edilir.
	Mardin Arapçası	ḳalam/ḳalameyn/ḳalamat şeklinde telaffuz edilir.
	Siirt Arapçası	ḳalam/ḳalameyn/ḳalamat şeklinde telaffuz edilir.

2.22. İsm-i mevsûl

İsmi mevsul: (الذي/الَّذان/الَّذين – التي اللتان/اللواتي – ما/من) Kendisinden önce gelen belirli bir şeyi açıklayan isimdir. İsmi mevsuldan sonra gelen cümleye sıla cümlesi denir. Sıla cümlesi olmadan cümle anlaşılmaz, kendisinden sonra gelen cümle ile açıklanır. Standart Arapçada İsmi mevsullar müzekker, müennes için tekil, tesniye ve cemi olacakları gibi canlı ve cansız için kullanılabilmektedir. Şanlıurfa Arapçasında hepsi için (el/أل) kullanılır.

Şanlıurfa Arapçasında Standard Arapçada bulunan ismi mevsullar yerine el takısı kullanılır. Reyhanlıda durum aynıdır. (ال) takısı Standart Arapçada ismi mevsul olarak kabul edilir.(İbn-i Cinni, 2009, C.1, s.353).

Şanlıurfa Arapçasında (el-ellî / ال-الّی) şeklindeki telaffuzları Standart Arapçadaki kullanıma uygundur. Küfeli dilcilerde bunu kabul etmişlerdir. (İbnu'l-Enbârî , 2011, s.72 ; Önel, 2022, ss.122-123)

Örnekler.

No		
1	Standart Arapça	الرجال الذين يقعدون لشرب الشاي من مصر
	Şanlıurfa Arapçası	الرُّلُومُ الجعدين يشربون الجاي من مصر
	Türkçe açıklamalar	Çay içmek için oturan adamlar Mısırlıdır. Anlamındaki bu sıra cümlesi ezzulum ec-Ce'dîn yışrabûn eç-Çēy min maşr şeklinde telaffuz ediliyor.
2	Standart Arapça	السيارة(العربة) التي اشتريتها غالية
	Şanlıurfa Arapçası	العرباني الإشرته غالية
	Türkçe açıklamalar	Satın aldığım araba pahalıdır anlamındaki bu cümle el-'Arabāni ellişteraythi ġēlyı şeklinde telaffuz edilir.
3	Standart Arapça	البنيت الصغيرة التي درستني كانت تقيم في القرية
	Şanlıurfa Arapçası	البنيت الصغيرة الّی درستني چانت تگعد بالجریة
	Türkçe açıklamalar	Beni okutan küçük kız köyde oturuyordu anlamındaki bu cümle el-Bint eş- Şağıra ellī darrasetnī çēnet tıg'ıd bec-Ceryı şeklinde telaffuz ediliyor.

No	
----	--

1	Standart Arapça	الرجال الذين يقعدون لشرب الشاي من مصر
	Hatay Arapçası	الزجوم الباركين على شرب الجاي مصريين
	Türkçe açıklamalar	Çay içmek için oturan adamlar Mısırlıdır, anlamındaki bu sözcük HAL'de ez-Zülum elbêrkîn 'ala şırb eç-Çëy Mısıryyın şeklinde telaffuz edilir.
2	Standart Arapça	السيارة التي اشتريتها غالية
	Hatay Arapçası	عربيت لشترتها غاليّة
	Türkçe açıklamalar	Satın aldığım araba pahalıdır anlamındaki bu cümle HAL'de 'Arabıt elliştarathe gāliyyı şeklinde telaffuz edilir.
3	Standart Arapça	البنّت الصغيرة التي درستني كانت تقيم في القرية
	Hatay Arapçası	البنّت الإزغيرة ألقرتني هي باركة بالطيعة
	Türkçe açıklamalar	Beni okutan küçük kız köyde oturuyordu anlamındaki bu cümle el-Bint elızgayra el-ğarratnī hiyye berka bız-Zay'a şeklinde telaffuz edilir.
Not: Hatay'ın Reyhanlı ilçesindeki Arap vatandaşlarımızın telaffuz şekli Şanlıurfa gibi olmakla beraber, Hatay'ın diğer bölgelerinde (ال/أل) kullanıldığı görülmektedir. (kaynak: Mehmet Rıslan)		

No		
1	Standart Arapça	الرجال الذين يقعدون لشرب الشاي من مصر
	Mardin Arapçası	إرْجالُ لَقْعُدْ لَخاطر يَشربون الجاي من مصر إنَّ
	Türkçe açıklamalar	Çay içmek için oturan adamlar Mısırlıdır, anlamındaki bu sözcük MAL'de ircēl lıḳ'adu lıḫātır yışrabūn çëy mın Mısır inne şeklinde telaffuz edilir.

2	Standart Arapça	السيارة التي اشتريتها غالية
	Mardin Arapçası	عربيت لخذتوه غلاية
	Türkçe açıklamalar	Satın aldığım araba pahalıdır anlamındaki bu cümle MAL’de ‘arabıt leḥeztūhe ḡellēye şeklinde telaffuz edilir.
3	Standart Arapça	البنيت الصغيرة التي درستني كانت تقيم في القرية
	Mardin Arapçası	بنيت لزغيرة لكتقرّني في الطيعة كانتقد
	Türkçe açıklamalar	Beni okutan küçük kız köyde oturuyordu anlamındaki bu cümle MAL’de bint lızḡeyrē lı ketkarrinī fız-Ḍeyy’a kēntıḵ‘ed şeklinde telaffuz edilir.
Not: Mardin lehçesinde (التي – الذي) yerine kullanılan sözcükleri (ال/اليّ) Mardin de lı şeklinde iken Midyat’ta le şeklinde telaffuz edilir. (kaynak: Dr. Ahmet Abdülhadioğlu)		

No		
1	Standart Arapça	الرجال الذين يقعدون لشرب الشاي من مصر
	Siirt Arapçası	إرجال كلركزوميشخاطر يشريوالجاي إنئي من مصر
	Türkçe açıklamalar	Çay içmek için oturan adamlar Mısırlıdır, anlamındaki bu sözcük SAL’de ircēl kılrikzu mişḥātır yıṣrabu çēyı ınnı min Masr şeklinde telaffuz edilir.
2	Standart Arapça	السيارة التي اشتريتها غالية
	Siirt Arapçası	عربت كل أخذت هي غلة
	Türkçe açıklamalar	Satın aldığım araba pahalıdır anlamındaki bu cümle SAL’de ‘arabet kel eḥazt hiye ḡalle şeklinde telaffuz edilir.
	Standart Arapça	البنيت الصغيرة التي درستني كانت تقيم في القرية

3	Siirt Arapçası	بنت الإز غير كانقرتني كانت تركز في الظيعة
	Türkçe açıklamalar	Beni okutan küçük kız köyde oturuyordu anlamındaki bu cümle SAL'de bınt al-İzıgayrı kēnkarratnī kēntırkız fız - Zay'a şeklinde telaffuz edilir.(Kaynak: Abdurrahim Gültekin; Necim Gül)

Not: Türkiye'de konuşulan Arap lehçelerinde kullanılan Standart Arapçadaki ismi mevsullar yerine (ال/الي) kullanımında müenneslik, canlı ve cansız ayırımı yapılmaz.

2.23. Fiil Çekimleri

2.23.1. Şanlıurfa Arapçasında Fiil Çekimi

Mazi Fiil Çekimi	Şanlıurfa Arapçasında tesniye ve cemiler aynıdır.	Cem'	Tesniye	Müfret	
			إِجْمَعُونَ	جَمَعَ	gaip
			إِجْمَعَنَّ	إِجْمَعْتُ	gaibe
			جَمَعْتُمْ	جَمَعْتُ	muhatap
			جَمَعْتُمْ	جَمَعْتِي	muhataba
			جَمَعْنَا	جَمَعْتُ	mütekellim/ mütekellime (ben, biz)

Muzari Fiil Çekimi	Şanlıurfa Arapçasında tesniye ve Cem' aynıdır	Cem'	Tesniye	Müfret	
			يَجْمَعُونَ	يَجْمَعُ	gaip
			يَجْمَعَنَّ	يَجْمَعْتُ	gaibe
			يَجْمَعْتُمْ	يَجْمَعْتُ	muhatap
			يَجْمَعْتُمْ	يَجْمَعْتِي	muhataba

		نَجْمَعُ	أَجْمَعُ	mütekellim/mütekellime (ben, biz)
--	--	----------	----------	--------------------------------------

Emir Fiil Çekimi	Şanlıurfa Arapçası tesniye ve cemi aynıdır.	Cem‘	Tesniye	Müfret	
		إِجْمَعُ		إِجْمَعُ	müzekker
		إِجْمَعُنْ		إِجْمَعِي	müennes
Nehiy Fiil Çekimi	Şanlıurfa Arapçası tesniye ve cemi aynıdır.	Cem‘	Tesniye	Müfret	
		لَا تَجْمَعُ		لَا تَجْمَعُ	müzekker
		لَا تَجْمَعُنْ		لَا تَجْمَعِي	müennes

Gelecek sığıması için müstakbel Fiil Çekimi	Şanlıurfa Arapçasında tesniye ve Cem‘ aynıdır.	Cem‘	Tesniye	Müfret	Türkçe açıklama ve telaffuzu
		رايحين يَجْمَعُونَ/هيجمعون		رايح يَجْمَعُ /هيجمع	gaip rayıh yicma‘/heyicma‘ rayhin yicme‘ün/heyicme‘ün anlamı: toplayacak, toplamaya gidecek.
		رايحات يَجْمَعُونَ		رايحة تجمع	gaibe rayhı ticma‘/rayhat yicme‘an

		هتجمعون	هتجمع	muhatap için heticma‘ ve çoğul heticma‘ün
		هتجمعن	هتجمعين	muhataba için heticma‘ın/heticme‘an
		هتجمع	هأجمع	mütekellim haecma/ hanicma‘ şeklinde denir.
Not: Şanlıurfa Arapçasında gelecek için kullanılan (س) harfi ile uzak gelecek için (سوف) kullanılmaz, sözcüğün başına (هـ) harfi <i>ılsâk</i> edilerek veya (رايح) veya (يريد) sözcüğü başına getirilerek söylenir.				

2.23.2. Hatay Arapçasında Fiil Çekimi

Hatay Arapçasının fiil çekimleri Şanlıurfa Arapçasıyla aynıdır.

Not: Hatay Arapçasında fiil çekimleri için, ayrıca (Yusuf Özcan: Çukurova Arapçası (Tarsus Örneği) makalesi, Türkiye’de Konuşulan Arap Diyalektleri, Yaşar Acat, Akdem yayınları, İstanbul, 2018 s. 49-64. Bakılabilir.

2.23.3. Mardin Arapçasında Fiil Çekimi

Mazi Fiil Çekimi	Mardin Arapçasında tesniye ve cemiler aynıdır.	Cem‘	Tesniye	Müfret	Türkçe açıklama ve telaffuzu

		كتبوا	كتب	Erkek için yazdı/ yazdılar anlamındaki bu sözcük için keteb/ketebū şeklinde söylenir.
		كتبوا	كتب	gaibe: kıtebet/ketebū
		كتبن	كتب	muhatap: kitebt/kitebtın
		كتبن	كتب	Muhataba: kitebtı- kitebtın
		كتبن	كتب	Mütekellim: ketebtu/ketebn e şeklinde telaffuz edilir.
Not: Bu tabloya göre Mardin Arapçasında cemi gâib ve gâibe kalıbı aynıdır. Aynı şekilde cemi muhatab ve muhataba kalıpları da ortaktır.				

Muzari Fiil Çekimi		Cem'	Tesniye	Müfret	Türkçe açıklama ve telaffuzu

	Mardin Arapçasında Tesniye ve Cem‘ aynıdır	يكتبون/يكتبوا	يكتب	Erkek için yazıyor /yazıyorlar anlamında yıktıb /yıktıbün- yıktıbū şeklinde telaffuz ediliyor.
		يكتبون	تكتب	Gaibe: tektıb/yıktıbūn
		تكتبون	تكتب	muhatap: tıktıb/tıktıbūn
		تكتبون	تكتبن	muhabata: tıktıbīn/tıktıbū n
		نكتب	أكتب	Mütekellim: ektub/niktub şeklinde telaffuz edilir.
Not: Mardin Arapçasında tıpkı mazi çekimde olduğu gibi muzari fiil çekiminde de cemi gaib-gaibe ve cemi muhabat-muhabata kalıpları ortaktır.				

		Cem‘	Tesniye	Müfret	Türkçe anlamı ve telaffuzu
--	--	------	---------	--------	-------------------------------

Emir Fiil Çekimi	Mardin Arapçası Tesniye ve cemi aynıdır.	اكتبوا		اكتب	Müfred ve cemi müzekker emir ektıb/ektıbū şeklinde telaffuz edilir.
		اكتبوا		اكتبي	Müfred-cemi müennes emir: ektıbī/ektıbū şeklindedir.
Nehiy Fiil Çekimi	Mardin Arapçası Tesniye ve cemi aynıdır.	Cem‘	Tesniye	Müfret	
		لا تكتبوا		لا تكتب	Müzekker için lā tektıb çoğulu lā tektıbū
		لا تكتبوا		لا تكتبي	Müennes için lā tektıbī çoğulu lā tektıbū şeklindedir.
Not: Mardin Arapçasında emir ve nehiy çekim tablosuna göre çoğul olunca müzekker ve müennes için hiçbir ayırıma gitmeden müzekker sığası kullanılır.					

Gelecek Müstakbel Fiil	Mardin	Cem‘	Tesniye	Müfret	Türkçe anlamı ve telaffuzu
		تيكتبون	تيكتب		Gaib için tıktıb ve çoğul için tayıktıbūn

Çekimi	Arapçasında tesniye ve Cem‘ aynıdır	تكتبون	تكتب	Gaibe için tatıktıb ve çoğul için tayıktıbün
		تكتبون	تكتب	Muhatab için tatıktıb ve çoğul için tatıktıbün
		تكتبون	تكتب	Muhataba tatıktıbı , çoğul için tatıktıbün
		تكتب	اكتب/تكتب	Mütekellim için aktıb-taktıb ve biz anlamında tanıktıb Biz yazarız (nıhı tanıktıb)
Not: Mardin Arapçasında yakın gelecek için (س) harfi ile uzak gelecek için (سوف) kullanılmaz (George, 2011:325-345); sözcüğün başına (ت) harfi <i>İlsāk</i> edilerek söylenir. ¹¹ Bu örneklerdeki /b/ sesi kısmen /p/ sesine meyilli okunmaktadır.				

2.23.4. Siirt Arapçasında Fiil Çekimi

		Cem‘	Tesniye	Müfret	Türkçe açıklama ve telaffuzu

¹¹ Alman bilgin *Jastrow Midyat Çevresi Arapçası* (1981: 154 vd.) başlıklı çalışmasında (سوف)’nin uzak gelecek için kullanılmaması ya tesadüftür veya yerel lehçenin kendi gelişimi içinde ihmal edilmiştir, demektedir. Jastrow ayrıca Midyat Arapçasında gelecek zaman için muzariden önce (ت) sözcüğünün getirildiğini tespit etmiştir. Ayrıca devam eden gelecek zaman için (يكون) sözcüğünün kısaltımışı olarak lehçede (كو) sözcüğü kullanılır notunu eklemiştir.

Mazi Fiil Çekimi	Siirt Arapçasında tesniye ve cemiler aynıdır.	كُتِبُوا	كُتِبَ	Müfred gaib için yazdı/yazdılar anlamında keteb/ketebū şeklinde söylenir.
		كُتِبُوا	كُتِبْتُ	gaibe ketebet/ketebū
		كُتِبْتُمْ	كُتِبْتُ	muhabat ketebt/ketebtın
		كُتِبْتُمْ	كُتِبْتُ	muhabata ketebti/ketebtın
		كُتِبْنَا	كُتِبْتُ	mütekellim ketebtu/ketebne şeklinde telaffuz edilir.
Not: Bu tabloya göre Siirt Arapçasında cemi gâib ve gâibe kalıbı aynıdır. Aynı şekilde cemi muhabat ve muhabata kalıpları da ortaktır.				

	Siirt Arapçasında	Cem'	Tesniye	Müfred	Türkçe anlamı ve telaffuzu
--	----------------------	------	---------	--------	-------------------------------

Muzari Fiil Çekimi	Tesniye ve Cem‘ aynıdır	بيكتبوا	بيكتب	Erkek için yazıyor/yazıyorlar anlamında biyektıb / biyektıbū
		بيكتبوا	بتكتب	gaibe: bitektıb / biyektıbū
		بتكتبون	بتكتب	Muhatab bitektıb / bitektıbūn
		بتكتبون	بتكتبن	Muhataba bitektıbīn - bitektıbūn
		بتكتب	بأكتب	mütekellim bektıb / biniktıb şeklinde telaffuz edilir.
Not: Siirt Arapçasında muzari tesniye ile çoğul aynı olduğu gibi hem müzekker hem müennes için müzekker sığası kullanılmıştır.				

		Cem‘	Tesniye	Müfret	Türkçe anlamı ve telaffuzu
--	--	-------------	----------------	---------------	-----------------------------------

Emir	Siirt	اكتبوا		اكتب	Müfred ve cemi
Fiil	Arapçası				müzekker
Çekimi	Tesniye ve cemi aynıdır.	اكتبوا		اكتبي	ıktıb/ıktıbū
					Müfred ve cemi müennes ıktıbī/ıktıbū şeklindedir.
Nehiy Fiil Çekimi	Siirt Arapçası Tesniye ve cemi aynıdır.	Cem‘	Tesniye	Müfret	
		لا تكتبوا		لا تكتب	Erkek için lā tıktıb çoğulu lā tıktıbū
		لا تكتبوا		لا تكتبي	Dişi için lā tıktıbī çoğulu lā tıktıbū şeklindedir.
Not: Siirt Arapçasında cemi müzekker ve müennes emir ve nehiy kipinde hiçbir ayırıma gitmeden müzekker sığası kullanılır.					

Not: Standart Arapçada muzari fiilin başına (س) ve (سوف) takısının konulmasıyla yapılan gelecek zaman Siirt Arapçasında sözcüğün başına (ـ) ilavesi ile yapılır. Örnekler:

Gelecek		Cem‘	Tesniye	Müfret	Türkçe açıklama ve telaffuzu

müstakbel Fiil Çekimi	Siirt	ديكتبوا	ديكتب	gaib için dıyıkıtı ve çoğul için dıyıkıtübü
	Arapçasında			
	tesniye ve	ديكتبوا	دتكتب	gaibe için dıtıkıtı ve çoğul için dıyıkıtübü
	Cem‘ kipi			
	aynıdır	دتكتبوا	دتكتب	muhatap için dıtıkıtı ve çoğul için dıtıkıtübü
		دتكتبوا	دتكتبي	muhataba dıtıkıtı çoğul için dıtıkıtübü
		دتكتب	دأكتب	mütekellim için daktı - dınaktı yazacağım yazacağız anlamındadır.
Not: Siirt Arapçasında müstakbel için (س) ve (سوف) yerine sözcüğün başına (د) harfi <i>İlsāk</i> edilir. Bu sığaları okuyunca d sesi bazen t sesine de meyilli oluyor.				

2. Bölümde Türkiye’de konuşulan Arap lehçelerinin zaman içinde maruz kaldıkları birçok olumsuz nedenlere rağmen, dillerini sözlü kültür sayesinde günümüze kadar korudukları tespitlerimizin bir kanıtı olarak, kadim Arap lehçelerine ait birçok dil özelliğine sahip olduklarının görülmesidir. Ayrıca Keşkeşe ve İstinta’ özelliklerinin ŞAL ve HAL’de görülmesine karşın, Mardin ve Siirt Arapçalarında görülmemesi de tespitlerimiz arasındadır.

III. BÖLÜM SÖZDİZİMİ VE ÜSLUP

Türkiye’de konuşulan Arap lehçelerinde cümledeki öğelerin dizilişi, zamirlerin yapısı, isim ve fiil cümlesi, emir ve nehiy kipleri, soru sorma, cevap verme gibi lehçelerde benzer ve farklı olan özellikler üzerinde durulacaktır. Bununla ilgili 20 ayrı özellik seçilerek 20 başlık altında incelenecektir.

3.1. İsim ve fiil cümlesi

Standart Arapçada olduğu gibi fiille başlayan cümle fiil cümlesi, isimle başlayan cümleler isim cümlesi olarak kabul edilir. Türkiye’de konuşulan Arapça lehçelerinde isimlerde tekil, tesniye(ikil) ve çoğul görüldüğü halde genel anlamda fiillerde tesniye yerine çoğul kalıp kullanılır.

3.1.1. Şanhurfa Arapçasında İsim-Fiil cümlesi

İsim cümlesi	Standart Arapça	خالد جاء من المدينة
	Şanhurfa Arapçası	خالد جي من المدينة
	Açıklama	Halit şehirden geldi anlamındaki isim cümlesi ŞAL’de Hālid ciy minılmıdını şeklinde telaffuz edilmektedir.
Fiil cümlesi	Standart Arapça	جاء خالد من المدينة
	Şanhurfa Arapçası	جي خالد من المدينة
	Açıklama	Geldi fiilinin cümlelerin başına gelmesiyle yapılan fiil cümlesi SAL’de : ciy Hālid minılmıdını şeklinde telaffuz edilir.

Not: ŞAL’de Standart Arapçadaki geldi anlamındaki (جاء) sözcüğü (جي) olarak değiştirilir. Gelmiş anlamında (جائي) denir.

3.1.2. Hatay Arapçasında İsim-Fiil Cümlesi

İsim	Standart Arapça	عدنان جاء من المكتب
	Hatay Arapçası	عدنان إجا (جي) من المكتب
Cümlesi	Açıklama	İsim cümlesi: ‘Adnān icā(ciy/cāy) minī’l-Mıkteb şeklinde telaffuz edilebilmektedir.
Fiil Cümlesi	Standart Arapça	جاء عدنان من المكتب
	Hatay Arapçası	جاي عدنان من المكتب
	Açıklama	Geldi anlamındaki fiilin cümlenin başında olmasıyla Fiil cümlesi :Adnan okuldan geldi anlamında Hatay Arapçası :cāy ‘Adnān minilmaktab (minelmıkteb) Şeklinde telaffuz edilir.

3.1.3. Mardin Arapçasında İsim-Fiil Cümlesi

İsim Cümlesi	Standart Arapça	خالد ذهب إلى البيت
	Mardin Arapçası	خالد راح البيت
	Açıklama	Halit eve gitti anlamındaki bu sözcük MAL’de İsim cümlesi: Hālid raḥīlbeyt şeklinde telaffuz edilir.
Fiil cümlesi	Standart Arapça	ذهب خالد إلى البيت
	Mardin Arapçası	راح خالد علبيت/علبيت
	Açıklama	Fiil cümlesi: rāḥ Hālid ‘alelbeyt/‘albıyt şeklinde telaffuz ediliyor.
Not: MAL’de gitti anlamındaki (ذهب) sözcüğü kullanılmaz yerine (راح) sözcüğü kullanılır.		

3.1.4. Siirt Arapçasında İsim-Fiil Cümlesi

İsim	Standart Arapça	الحمالون عادوا إلى المنزل
	Siirt Arapçası	الحمالين جاوا البيت
Cümlesi	Açıklama	Hamallar evlerine döndü cümlesi Siirt Arapçasında İsim cümlesi: ilhēm̄mēlīn cavulbeyt/Ahmed rāhe'l-Madraşa şeklinde telaffuz edilir.
Fiil	Standart Arapça	ذهب أحمد إلى المدرس
	Siirt Arapçası	راح احمد المدرص
Cümlesi	Açıklama	Fiil cümlesi: rāḥ Ahmed almadraşa şeklinde (س) harfini kalın söyleyerek (ص) sesiyle telaffuz ettiği görülür.
Not: SAL'de gitti anlamındaki (ذهب) sözcüğü, MAL'de olduğu gibi kullanılmaz yerine (راح) sözcüğü kullanılır.		

3.2. Olumlu-olumsuz fiil

Türkiye'de konuşulan tüm Arap Lehçelerinde olumsuzluk Standart Arapçanın (لا -ما) edatlarıyla yapılır, ve (لم) edatı pek kullanılmaz.

Geçmiş zaman	Olumlu	Olumsuz	Açıklama
Standart Arapça	كتب/كتبت	ما كتب/ما كتبت	yazdı/yazmadı anlamında eril/dişil için telaffuzları
Şanhurfa Arapçası	كُتِبَ/اُكْتُبِت	ما كُتِبَ/ما اُكْتُبِت	ŞAL'de kiteb/mēkīteb , müennes için iktibet/mēktıbet şeklinde telaffuz edilir.

Hatay Arapçası	كُتِبَ/اُكْتُبِت	مَا كُتِبَ/مَاكْتُبِت	HAL’de kiteb/mēkiteb , müennes için iktibet/mēktıbet şeklinde telaffuz edilir.
Mardin Arapçası	كُتِبَ/اُكْتُبِت	مَا كُتِبَ/مَاكْتُبِت	MAL’de keteb/mēketeb , müennes için kitebet/mēktebet şeklinde telaffuz edilir.
Siirt Arapçası	كُتِبَ/اُكْتُبِت	مَا كُتِبَ/مَاكْتُبِت	SAL’de keteb/mēketeb , müennes için ketebet/mēktebet şeklinde telaffuz edilir.

Geniş zaman	Olumlu	Olumsuz	Açıklama
Standart Arapça	يَكْتُبُ/تَكْتُبُ	لَمْ يَكْتُبْ/لَمْ تَكْتُبْ	yazdı/yazmadı anlamında eril/dişil için telaffuzları
Şanlıurfa Arapçası	يَكْتُبُ/تَكْتُبُ	مَا يَكْتُبُ/مَا تَكْتُبُ	ŞAL’de yıktıb/mēyıktıb , müennes için tıktıb/mētıktıb şeklinde telaffuz edilir.
Hatay Arapçası	يَكْتُبُ/تَكْتُبُ	مَا يَكْتُبُ/مَا تَكْتُبُ	HAL’de yıktıb/mēyıktıb , müennes için tıktıb/mētıktıb şeklinde telaffuz edilir
Mardin Arapçası	يَكْتُبُ/تَكْتُبُ	مَا يَكْتُبُ/مَا تَكْتُبُ	MAL’de yıktıb/mēyıktıb , müennes için tektıb/mētektıb şeklinde telaffuz edilir
Siirt Arapçası	بِيَكْتُبُ/بَتَكْتُبُ	مَا بِيَكْتُبُ/مَا بَتَكْتُبُ	SAL’de biyektıb/mēbiyektıb müennes için bitektıb/mēbitektıb şeklinde telaffuz edilir

3.3. Etken-Edilgen Yapı

Dilgisinde doğrudan doğruya öznenin yaptığı işi anlatan, öznesi belli olan fiil etken fiil, bunun karşıtı olan öznesi belli olmayan fiil edilgen fiil olarak isimlendirilir

(Akalin, 2019: 755/830). Yerel Arap lehçelerinde etken-edilgen fiil yapılışı şu şekilde gösterilebilir:

	Etken	Edilgen	Açıklama
Standart Arapça	كتب	كُتِبَ	Yazdı, yazıldı
Şanlıurfa Arapçası	كتب	إنكتب	ŞAL’de etken fiil kiteb , edilgen fiil ise inkiteb şeklinde kullanılır.
Hatay Arapçası	كتب	إنكتب	HAL’de etken kiteb , edilgen inkiteb şeklinde kullanılır.
Mardin Arapçası	كتب	إنكتب	MAL’de etken keteb , edilgen inketeb şeklinde kullanılır.
Siirt Arapçası	كتب	إنكتب	SAL’de etken keteb , edilgen enketeb şeklinde kullanılır.

3.4. Ekelūni’l Berāğīs Lehçesi

‘Beni pireler yedi’ (أكلوني البراغيث) anlamındaki bu cümle bir kısım Arap lehçelerinde görülen bir kullanımın gramer terimi haline dönüşmüş halidir. Birçok Arap bilgini fiilin müsenna veya cemiye isnat edilmesi durumunda, bu fiilin tesniye veya cemiye delalet eden alametlerden tecrit edilmesi gerektiğini kaydetmişlerdir. Arap dilcileri genellikle bu lehçeyi konuşanların Tay kabilesine mensup olduklarını kaydetmişlerse de bazı rivayetlerde Ezd Şenue kabilesine de nispet edilen bu olguya Sibeveyh işaret etmiş ve bazı Arapların ‘senin kavmin beni dövdü’ anlamındaki (ضربوني) cümlesi ile ‘iki kardeşin beni dövdüler’ anlamındaki (ضرباني أخواك) cümlelerinin bu olguya örnek olarak zikretmiştir (Sibeveyh, 1982: 2/40; Ebu Hayyān, 1998: 739). Bu fiilin hükmü tesniye ve cemi ile beraber tekille olan hükmü gibidir. Yerel Arap lehçelerinde bu olguya dair kullanımların izini görmekteyiz.

3.4.1. Şanlıurfa Arapçasından Ekelüni'l-Berāğīs Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	نيح الكلبان
	Şanlıurfa Arapçası	انبحن الجلاب
	Türkçe açıklamalar	İki köpek havladı cümlesi ŞAL'de tesniye yerine çoğulla inbeheni'liçlēb şeklinde ifade edilir.
2	Standart Arapça	قال الرجلان
	Şanlıurfa Arapçası	گالت الرجايل/ گالوا الرجايل/گالت الزلم
	Türkçe açıklamalar	İki adam söyledi cümlesi ŞAL'de çoğul olarak adamlar söyledi şeklinde kullanılmaktadır. Gālet erricācil/gālu erricācil/gālet ez-zülüm şeklinde telaffuz edilir. Zülüm kelimesi adam anlamındaki izlimı 'nın çoğuludur.
3	Standart Arapça	قالت المرأة/قالت النساء
	Şanlıurfa Arapçası	گالت الحرمة/گالن الحريم
	Türkçe açıklamalar	Kadın söyledi/kadınlar söyledi anlamındaki cümleler ŞAL'de gālatelḥurma ve gālen el-ḥarīm şeklinde ifade edilir.
Not: Şanlıurfa Arapçasında tesniye yerine cemi kullanılır.		

3.4.2. Hatay Arapçasından Ekelüni'l Ekelüni'l-Berāğīs Örnekleri

No		
	Standart Arapça	نيح الكلبان

1	Hatay Arapçası	انبحت اچلاب/نبجو الكلبين
	Türkçe açıklamalar	İki köpek havladı anlamındaki cümle Hatay Arapçasında tesniye yerine çoğul olarak nibḥu'l-kelbeyn şeklinde söylenir.
2	Standart Arapça	قال الرجلان
	Hatay Arapçası	گالت الرجايل/ گالوا الرجايل/گالت الزلم/ألو ازلمتين
	Türkçe açıklamalar	İki adam söyledi HAL'de gālet erricācil veya gālet ezzūlum/elūzlūmtayn şeklinde ifade edilir.
3	Standart Arapça	قالت المرأة/قالت النساء
	Hatay Arapçası	ألت المر/ گالت الحرمة/گالن الحريم/ألو النسوان
	Türkçe açıklamalar	Kadın söyledi veya kadınlar söyledi anlamındaki cümleler HAL'de elet elmara/gālat elḥurma ve gālen el-ḥarīm/elu'n-nisvān şeklinde telaffuz edilir. Burada /ḡ/-/ʔ/ dönüşümü dikkat çekmektedir.

3.4.3. Mardin Arapçasından Ekelūni'l-Berāğīs Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	مواء القطط
	Mardin Arapçası	نؤو البساسين/أسننير
	Türkçe açıklamalar	Kediler miyavladı cümlesi MAL'de nevvav elbisēsīn/es-sinenīr şeklinde telaffuz ediliyor.
2	Standart Arapça	قال الرجلان/قال الزلمتين
	Mardin Arapçası	قال الرجيل/قال ازلمتين/قال الزلم

	Türkçe açıklamalar	İki adam söyledi' cümlesi MAL'de tesniye nadirdir ķala erceyl /ķala ezlimteyn dedikleri gibi çoğul olarak adamlar anlamında ercil ve ezulum şeklinde ifade edilebilir.
3	Standart Arapça	قالت النساء/قالت المرأة
	Mardin Arapçası	قالت الحرمة/قالت الحریم
	Türkçe açıklamalar	Kadın söyledi, kadınlar söyledi anlamındaki cümleler Mardin Arapçasında ķalat elķurma ve ķalat/ķālen el-Ĥarīm şeklinde kullanılır.

3.4.4. Siirt Arapçasından Ekelūnī'l-Berāġīs Örnekleri

No		
1	Standart Arapça	عضتني الكلاب
	Siirt Arapçası	عضوني الكلاب
	Türkçe açıklamalar	Köpekler beni ısırdı cümlesi SAL'de 'ađđūnī'-kılēb şeklinde ifade edilir.
2	Standart Arapça	ضربني الرجال
	Siirt Arapçası	ضربوني الرجال
	Türkçe açıklamalar	Adamlar beni dövdü cümlesi SAL'de đarabūnī elircēl şeklinde ifade edilir.
3	Standart Arapça	قالت المرأة/قالت النساء
	Siirt Arapçası	آلو النسوان
	Türkçe açıklamalar	Kadın söyledi, kadınlar söyledi anlamındaki cümleler SAL'de ēlū en-nisvēn şeklinde ifade edilir.

3.5. Nida Harfleri

Arapçadaki (أ- يا - ي - أ - وا - هيا-أيها-أيتها) harfleri, nidâ/seslenme ve çağırma amacıyla kullanılır. Yerel Arap lehçelerinde bu harfler genellikle kullanılmakla beraber telaffuzları çeşitli değişimlere maruz kalmıştır. Standart Arapçada edebî metinler dışında hemen hemen hiç kullanılmayan (أيها) edatına lehçelerde rastlanmaz. Bu edatların yerine **vāl**, **ye vāl** Nida cümlelerine örnek verecek olursak;

3.5.1. Şanhurfa Arapçasında Nida Şekillerine Örnekler

Standart Arapça	يا أحمد أعطيني كتابك
Şanhurfa Arapçası	يَحْمَدُ ُإِنطِينِي كِتَابِكُ يوال إِنطِينِي كِتَابِكُ
Türkçe açıklamalar	ŞAL‘de nida genelde sadece (يا) edatı kullanılır. Ancak, nida edilenin adı anılmayacaksa (يا) yerine (يوال) Ye vāl şeklinde telaffuz edilir. Örnekte görüldüğü gibi, bazen bu nida edatı kullanılınca aradaki (أ) düşer ve (ع) harfi (ن)’a çevrilir. Bu kullanım kadim lehçelerde bulunan <i>istinṭa</i> ‘ üslubudur (el-Ferāhīdī, 2003: IV,237; Kerīm, 1996: 141). Bu özellik ŞAL‘de de görülür. ‘Ey Ahmet bana kitabını ver’ anlamındaki cümle Yaḥmed intūniy kitabik şeklinde ifade edilir.

3.5.2. Hatay Arapçasından Nida Örnekleri

Standart Arapça	يا أحمد "يا أيها النبي إذا طلقتم" ¹³ هيا
-----------------	---

¹³ Talak, 1.

Hatay Arapçası	يَحْمَدُ/يُوَالُ/وَالِدُ يَاالله يا الله (ياللا!)
Türkçe açıklamalar	Hatay Arapçasında nida genelde sadece (يا) edatı kullanılır. 1. Reyhanlı'da (يا) yerine (ي) kullanılır. Örneğin Yahmed/Ye Vāl/vāl şeklinde telaffuz edilir. şeklindedir.2. Haydi anlamındaki (هيا) veya (يا الله) sözcükleri Hatay Arapçasında dıyāllah ve vallā şeklinde telaffuz edilir.

3.5.3. Mardin Arapçasından Nida Örnekleri

Standart Arapça	يا أحمد/يا أحمد/يا ولي
Mardin Arapçası	يَا حَمْدُ/يَا حَمْدُ ولئ/يُوَال
Türkçe açıklamalar	Mardin Arapçasında nida için genellikle sadece (يا) edatı kullanılır. Ya Ahmed ifadesi yahmed şeklinde söylenir. Ayrıca müzekker için vale/yeval müennes içinde valı/ya valı şeklinde telaffuz edilir. Ayrıca nida edatı kullanmaksızın aynı ismin tekrarıyla nida çağrısı yapılır. Örnek: Yahmed Yahmed gibi.

3.5.4. Siirt Arapçasında Nida Örnekleri

Standart Arapça	يا أحمد
Siirt Arapçası	يَارَمْضَانَ/يَارَمْضَانَ
Türkçe açıklamalar	Siirt Arapçasında da sadece (يا) edatı kullanılır. Yā Ramazān/Yārmazān şeklinde telaffuz edilir. Ayrıca nida edatı kullanmaksızın aynı ismin tekrarıyla nida çağrısı yapılır.

	Örnek: Yā Ramazān/ Yārmızān gibi. Tillo Arapları tanımadığı kişiyi çağırırken he! hey! hey! diye seslenir.
--	--

3.6. Soru Sorma

3.6.1. Şanlıurfa Arapçasında Soru Sorma

No			
1	Standart Arapça	أَيُّ مَاذَا أَيُّ شَيْءٍ هُوَ	Ne?/nedir? Hangisi
	Şanlıurfa Arapçası	هَيْ/هَيْه شَيْنُو	
	Türkçe açıklamalar	Hangisi veya nedir anlamındaki (أَيُّ) sözcüğü ŞAL'de (أَ) yerine (هَ), sonra sakin (ي) harfi ile sonuna ötreli (هَ) getirilerek kullanılır (Kerīm, 1996: 126). Eyyu sözcüğü bahsedilen değişimlerden sonra heyyu-heyhu-heyhi şeklinde telaffuz edilir. Ayrıca (أَيُّ شَيْءٍ هُوَ) cümlesi naht uygulanarak (شَيْنُو) şinuv şeklinde söylenmektedir (Özcan, 2018: 81).	
2	Standart Arapça	أَيْنَ/ إِلَى أَيْنَ إِلَى أَيِّ صَوْبٍ/إِلَى أَيِّ نَاحِيَةٍ	Nerede, Nereye?
	Şanlıurfa Arapçası	وَنُو- أَصُوبُ/وَيْن رَاخ (أَصُوبُ رَاخُ)	

	Türkçe açıklamalar	Nerde, nerede anlamındaki soru ifadesinin ŞAL’de karşılığında hemze (و)’a dönüştürülerek sonuna (و) getirilmiş ve kelimenin telaffuzu tamamen değişmiştir. İkinci ifade geçmişe nispetle bugün daha az kullanılmaktadır; hangi tarafa, nereye anlamındadır. Cümledeki kullanılışları vanu/aşşovb , nereye gitti anlamındaki veyn rah veya aşşovb rah şeklindedir.	
3	Standart Arapça	بأي وقت / متى	Ne zaman?
	Şanlıurfa Arapçası	أَيَمَتْ/بِهَيِّ وَگَت (أَيَمَتْ جِي)	
	Türkçe açıklamalar	Ne zaman? anlamındaki soru edatının başına ŞAL’de (أ) gelmiş ve sondaki (ي) harfi düşerek telaffuzu değişmiştir. Ayrıca (ق) harfi /g/ sesiyle söylenmektedir. Telaffuzu ne zaman anlamında ēmet/biheyh vakt veya ne zaman geldi? anlamında ēmet ciy şeklindedir. Burada soru edatının imâleli okunduğuna dikkat edilmelidir.	
4	Standart Arapça	كيف؟ (كيف صار)	Nasıl?
	Şanlıurfa Arapçası	چيف/إشْنُونْ (إشْنُونْ صَارْ)	
	Türkçe açıklamalar	Nasıl anlamındadır; ŞAL’de genellikle bunun yerine işnon sözcüğü kullanılır. Nadiren /k/ sesinin /ç/ olarak telaffuzuyla	

		(چيف) çeyf olarak da kullanılır. Işnōn şār cümlesi nasıl oldu anlamındadır.	
5	Standart Arapça	لماذا؟ / على أي شيء؟ لأي شيء؟	Niçin?
	Şanlıurfa Arapçası	عليش؟ (عليش) ليش؟	
	Türkçe açıklamalar	Niçin? anlamındadır. (على أي شيء/لأي شيء) sözcükleri ŞAL'de kısaltılıp ' aleyş ve leyš ' şeklinde telaffuz edilir.	
6	Standart Arapça	كم/بكم/كم قيمته/كم يساوي؟ أي شيء قدره؟	Kaç? Kaça? Kaç eder?
	Şanlıurfa Arapçası	چم / إجم؟ يساوي/بيش/إشگد چم قيمت/چم؟	
	Türkçe açıklamalar	Kaç? kaç veya ne kadar? değeri nedir ve bu şeyin dengi nedir? anlamındaki soru ifadeleri /k/ sesinin /ç/ olarak değiştirilmesi suretiyle çem veya ibçem , /yisāviy/beş/ işkad çem kīmtu , çem şeklinde söylenir. Üç sözcükten oluşan bu cümle naht (Soular, 13.11.2016). Yöntemiyle bütünüyle şekil değiştirmiştir. ŞAL'de beş şeklinde telaffuz edilir. Fiyatı veya ederi kaç anlamındaki işged sözcüğü ile beş ve çem sözcükleri en fazla kullanılanlarıdır. Hepsi de aynı anlama gelirler.	

7	Standart	من/من هو؟	Kim/ kim o/ kimden?
	Arapça	مِنْ مَنْ؟	
	Şanlıurfa Arapçası	مَنْ؟ مِمَّنْ	
	Türkçe açıklamalar	Bu soru ifadeleri ŞAL'de minu ve mimmen şeklinde söylenir.	

3.6.2. Hatay Arapçasında Soru Sorma

No			
1	Standart	أَيُّ/ماذا؟	Ne?/ nedir?
	Arapça	أَي شَيْءٍ هُوَ؟	Hangisi?
	Hatay Arapçası	أَيْش / شو / شينو؟ هَيَّ/ هَيْه/ أَيْن هِي مِنْهُمْ؟	
	Türkçe açıklamalar	Ne nedir ve hangisi anlamında HAL'de eyş/şinuv kullanılır. Heyyu-heyhu-heyhi şeklindeki ifadeler de yine hangisi anlamındadır. Tarsus Arapları hangi sözcüğünü nā olarak (nā 'arabāy ilek / (نا عاراباي إلك)' hangi araba senin? şeklinde kullanırlar.	
2	Standart	أَيْنَ/ إلى أين؟	Nerede,
	Arapça	إلى أي صوب/إلى أي ناحية؟	Nereye?

	Hatay Arapçası	وَنُؤُ/وَنَهَا/وِين أَصُوبُ؟	
	Türkçe açıklamalar	Nerde, nerede, nereye anlamındaki soru ifadeleri Hatay Arapçasında vanu/veynhā/veyn/aşşōb şeklinde söylenir.	
3	Standart Arapça	بأي وقت/متى؟ أمته؟	Ne zaman?
	Hatay Arapçası	إيمت /إمتين/بهي وگت/ بهي وقت (إيمت جي)	
	Türkçe açıklamalar	Ne zaman? soru edatının başına HAL’de (ا) gelmiş ve sondaki (ي) harfi düşerek īmet / īmtēn şekline dönüşmüştür. (ق) sesinin (g) sesi şeklindeki telaffuzu (bihey vāgt) Reyhanlı’da kullanılmaktadır. Ne zaman anlamında biheyh vakt , ne zaman geldi anlamında ise īmet ciy denir.	
4	Standart Arapça	كيف؟ (كيف صار)؟	Nasıl?
	Hatay Arapçası	چيف/إشكيفو/كيف/إشنون؟ (إشنون صار)؟	
	Türkçe açıklamalar	Nasıl anlamındaki bu sözcük HAL’de ışkifu/kīf/keyf şeklinde ve Reyhanlı’da bazen /ç/ sesiyle çeyf/çif şeklinde telaffuz edilir. Ancak genelde onun yerine ışnon sözcüğü kullanılır. İşnōn şār cümlesi nasıl oldu anlamındadır.	

5	Standart	لماذا؟/ على أي شيء؟	Niçin?
	Arapça	لأي شيء؟	
	Hatay Arapçası	عَلَيْشْ/لَيْشْ؟ (عليشْ) لَيْشْ؟	
	Türkçe açıklamalar	Niçin ve neden anlamındaki (على أي شيء/لأي شيء) ifadeleri Reyhanlı bölgesinde genelde kısaltılarak (لَيْشْ) leyş/leş ayrıca (عليشْ) ' aleyş şeklinde ve diğer bölgelerle Çukurova'da leşü şeklinde telaffuz edilir.	
6	Standart	كم/بكم/كم قيمته/كم يساوي؟	Kaç/Kaç?
	Arapça	أي شيء قدره؟	Kaç eder?
	Hatay Arapçası	بچم/إشقد/بكم/چم؟ يساوي/بَيْشْ/إشگد/بشقد؟	
	Türkçe açıklamalar	Kaç? Kaça, ne kadar, değeri nedir veya bu şeyin dengi nedir? anlamındaki soru ifadeleri HAL'de daha çok bikem/bişkad olarak söylenir. Ancak Reyhanlı kırsalında genel olarak ŞAL ile benzerlik nedeniyle (ك) sesinin /ç/'ye dönüşümüyle çem veya ibçem ; (ق) sesinin /g/ sesine ibdaliyle de işkad yisāvī/beyş/işged/bişkad olarak kullanılır.	
7	Standart	من؟/من هو؟	Kim, kim o, kimden?
	Arapça	مَنْ مَنْ؟	

	Hatay Arapçası	مَنُو؟ / مِين/من؟ مَمَّنْ؟
	Türkçe açıklamalar	Kim, o kim? anlamındaki bu sözcükler HAL'de minuv/mīn/min ve kimden anlamındaki kelime mimmen şeklinde söylenir.

3.6.3. Mardin Arapçasında Soru Sorma

No			
1	Standart Arapça	أَيُّ/ماذا؟ أَي شَيْء هُو؟	Ne?/nedir? Hangisi
	Mardin Arapçası	اشن/أيش/إشون؟ أَيُّ/إي واحد؟	
	Türkçe açıklamalar	Ne nedir anlamındaki bu sözcükler Mardin Arapçasında eşni/eys/eşvan şeklinde kullanılır. Hangisi anlamındaki soru sözcüğü eyyu/ıyyu vāhıd şeklinde ifade edilir.	
2	Standart Arapça	أَيْنَ/ إلى أين؟ إلى أي صوب/إلى أي ناحية؟	Nerede? Nereye?
	Mardin Arapçası	أَيْن/أني؟ /لنڭس؟	
	Türkçe açıklamalar	Nerde, nerede, nereye anlamındaki soru ifadeleri Mardin Arapçasında eyn/enī /lenges şeklinde söylenir.	

3	Standart Arapça	بأي وقت / متى؟ أمته/متى جاء؟	Ne zaman?
	Mardin Arapçası	أيمت/إشوقت؟ (اميت جا) ؟	
	Türkçe açıklamalar	Ne zaman anlamındaki soru edatı ēmet/işvaḳt şeklinde kullanılır. Ne zaman geldi cümlesi ēmet/ēnte cā şeklinde ifade edilir.	
4	Standart Arapça	كيف؟ /أي ش لونه؟ (كيف صار) ؟	Nasıl?
	Mardin Arapçası	كيف/كيف/إشنون؟ (إشنون صار) ؟	
	Türkçe açıklamalar	Nasıl; tipi, şekli veya rengi nasıldır anlamındaki bu ifadeler Mardin Arapçasında keyf ve /y/ sesi atılarak keif olarak söylenir. Nasıl oldu anlamında ise işnōn/işnōn şār kullanılır.	
5	Standart Arapça	لماذا؟ /على أي شيء؟ لأي شيء/ في أي شيء؟	Niçin?
	Mardin Arapçası	ليش/لش؟ عليش/فيش/فش؟	

	Türkçe açıklamalar	Niçin, neye, neyin anlamındaki sözcüklerin Mardin Arapçasında leyş/leiş/‘aleyş/feyš veya feiş şeklinde /y/ sesi duyulmayacak kadar ihmal edilerek telaffuz edildiği görülür.	
6	Standart Arapça	كم/بكم/كم قيمته/كم يساوي؟ أي شيء قدره؟	Kaç/Kaç? Kaç eder?
	Mardin Arapçası	كم/كم واحد/ بكم قيمته؟ بكم يساوي/ بشقد؟	
	Türkçe açıklamalar	Kaç, kaç veya ne kadar, değeri nedir ve bu şeyin dengi nedir? anlamındaki bu sözcükler MAL’de kem/kem vāhıd/ bikem kımtu/kem yisavī/beşkad şeklinde söylenmektedir.	
7	Standart Arapça	من؟ /من هو؟ مَنْ مَنْ؟	Kim, kim o, kimden?
	Mardin Arapçası	مَنْ؟ /مَنْ؟ مِمَّنْ؟	
	Türkçe açıklamalar	Kim, o kim anlamındaki bu sözcükler MAL’de minuv/minve şeklinde söylenir; kimden anlamındaki sözcük için mimmen ifadesi kullanılır.	

3.6.4. Siirt Arapçasında Soru Sorma

No	
----	--

1	Standart	أَيُّ/ماذا/ ما هو؟	Ne/nedir?
	Arapça	أي شيء هو؟	Hangisi?
	Siirt Arapçası	اش/أيشني/إشئو؟ أي/إينم؟	
	Türkçe açıklamalar	Ne, nedir anlamındaki bu sözcükler Siirt Arapçasında eş/ēşneye (müennes için), ēşnuve (müzekker için) şeklinde söylenir. Hangisi için ıyyu/eynem kullanılır.	
2	Standart	أَيْنَ/ إلى أين؟	Nerede?
	Arapça	إلى أي صوب/إلى أي ناحية؟	Nereye?
	Siirt Arapçası	أَيْنُو/أيني؟ أيسب/أسب/من أسب؟	
	Türkçe açıklamalar	Nerede, o nerede anlamındaki soru ifadeleri SAL'de erkek için eynuve , dişi için eyniye olarak söylenir. Nerede, nereye anlamını ifade etmek için eyseb ve esebe , nereden demek için min esep ifadeleri kullanılır.	
3	Standart	بأي وقت /متى؟	Ne zaman?
	Arapça	متى جاء؟	
	Siirt Arapçası	إچاخ/إشوخت؟/إشوخت جا؟ أمته	

	Türkçe açıklamalar	Ne zaman anlamındaki soru edatı SAL'de iççāh/ışvaht ; ne zaman geldi soru cümlesi ışvaht cā şeklinde ifade edilir.	
4	Standart Arapça	كيف؟ / أي ش لونه؟ (كيف صار)؟	Nasıl?
	Siirt Arapçası	كيف/أشّم/أشّم/أشن؟ (اشن صار)؟	
	Türkçe açıklamalar	Nasıl sözcüğü SAL'de kıyf, eşem, eşeme, eşşen ; nasıl oldu cümlesi eşşen şār şeklinde ifade edilir.	
5	Standart Arapça	لماذا؟ / على أي شيء؟ لأي شيء / في أي شيء؟	Niçin?
	Siirt Arapçası	شش/شيش/لش؟ من أش/شيش؟	
	Türkçe açıklamalar	Niçin, niye anlamındaki soru yapısı SAL'de şş/şeyş/leş/min eş/şeyşe şeklinde ifade edilir.	
6	Standart Arapça	كم/بكم/كم قيمته/كم يساوي؟ أي شيء قدره؟	Kaç/kaçı? Kaç eder?
	Siirt Arapçası	كم/إيكم/إشقد؟ إشقد يساوي؟	

	Türkçe açıklamalar	Kaç, kaça veya ne kadar gibi miktar ve değer sorma ifadeleri SAL’de kem/ip keme, işkad, işkadu ; kaç eder soru cümlesi işkad yisēvī şeklinde kullanılır.	
7	Standart Arapça	من؟ / من هو؟ مَنْ مَنْ؟	Kim, kim o, kimden?
	Siirt Arapçası	مين / شمين؟ مين من؟	
	Türkçe açıklamalar	Kim, kime, kimden sözcükleri SAL’de mīn/şe mine/mīn minē şeklinde ifade edilir.	

3.7. Dua ve Beddua Üslupları

Türkiye’deki yerel Arap lehçelerinde dua ve beddua bildiren ifadeler genellikle birbirine benzerlik arz eder. Olumsuz dua anlamındaki beddua ise (la/ل) harfiyle ifade edilir.

3.7.1. Şanhurfa Arapçasında Dua ve Beddua

Dua	Standart Arapça	يدعو له
	Şanhurfa Arapçası	بيدعو الله يوفگگ
	Türkçe açıklamalar	Ona dua ediyor cümlesinin ŞAL’de söylenişi biyid’lu şeklindedir. Muzarat harfi esreli olmuş, (و) harfi (ي), sondaki (ه) harfi ise (و)’a dönüşmüştür. Muzarinin ilk harfinin esre okunmasının Kays, Temim, Rabī’a, gibi birçok Arap kabileleri

		lehçelerinde bu olgu vardır (İbn Cinnî, 2006: 11; Enis, 1992: 334; Kerîm, 1996 :143).
Beddua	Standart Arapça	يَدْعُو عَلَيْهِ
	Şanhurfa Arapçası	يَدْعِي عَلَيْهِ/الله لا يوفِّگ La getirmekle olumsuz yani beddua oluyor.
	Türkçe açıklamalar	Ona beddua ediyor anlamındaki cümle yid'ı 'aleyh şeklinde söylenir. Fiilin sonundaki (و) yerine (ي) harfi gelmiştir. Ayrıca aleyhte anlamındaki (عليه) kelimesinin telaffuzunda (ي) harfinin adeta yutulduğu ve sondaki (هـ) harfinin çok hafif söylendiği görülür. Bundan başka lā yıvaffigag ifadesi de beddua bildirir.

3.7.2. Hatay Arapçasında Dua ve Beddua

Dua	Standart Arapça	يَدْعُو لَهُ
	Hatay Arapçası	يُدْعِيْلُو/دعيتلك
	Türkçe açıklamalar	Ona dua ediyor cümlesi Hatay Arap Lehçesinde biyid'ılu/di'eytillik şeklinde söylenir. Tarsuslu Araplar 'Allah sana kuvvet versin' anlamında (Allah يَطْوِلْ كِرَاعِيْكَ/kerā'inek) yani lafzen 'Allah senin uzuvlarını uzatsın' derler.
Beddua	Standart Arapça	يَدْعُو عَلَيْهِ
	Hatay Arapçası	يَدْعِي عَلَيْهِ/سوتلك بدو عه/قحرتلك
	Türkçe açıklamalar	Ona beddua ediyor/sana beddua ettim/sana kahrettim anlamındaki cümlelerin Hatay Arap Lehçesindeki

		karşılığı Yid ı ‘aleyh/sevvıllık beddu‘a/ kahhartillek şeklindedir.
--	--	--

3.7.3. Mardin Arapçasında Dua ve Beddua Etmek

Dua	Standart Arapça	دعوت له
	Mardin Arapçası	دعيتولو
	Türkçe açıklamalar	Ona dua ettim anlamındaki bu cümle MAL’de de‘aytülü şeklinde ifade edilir.
Beddua	Standart Arapça	يدعو عليه
	Mardin Arapçası	دعيت عليه
	Türkçe açıklamalar	Ona beddua ettim anlamındaki bu cümle MAL’de de‘aytu ‘aleyhu şeklinde söylenir.

3.7.4. Siirt Arapçasında Dua ve Beddua

Dua	Standart Arapça	دعوت له
	Siirt Arapçası	دعيتولو
	Türkçe açıklamalar	Ona dua ettim anlamındaki bu cümle SAL’de da‘aytlü şeklinde karşılanır.
Beddua	Standart Arapça	دعوت عليه
	Siirt Arapçası	دَعَيْتُ عَلَيْهِ
	Türkçe açıklamalar	Ona beddua ettim anlamındaki bu cümle SAL’de da‘ayt ‘aleyhu şeklinde söylenir.

3.8. Rica etme, sığınma, imdat ve yalvarış kalıpları

3.8.1. Şanhurfa Arapçasında Rica

Rica,	Standart Arapça	أرجوك/داخل عليك/أريد الأمان/من أجل رضى الله تعالى
-------	-----------------	---

Yalvarma, İmdat, Sığınma		داخل على الله ثم عليك
	Şanlıurfa Arapçası	أترجاك/دخيلك/أترجاك/هاهو دخيل عئلله و عليك/مشان الله
	Türkçe açıklamalar	Senden rica ediyorum anlamındaki ifadede (ا) ile (ر) harflerinin ortasına (ت) harfi gelmiş ve ortadaki med harfi olan (و) de (ا)'ye kalp edilmiş, ayrıca kelimenin sonu sakin kılınmıştır. Etiraccēk veya sığınarak rica etmek anlamında dihilek etiraccēk şeklinde söylenir. İmdat isterken (هاهو) ha! hoo! ifadeleri kullanılır. Yalvarırken (على الله) ifadesi üzerinde, (ي) harfinin düşmesi ile naht ve ibdāl gerçekleşmiş, böylece dihilallah vu 'aleyk şeklinde söylenir olmuştur. Allah için anlamında mişsanallah denir.

3.8.2. Hatay Arapçasında Rica

Rica, Yalvarma, İmdat, Sığınma	Standart Arapça	أرجوك/داخل عليك/أريد ألمان/من أجل رضى الله تعالى داخل على الله ثم عليك
	Hatay Arapçası	أترجاك/بترجاك/دخيلك بترجاك/يا ويلي/مشان الله
	Türkçe açıklamalar	HAL'de etiraccēk/bitraccāk ve sığınarak rica etme anlamında dihilek betiraccēk şeklinde söylenir. İmdat isterken yā veyl! denir. Allah için anlamında mişsanallah/Allah vıkılak kullanılır.

3.8.3. Mardin Arapçasında Rica

Rica,	Standart Arapça	أرجوك/داخل عليك/أريد ألمان/الحقوا
-------	-----------------	-----------------------------------

Yalvarma, İmdat, Sığınma	Mardin Arapçası	ارتج منك/دخيلك/دخيل البيت/أمان أمان/ها هو
	Türkçe açıklamalar	Senden rica ediyorum anlamındaki bu ifade ertic mink/dıhılek/dıhılılbeyt şeklinde kullanılır. Yalvarma ve imdat anlamındaki bu sözcükler MAL’de dıhılek amān amān ve bağırarak imdat için (ها هو) ha! hoo! şeklinde söylenir.

3.8.4. Siirt Arapçasında Rica

Rica, Yalvarma, İmdat, Sığınma	Standart Arapça	أرجوك/داخل عليك/أريد الأمان/الحقوا
	Siirt Arapçası	أرجو منك/هوار هوار/لوهو/أترجا/أترجاك/أسترجيك لوهو/الحقوني
	Türkçe açıklamalar	Ricada bulunma sözcükleri SAL’de etreccā/ertraccēk/ercāk/ercū minnek/ estarcık şeklinde ifade edilir. Yalvarma, imdat, bana yetişin anlamındaki bu sözcükler SAL’de hevēr hevēr/levū levū/ilheḫūnī şeklinde kullanılır.

3.9. Yemin etmek, and içmek, kasem etmek

3.9.1. Şanlıurfa Arapçasında Yemin

Yemin Etme	Standart Arapça	احلف بالله
	Şanlıurfa Arapçası	احلف بالله/احلاف بلغر عان دخلف تشوف
	Türkçe açıklamalar	Allah’a yemin et anlamındaki ilk cümlede (ب) harfi iltisak olmuş, “Kur’an-ı Kerim’e yemin et” cümlesinde ise hemze (ع) harfine dönüşmüştür.

		Temim, Kays, Esed ve bunlara komşu olan kabilelerden kalma, ‘an’ane olarak bilinen eski bir kullanımdır (Kara & Karakaya, 2013: 56; Kerim, 1996: 126; Başa, 2019: 21-29). Üçüncü örnekte ise “Haydi yemin et de göreyim” anlamındaki cümlede (ل) yerine esreli (د) harfi <i>ibdāl</i> şeklinde gelmiştir. Yemin cümleleri iḥlif balla/iḥlif bilğur’an/diḥlif teşūf şeklinde ifade edilirler.
--	--	--

3.9.2. Hatay Arapçasında Yemin Etme

Yemin Etme	Standart Arapça	احلف بالله
	Hatay Arapçası	احلف بالله/احلاف بلگرعان/دخلف/دقسم
	Türkçe açıklamalar	Aynı anlamdaki yemin cümleleri: iḥlif balla/iḥlif bilğur’an/diḥlif/ dıksım şeklinde telaffuz edilirler.

3.9.3. Mardin Arapçasında Yemin Etme

Yemin Etme	Standart Arapça	احلف بالله
	Mardin Arapçası	احلف/ابر اسك/احلف بالقرعان
	Türkçe açıklamalar	Yemin et sözcüğü Mardin Arapçasında iḥlif veya ibrāsık şeklinde ve Kur’an’a yemin et için iḥlif bilğur’ān şeklinde ifade edilir.

3.9.4. Siirt Arapçasında Yemin Etme

Yemin Etme	Standart Arapça	احلف بالله
	Siirt Arapçası	احلف//احلف القرعان

	Türkçe açıklamalar	Yemin et, Kur'an'a yemin et sözcüğü Siirt Arapçasında ıhlıf/ ve ıhlıf elkur‘ān şeklinde söylenir.
--	---------------------------	--

3.10. Kutlama, Tebrik Etme, Teşekkür Etme

3.10.1. Şanlıurfa Arapçasında Kutlama-Teşekkür Etme

Standart Arapça	مبروك/هنينا لكم/أهنئكم/خلف الله عليك أحسن التبريكات/أتمنى لك الخير/العافية عليكم
Şanlıurfa Arapçası	إمبارك (مبروك)/الله يرضه عليك/هناكم الوال/خلف الله عليك/خلف الله عليه الله يبارج لكم/الله يبارج لك (لج/لجي) عليكم/نتمنا لكم الخير عافية عليك/عفارم/براوو
Türkçe açıklamalar	ŞAL'de kutlama ve hayır olsun deme anlamında imbarak , Allah razı olsun anlamında Allah yırdı 'aleyk , yeni doğan çocuk için veya hayırlı bir iş için hannakum ellivāl , bir şeyin kaybında ve üzüntüde halafallahu 'aleyk , yine teşekkür ve sitemkar teşekkür hulfallah 'aleyk , hayırlı olsun için Allah yibaric lekum/Allah yibaric leke müennes ise (liç ve liççi) ve Allah yibaric ayleküm-nitmennalkum el-hayr denir. Standart Arapçadaki kullanım da vardır. Dikkat edilirse (ك) yerine (ج) ve (چ) sesleri gelmiştir. Ayrıca Türkçeden geçen 'afërim veya 'afy 'aleyk/ 'afërim/ bravū gibi kutlama ifadeleri de vardır.

3.10.2. Hatay Arapçasında Kutlama-Teşekkür Etme

Standart Arapça	مبروك/مبروك بالذي جاءكم (تهنئة للمولود)/أشكركم
------------------------	--

Hatay Arapçası	إمبارك/إمبارك الي إجاكن/باشكرك/إمبارك/الله يجعل مبروك
Türkçe açıklamalar	Hatay Arapçasında hayırlı olsun anlamında 'imbārek/'imbārak elli icākum ; teşekkür anlamında başşekkarak/biddişşakkarak ; Allah hayırlı kılsın anlamında Allah yic'al mebrūk şeklinde kullanımlar vardır.

3.10.3. Mardin Arapçasında Tebrik ve Teşekkür Etme

Standart Arapça	مبروك/هنينا لكم/أهننكم/أحسن التبريكات/أتمنى لك الخير العافية عليكم/لنذهب نبارك له
Mardin Arapçası	إمبارك/مبروك/الله يرضه عليك/هنيكم/الله يبارك لكم الله يبارك لك (لك/ لك) عليكن/نتمناكم الخير/عافية عليكم/عفارم/براوو تنروح تنهنيلو/تنباركنل
Türkçe açıklamalar	Mardin Arapçasının şehir ve taşra kesiminde kutlama için çeşitli ifadeler kullanılır. Örneğin, mebrūk/imbarık/Allah yırd aleyk/ hannıkum/Allah yıbarıklıkum/Allah yıbarık lık/lek-leki müennes için/aleykın çoğul için/nıminalkım ilhey/ afy aleyk/ afarım/bravu . Ayrıca 'gidelim onu tebrik edelim' anlamında: tenruh tenhannılū veya tınbarkınlū denilir.

3.10.4. Siirt Arapçasında Kutlama-Teşekkür Etme

Standart Arapça	مبروك/هنينا لكم/أهننكم/أحسن التبريكات/أتمنى لك الخير العافية عليكم/لنذهب نبارك له
Siirt Arapçası	إمبارك/مبروك/الله يرضه عليك/هنيكم/الله يبارك لكم الله يجعل الخير/الله يعطيكن البركة/عفارم/هيدي كندروح دنباركلو

Türkçe açıklamalar	Siirt Arapçasının şehir ve taşra kesiminde kutlama için söylenen ifadeler çeşitlidir. Mebrūk/imbārek/Allah yırda ‘aleyk/veya Allah yırda ‘annık/ Allah ḥayr/Allah yı‘atıkın ılbarake , bravo ve aferin anlamında ‘affērim , haydi gidelim onu tebrik edelim anlamında heydi kındırūḥ dınbērıklū denilir.
---------------------------	---

3.11. Geçmiş Olsun Dileği, Taziye

3.11.1. Şanlıurfa Arapçasında geçmiş olsun dileği, taziye

Standart Arapça	عوضكم الله/عظم الله أجركم/ بالصحة والعافية/ تكون بصحة إن شاء الله
Şanlıurfa Arapçası	إِخْلَفْ بَآلله/الله يرحمه/عظم الله أجركم/الله يصبركم/الباقى الله/البا گى الله الدائم الله/راسكم يظل طيب/كُلْ خَطَرَه وإنتِ سالم/بتكون بصحة وبعافية إنشاء الله./الله يشفيك/الله يشفيج
Türkçe açıklamalar	Standart Arapçadaki taziye anlamına gelen (الله يخلف عليكم) ifadesi ŞAL’da ayrıca teşekkür anlamında zıt anlamda kullanılır. Arap lehçelerinde farklı telaffuzla birlikte birbirine zıt iki anlama gelebilen ezdad olgusuna işaret etmek gerekir (Butrus, 2003:1). (الله يخلف عليكم) Allah yiḥlif ‘aleykum (Allah size yerine versin) taziye cümlesi <i>naḥt</i> edilerek söylenmiş halidir (Soular, 2016). Cümle olarak iḥlifak ballah , Allah yırḥamu/‘azzamallah ecrakum/Allah yıṣabbirkum/elbākī Allah/ elbāgi Allah- ed-Dāim Allah ; birine başınız sağ olsun demek için rāsak yıṣal ṭayyib ; herhangi bir tehlikeyi atlatmış bir kişiye geçmiş olsun anlamında kulle ḥatra ve enta salim ; inşallah sıhhat bulursun

	anlamında bitkūn bışihha vebi‘āfiye abi‘āfiyyi inşallah/Allah yişfik müennes ise Allah yişfiç ifadeleri kullanılır.
--	---

3.11.2. Hatay Arapçasında geçmiş olsun dileği, taziye

Standart Arapça	الله يشفيكم/سلامات/الله يعطكم الصحة رحمه الله /الله يعوضكم
Hatay Arapçası	الله يشفيك/يشفيكي/ما عليك إلا العافية/سلامتك/الله يخلصك/يخلصك بالخير والسلام/إن شاء الله بالسترحي بالتخلص بالسريع/الله يرحم/الله يرحمه ويرحم أمورها
Türkçe açıklamalar	Hatay Arapçasında Allah yişfik, bayan için yışfikī/ma ‘alek illal‘āfiyī/selāmtēk/Allah yı ḥallışşık/yıḥallışşıkī bilḥayr vesselami/ inşallah bisterḥi bithallısı bisseri‘ kullanılır. Vefat için Allah yırḥamū/Allah yırḥamha vayırḥam umūrha şeklinde ifade biçimleri söz konusudur.

3.11.3. Mardin Arapçasında geçmiş olsun dileği, taziye

Standart Arapça	عوضكم الله/عظم الله أجركم بالصحة والعافية/تكون بصحة إن شاء الله
Mardin Arapçası	الله يخلف لكن/عليكم/عليكن/الله يرحمه/عظم الله أجركن/الله يصبركن الباقي الله/الدائم الله/ييق/يظل رأسكم/راسكن طيب بتكون بصحة/عوافي الله بعفيك/يعفيك/الله يشفيك/الله يشفيك
Türkçe açıklamalar	Mardin Arapçasında küçük çocuğunu kaybedene Allah yıḥlīf lıkın/‘aleykūm/‘aleykın derler. Ayrıca taziyede Allah yırḥamu/aẓẓamallah acırkın/Allah yışabbırkın/elbakī Allah/ eddaim Allah/ bittkun bışihha/ yızal rāskum/ rāskın ṭayyīb

	şeklinde söylenir. Geçmiş olsun anlamında ‘avafı/salamat; neyin var anlamında işfık/Allah yışfık; müennes için yışfikī/Allah yı’afık/yı’fiki kullanılır. Not: Çoğul kiplerde MAL’de (لكم) yerine çoğunlukla (لكن) kullanılır, yani (م) sesi (ن) sesine ibdâl edilir.
--	---

3.11.4. Siirt Arapçasında geçmiş olsun dileği, taziye sunma

Standart Arapça	عوضكم الله/عظم الله أجركم بالصحة والعافية/تكون بصحة إن شاء الله
Siirt Arapçası	الله يعطين بدالو/الله برحمه/الله يكثر أجركن/الله يصبركن الباقى الله/الدائم الله/يبقى راسكن طيب/راسكن طيب الله يعطيك الصحة والعافية/الله يعطيك الشفاء والعافية/الله يشفيكن
Türkçe açıklamalar	Siirt Arapçasında küçük çocuğunu kaybeden için Allah yı’atıkın bıdelū/Allah yırhāmu/Allah yıkaşşır ecrakın/Allah yışşabbırkın/ elbakī Allah/eddaim Allah/ yıbka raşkın tayyib gibi ifadeler kullanılır. Geçmiş olsun anlamında Allah yı’atık aşşihha va’āfiye/Allah yı’atık aşşifē/Allah yışfıkın denir. Not: Çoğul kullanımda (لكم) yerine çoğunlukla (لكن) söylenir.

3.12. Beğenme ve Taaccüp

3.12.1. Şanlurfa Arapçasında Beğenme ve Tercih Etme

Standart Arapça	عجيب/ما أجمله/يا للجمال/ما أحلاه/ما أحسنه/كيف حلو /أعجوبة/حلو كثير مرصع/مصنع/مخضب ترجيح/أي ترجح
------------------------	--

Şanlıurfa Arapçası	عَجِبْهُ/زَيْن/مَخْلَاطُهُ/حَسْبُ/إِشْنُونُ حِلْوُ/عَجِيبُ/حَلْوُ چَيْر /إمصنع/إمخظب/ise süslü /إشكتر حلو إترجج هيهو/هيوو آخير
Türkçe açıklamalar	Beğenme taaccüp etme Şanlıurfa Arap Lehçesinde ‘ icbı/zeyn-meḥlatu/ḥasīn/işnonuv ḥuluv/ ‘acīp/ ḥuluv çışır/işkuşur ḥuluv (şaşılacak derecede güzel, ne kadar da güzel, ne kadar tatlı) anlamındadır. Bu ifadeler, ŞAL’de <i>naḥt</i> ’a uğramış ve neticede (محلاته) şekline gelmiştir (Soular, 2016). (ك) sesi (چ) ç sesine dönüşmüştür. ŞAL’de çok süslü anlamında muşanna’/imşsanna’/muḥazzab/imḥazzab ifadeleri kullanılır. Tercih etmede ise, hangisini tercih edersin anlamında itracciḥ heyhu , hangisi daha iyidir anlamında heyhu aḥayr ifadeleri vardır.

3.12.2. Hatay Arapçasında Beğenme ve Tercih Etme

Standart Arapça	عَجِبْ/ما أجمله/يا للجمال/ما أحلاه/ما أحسنه/كيف حلو مرصع/مصنع/مخضب /أعجوبة/حلو كثير ترجیح/أي ترجح
Hatay Arapçası	إكثير عجيبه/إكثير إكويس/أكوس/أكيس/ما أحلاه/ما أكيسو إشمزینو هذا/هادا/إشي بطیر العقل هیک أكوس/هادا أحسن من الثاني /إمصنع/إمزین
Türkçe açıklamalar	Beğenme taaccüp etme Hatay Arap Lehçesinde iktir ‘acību/iktir ikvayıs/ekyes/mā aḥlā/mā ekyesuv/işmizzenuv hāzā/hādā/işiy biṭayrılakl/imşanna’/imzeyyen; hangisini tercih edersin anlamında heka ekvas/hādā ahsan minettanī ifadeleri kullanılır.

3.12.3. Mardin Arapçasında Beğenme ve Tercih Etme

Standart Arapça	عجيب/ما أجمله/يا للجمال/ما أحلاه/ما أحسنه/كيف حلو /أعجوبة/حلو كثير مرصع/مصنع/مخضب ترجیح/أي ترجح
Mardin Arapçası	تتعجب/زين/يامحلاه/يا محلاته/حسين/أشئون حيلو/أشقد حلو عجيب/حلو كثير/إشكثير حلو /إمزين/إمخضب تنقف منن/این واحد أكوس/هذا أخیر/هذا أكوس
Türkçe açıklamalar	Güzel ne kadar da güzel, nasıl da güzel, bu daha güzel, bu daha iyi vb. beğeni ve tercih ifadeleri MAL'de tenı'cıp/zeyn/ya mehlāhu/ya maḥlātu/ḥasīn/işnon ḥiluv/işḡad ḥiluv/‘aciptu /ḥuluv keşīr/ işkişīr ḥuluv/imzeyyen/imḥazḡab gibi ifadelerle karşılanır. Burada (ض) sesi yerine (ظ) sesinin kullanıldığı görülür. ‘Bakalım hangisi daha güzel’ anlamında tenıkıf eyn vaḥid akvas/haḡa aḡayr/haḡa akvas ifadeleri kullanılır. (هذا) sözcüğü (هذي) hazıy şeklinde söylenir.

3.12.4. Siirt Arapçasında Beğenme ve Tercih Etme

Standart Arapça	عجيب/ما أجمله/يا للجمال/ما أحلاه/ما أحسنه/كيف حلو /أعجوبة/حلو كثير مرصع/مصنع/مخضب ترجیح/أي ترجح
Siirt Arapçası	عجيب/أشقد حلو/أشقد إكویسن/أشئم حیلو/أشقد حلو عجيب/إكثیر حلو / كثير حلو

	/ مزین/انطلاع شولاق أین واحد إکویس/نقف/ینقف
Türkçe açıklamalar	Acayip, çok güzel, ne kadar da güzel anlamındaki bu ifadeler ‘acīb/işkad ẖiluv/işkaddu ıkvays /eşem ẖiluv/işkaddu ẖiluv/‘acibtu/ikṣīr ẖuluv/ keṣīr ẖuluv/müzeyyen şeklinde; hangisi daha güzel ve süslü anlamındaki cümle SAL’de inṭalla‘ şavlāk eynen vaḥid ıkvays şeklinde karşılanır. Bakalım sözcüğündeki ayın sesi hafzedilir. Ayrıca tercih etme sözcüğü neḳaf,/yinkıf şeklinde söylenir.

3.13. Sitem Etme, Tenkit, Ayıplama, İtham Etme, Özür Dileme, Utanma İfadeleri

3.13.1. Şanlıurfa Arapçasında Sitem, Tenkit, Ayıplama, İtham, Özür Dileme ve Utanma

Standart Arapça	يعتب عليه/ عيار/ استقباح/ يذم/ طعن/ يهيج/ يعاتبه/ يلومه/ عاتبه/ يعترض/ ملامه/ يتهم/ يغلط عليه
Şanlıurfa Arapçası	يعائبوه/ يعتب عليه/ يعيره/ يذم/ يقبح/ يطعن بي/ يهيج/ يعارض/ ينطي اعتراز/ يلّمؤ/ يتهّم/ يغلط عليه/ يساوي يغنيش عليه
Türkçe açıklamalar	Ona sitem ediyor, itap etme, ayıplama, zem etme, kötüleme, ayıp gösterme, hicvetme, itiraz ediyor, sitem ediyor, kınıyor anlamına gelebilecek bu ifadeler ŞAL’de şöyle kullanılır: yı‘atibhu /yı‘tīb ‘alehy/yı‘ayyırhu/yızımmu/yıt‘an bi/ yıhci/ yı‘ārdu/yıntı itiraz/yılumu/ yıthımu/ yığlat ‘ale/yısavi yağniş ‘ale.

3.13.2. Hatay Arapçasında Sitem Etme, Tenkit ve Ayıplama, İtham Etme, Özür Dileme, Utanma

Standart Arapça	يعتب عليه/ عيار/ استقبح/ يذم/ طعن/ يهيج/ يعاتبه/ يلومه عاتبه/ يعترض/ ملامه/ يتهم/ يغلط عليه
Hatay Arapçası	يَعْتَبُ عَلَيْهِ/ يا عيب الشوم/ حيف عليه/ ينطي إعتراز/ بيبعترز/ يَنْهَمُ/ بيساوي يغنيش عليه/ بيستحي
Türkçe açıklamalar	HAL’de bu ifadeler yı’tıb ‘alehy-ya ‘aybeşşūm/heyf ale- yıntı itiraz-biyi’tızır/yılumu-,yıtthımu- bisavi yağniş ‘ale/bistıhiy şeklinde karşılanır.

3.13.3. Mardin Arapçasında Sitem Etme, Tenkit ve Ayıplama, İtham Etme, Özür Dileme, Utanma

Standart Arapça	يعتب عليه/ عيار/ استقبح/ يذم/ طعن/ يهيج/ يعاتبه/ يلومه عاتبه/ يعترض/ ملامه/ يتهم/ يغلط عليه
Mardin Arapçası	يلومو/ عيرو/ يعيب عليه/ يعائبو/ يعتب يذم/ قبح/ حقرو/ يطعن بي (طعن) /طحنی/ يعارض/ ينطي إعتراز/ تهم/ يغلط عليه/ يساوي يغنيش عليه/ يغنشو
Türkçe açıklamalar	Ona sitem ediyor, hakaret ediyor, yanlış yapıyor, onu suçluyor, ayıplıyor, kötülüyor, zemmediyor, diliyle yaralıyor vb. anlamlara gelen bu ifadeler Mardin Arapçasında yı’ātibū / yı’tıb ‘alehy/ yılūmū/ yı’ayyırū /yı’ıbu/ yızımmu/ ḥaḳḳaruv/ yı’tın bī (ṭa’annī)/ ṭaḥannī (lafzen: beni ezdi, un gibi ufaladı) yı’ārdu /yıntı ‘ıtırız/yıttehimu/yığlat ‘aleyh/yısavi yağniş ‘aleyh /yeğnişū şeklinde söylenir.

3.13.4. Siirt Arapçasında Sitem Etme, Tenkit ve Ayıplama, İtham Etme, Özür Dileme, Utanma

Standart Arapça	يعتب عليه/ عيار/ استقبح/ يذم/ طعن/ يهيج/ يعاتبه/ يلومه
------------------------	--

	عاتبه/يعترض/ملايه/يتهم/يغلط عليه
Siirt Arapçası	عائبو/يعتَبُّ/عله/يلومو/مو عيب علي/يعيب/يعير/ذم/قبح/حقرو/لا تتطعن بي (طعن)/حقرن/ي/يحقني/اعتزط/عله/ينهم/يساوي غلط/عله/سويت خط/طلبت اعتزت منو/استحي/يستحي/استحييت
Türkçe açıklamalar	Benzer anlamdaki bu ifadeler SAL'de 'atibū/yı'tıb 'alehu/ yılūmū/mū aybale/ yı'ıbu /yı'ayyırū/ zemmū/ ẓabbaḥu ḥaḫḫarū/yı'tı'n bī (ṭa'annī)/ḥaḫḫarnī /paççaḫnī/ i'teraẓ alhu/ yıtteḥımu yıḡlat 'alehu/ savvaytu hata/ ṭalabtu i'tızār minnu şeklinde karşılanır. Haya etme utanma için isteḥā/yisteḥi/istaḥaytu vb. ifadeler kullanılır. Özür dileme anlamındaki (اعتزت) ifadesindeki /z/ sesi kalın (ظ) sesine dönüşmüştür.

3.14. Eğer, şayet

3.14.1. şanlıurfa Arapçasında Eğer, şayet

Standart Arapça	إذا/لولا/لو/لو كان/لولا أنت/إن كان/إن
şanlıurfa Arapçası	إذا/يلوون/لو/لو يصير/يلوون مو إنت/چادن/چان/بلچی/إن
Türkçe açıklamalar	Eğer, şayet, olsa, sen olmasaydın, belki, olursa anlamındaki sözcüklerin şAL'de karşılıkları: iza/yelon/lev/lev yışir/yelovn mu intı/çādın /çān/belçiy/in şeklindedir. şAL'de (لو) olduğu gibi kullanıldığı halde, (لولا) yerine (يلون) kullanılır. Bu kullanımda, (لا) harfinin (ن) ile ibdāliyle oluşan telaffuz farkı

	görülmektedir (Kerim, 1996: 126). ŞAL ‘de (لَا) az kullanılır. (ك) sesi /ç/ olarak telaffuz edilir.
--	---

3.14.2. Hatay Arapçasında Eğer, Şayet, Olursa, Olsaydı, Olmasaydı

Standart Arapça	إذا/لولا/لو/كان/لولا أنت/إن كان/إن
Hatay Arapçası	إذا/إذا/يَلُونُ/لُو/لو بصير/يَلُونُ مو إنت/بركي/إن
Türkçe açıklamalar	Eğer, şayet, olsa, sen olmasaydın, belki, olursa anlamındaki sözcüklerin HAL’de : iza/’idā – yelon, lev- lev yışir, yelovn mu intı, berkıy,’ in gibi karşılıkları vardır.

3.14.3. Mardin Arapçasında Eğer, Şayet, Olursa, Olsaydı, Olmasaydı

Standart Arapça	إذا/لولا/لو/لو لا أنت/إن كان/إن
Mardin Arapçası	إذا/لُو/لو يصير/لو مو إنت/لو كان/بلكي/لو إنو
Türkçe açıklamalar	Eğer, şayet, olsa, sen olmasaydın, olursa, belki, eğer o anlamındaki sözcükleri karşılamak üzere MAL’de iza /lev/ lev yışir, lev mu int/ intī müennes için ve lev kan/belki/ lav innū kullanılır.

3.14.4. Siirt Arapçasında Eğer, Şayet, Olursa, Olsaydı, Olmasaydı

Standart Arapça	إذا/لولا/لو/لو كان/لولا أنت/إن كان/إن
Siirt Arapçası	إذا/لُو/لو يصير/لو مو إنت/لو كان/بلكي/لو إنو/إنكا صار/إنكا كيسير/إنكا ما كينسير
Türkçe açıklamalar	Eğer, şayet, olsa, sen olmasaydın, olursa, belki, eğer o anlamındaki sözcüklerin karşılıkları SAL’de şöyledir: izā /lov/ lav yışir, lev mu int/ intī ve lav kan/belki lav mnū/ inke şār/ inkekeysīr/inke mākensīr.

3.15. Temenni, Keşke

3.15.1. Şanhurfa Arapçasından Temenni ve Keşke Örnekleri

Standart Arapça	ليت/لعل/يا ليت أكون معكم/يا ليت/يا رأيت/أتمنى/يتمنى
Şanhurfa Arapçası	ياريت/علوى/يا ليت/علوى اسير(اصير) معكم/إتمنى/يتمنى
Türkçe açıklamalar	(يا ليت رأيت) keşke görseydin anlamındaki cümle naht'a uğrayarak ŞAL'de (ياريت) şeklinde söylenir. Aynı şekilde (لعل) değişerek yerine (علوى) sözcüğü kullanılır. (يا ليت) yerine yāleyt şeklinde telaffuz edilir. Lehçede (س) sesi ile (ص) sesi arasında karşılıklı değişimler olabilmektedir. Sırasıyla telaffuzlar: yāreyt/‘alva/yaleyt/‘alva esir ma‘akum/etimennē/yitmennē şeklindedir.

3.15.2. Hatay Arapçasından Temenni ve Keşke Örnekleri

Standart Arapça	ليت/لعل/يا ليت أكون معكم/يا ليت/يا رأيت/أتمنى/يتمنى
Hatay Arapçası	ياريت/علوى/يا ليت/علوى اسير(اصير) معكم/إتمنى/يتمنى
Türkçe açıklamalar	Temenni ve keşke sözcükleri HAL'de yaleyt/ yāreyt/‘alva ‘alva Esir ma‘akum/keşke sizinle beraber olsam) etimennē/yitmennē/temenneyt

3.15.3. Mardin Arapçasından Temenni ve Keşke Örnekleri

Standart Arapça	ليت/لعل/يا ليت أكون معكم/يا ليت/يا رأيت/أتمنى/يتمنى
Mardin Arapçası	ياريت/علوى/يا ليت/علوى اسير(اصير) /معكم/معكن/إتمنى/يتمنى
Türkçe açıklamalar	Keşke, olursa, temenni anlamındaki bu ifadeler MAL'de ya rayt/‘alvā /yā lety şeklinde karşılanır. Keşke sizinle beraber

	olsam anlamındaki cümle ‘alvā esīr (aşır) ma‘akum/ma‘akın şeklinde söylenir. Sizinle beraber sözcüğünde son harfin telaffuzunda hem (م) hem (ن) sesi kullanılabilmektedir. Temenni itmennē, böyle olsaydı anlamındaki dilek lav kân kıızı şeklinde ifade edilir. MAL’de yā leyt ve yā rayt sözcüklerinin birbirlerinin yerine sık sık kullanıldığı görülür. Kelimelerin telaffuzlarında yer yer görülen ses farklılıkları taşra ile şehir bölgesi arasındaki konuşma farkından kaynaklanmaktadır.
--	---

3.15.4. Siirt Arapçasında Temenni ve Keşke Örnekleri

Standart Arapça	ليت/لعل/يا ليت أكون معكم/يا ليت/يا رأيت/أتمنى/يتمنى
Siirt Arapçası	إخوزير كيبي آكي/إخوزي ما كيبي آكي/أتمنى لك الخير
Türkçe açıklamalar	Keşke olsa, temenni ederim anlamındaki bu ifadeler SAL’de ihvezîr keysey êkî, keşke böyle yapmasaydı cümlesi ihvezîr mâkeysey êkî şeklinde söylenir. Senin için iyilik temenni ediyorum sözünün karşılığı etmennêlık alhayr’dır.

3.16. Teessüf Etme, Hayıflanma

3.16.1. Şanlıurfa Arapçasında Teessüf, Hayıflanma ve Yuhalama

Standart Arapça	ويح/ويك/ويحك/يا حيف عليك/يا حسرة/أتأسف/أعوذ
Şanlıurfa Arapçası	ياؤلي/حييف عليك/ياحسرة/أتأسف/عوذ/عوذه
Türkçe açıklamalar	Şanlıurfa Arapçasında eyvah! Sana yazıklar olsun anlamındaki sözcükler ya valiy/heyf aleyk/yaahasra/ettesef

	‘aleyk/‘ūze/‘ūzah şeklinde ifade edilir. Sözcüğün başına her zaman nida edatı (يا) getirilmez.
--	--

3.16.2. Hatay Arapçasında Teessüf, Hayıflanma ve Yuhalama

Standart Arapça	ويح/ويك/ويحك/يا حيف عليك/يا حسرة/أتأسف/أعوذ
Hatay Arapçası	ياؤلي/يا حيف عليك/يا عيب الشوم/ياللعار/عوذ/عوذه
Türkçe açıklamalar	Hatay Arapçası bu konuda Şanlıurfa Arapçasına benzerlik arz eder. Standart Arapçadaki bu sözcükler yā valiy/yā heyf ‘aleyk/ya ‘aybeşşüm/ya el’ār/‘ūze/‘ūzah şeklinde karşılanır.

3.16.3. Mardin Arapçasında Teessüf, Hayıflanma ve Yuhalama

Standart Arapça	ويح/ويك/ويحك/يا حيف عليك/يا حسرة/أتأسف/أعوذ
Mardin Arapçası	ياؤلي/حيف عليك/يا حسرتي/حسرتي/غيبين عليك/أتأسف/عوذ/عوذه/يازخ عليك/يازق عليك
Türkçe açıklamalar	Teessüf etme, hayıflanma ve yuhalama anlamındaki bu ifadelerden yā valīyyi taşrada sık kullanıldığı halde şehir merkezlerinde kullanımı azdır. Genelde heyf ‘aleyk/ veya ‘aleyki şeklinde telaffuz edilir. Ayrıca ya ḥasrītī/ ḥasrītī/ ḡabīnī ‘aleyk /ettesef ‘aleyk denildiği gibi lanetleme ve yuhalama anlamında ‘ūze/‘ūzeh şeklinde kullanımlar söz konusudur. MAL’de etkileşim nedeniyle Türkçeden geçen yazıklar olsun anlamındaki sözün olduğu gibi veya karışık şekilde sana yazıklar olsun anlamında yāzıḥ/‘aleyk/yāzıḥ/‘aleyk şeklinde kullanımı yaygındır. Hatta (ك) sesinin (خ) sesiyle telaffuzu daha çoktur.

3.16.4. Siirt Arapçasında Teessüf, Hayıflanma ve Yuhalama

Standart Arapça	ويح/ويك/يا حيف عليك/يا حسرة/أتأسف/أعوذ
Siirt Arapçası	عار/عاييت/حزنت/عجزت/غيبين عليك/حيف عليك/أتأسف/ يساوي يوهالمش/عليك/يازوق عليك
Türkçe açıklamalar	Teessüf etme, hayıflanma ve yuhalama anlamındaki bu sözcükler Siirt Arapçasında ‘ār ‘aleyki/‘āyibtu/ḥezintu/‘ıçıztu ḡabīnī ‘aleyk/ettessef/‘aley yısēvī şeklinde söylenir. Yazıklar olsun anlamındaki ifade Türkçeden geçtiği gibi yāzōḥ ‘aleyk / yāzōḥ ‘aleyk şeklinde kullanılır. Siirt bölgesinde de (ك) yerine (خ) sesiyle telaffuz daha yaygındır.

3.17. Onaylama

3.17.1. Şanlıurfa Arapçasında Onaylama

Standart Arapça	نعم/إي/إي نعم/حقا/حسب/صحيح/أجل/أيو/بلى/جَئِرْ /
Şanlıurfa Arapçası	نعم/إي/إي نعم/حقا/حسب/صحيح/إيوى/(قل إي وربي إنه لحق) ¹⁴
Türkçe açıklamalar	Evet, öyle, gerçekten, hakikat, doğru anlamlarındaki sözcüklerin Şanlıurfa Arap lehçesinde telaffuz farkı azdır ve genelde (إي) ī ve pekiştirmek için (إي نعم) ī ne‘am kullanılır. (إيوى) īyva’ onaylama sözlerinin en yaygınıdır. Ḥakkan/ḥaseb/şihh gibi farklı sözler de kullanılır.

3.17.2. Hatay Arapçasında Onaylama

Standart Arapça	نعم/إي/إي نعم/حقا/حسب/صحيح/أجل/أيو/بلى/جَئِرْ /
-----------------	---

¹⁴ Yunus suresi:10/53.

Hatay Arapçası	نعم/إي/إي نعم/حقا/حقا/هيك/حيك/صحيح/إيوى
Türkçe açıklamalar	Evet, öyle, gerçekten, hakikat, doğru anlamlarını yansıtmak için Hatay Arap lehçesinde (إي) ī ve pekiştirmek için (إي نعم) ī ne‘am kullanılır. (إيوى) īyva’nın telaffuzu yaygındır. Standart Arapçaya yakın olarak ḥakkan/ḥaseb/heyk/heke /līzūm /ṣihīh gibi ifadeler de kullanılır.

3.17.3. Mardin Arapçasında Onaylama

Standart Arapça	نعم/إي/إي نعم/حقا/حسب/صحيح/أجل/أيو/بلى/جبر
Mardin Arapçası	نعم/إي/إي نعم/حقا/حقيقة/صحيح/ابصحيح/إيوى
Türkçe açıklamalar	Evet, evet öyle, gerçekten, hakikat, doğru anlamlarındaki ifadeler MAL’de na‘am/ī-īna‘am/ḥaḥḥan/ḥaḥīḥatan /ṣaḥīḥ/ibṣaḥīḥ/ ceyr/īyvā şeklinde karşılanır. Eski Arapçadaki (ceyr/جبر) sözcüğü az da olsa Mardin’in güneyinde taşrada yaşayan Tat Arapları arasında kullanılmaktadır.

3.17.4. Siirt Arapçasında Onaylama

Standart Arapça	نعم/إي/إي نعم/حقا/حسب/صحيح/أجل/أيو/بلى/جبر
Siirt Arapçası	نعم/إي/إي نعم/أي بلي/أكى/حقيقة/صحيح/إيوى
Türkçe açıklamalar	Evet, evet öyle, gerçekten, hakikat, doğru anlamlarındaki ifadeler SAL’de na‘am/ī-īna‘am/ḥaḥḥan/e ēkī/ ē belī/ḥaḥīḥatan/ṣaḥīḥ/ īyvā şeklinde karşılanır.

3. Bölümde Türkiye’de konuşulan Arap lehçelerinde günlük konuşma esnasında kullanılan değişik söz dizin örnekleri verilmiştir. Tespitlerimiz arasında Standart Arapçaya uyan ve uymayan yeni sözcüklerin de kullanımının sıklaştığı görülmüştür.

IV: BÖLÜM SÖZLÜK VE YAZINBİLİM

4.1. Türkiye’de Konuşulan Arap Lehçelerine Ait Söz Dağarcığı

Bu bölümde ilk olarak Türkiye’de konuşulan Arap lehçelerinin her birine ait sözcükler ve darbımesel örnekleri kapsamında cümle örneklerine yer verildikten sonra, kendi bölgesindeki nüans ve ağız farklılıkları ile ilgili örnekler zikredilecektir. Ardından dört bölgeye ayrılan yerel lehçeler ile Standart Arapçadaki kullanımlar bir tabloda karşılaştırmalı olarak sunulacaktır. Türkiye’de konuşulan Arap Lehçelerinin her birine ait özel çıkarım bilgileri yanında ortak ve farklı durumlarına işaret edilecektir.¹⁵

4.1.1. Şanlıurfa Arapçası

No	Şanlıurfa Arapçasındaki telaffuzu	Türkçe anlamı ve telaffuzu
1	خَاتِلٌ بِالْأَر	Odanın içinde gizlenmiş veya odanın bir yerinde örtünmüş yatıyor anlamı çıkıyor. ḥatıl biddār şeklinde telaffuz edilir.
2	رَجُلٌ الْمَاصِ تَرَعْل	Masanın ayağı sallanıyor anlamındaki bu sözcük ricl el-Māşī turğul şeklinde telaffuz edilir.
3	طَبْ	Gittiği yere ulaştı veya gittiği yerden dönüp evine ulaştı anlamındaki bu kelime ṭab şeklinde telaffuz edilir. Bu sözcük ŞAL’de bir

¹⁵ Türkiye’de konuşulan Arapça lehçelerin Suriye sınırına yaklaştıkça Standart Arapçaya daha yakınlaştığı, sınırdan kuzeye doğru şehir merkezlerine yaklaştıkça, Lehçelerin Standart Arapçadan uzaklaştığı verilecek telaffuz örneklerinde farkedilecektir.

		yere giderken veya bir yerden gelirken ulaşmak anlamında kullanılıyor; dolayısıyla lehçelere göre ezdad sayılabilir.
4	زَلْنُبُوح	Solucan anlamındaki bu sözcük ŞAL‘de zelenbūḥ şeklinde telaffuz edilir.
5	حَبْلَجِي	Kaplumbağa anlamındaki bu sözcük ŞAL‘de ḥaballecı şeklinde telaffuz edilir.
6	لَا دَجَّحَ عَلَى خَسْرِي	Kusura bakma anlamındaki Bu sözcük ŞAL‘de lā deḥḥic alaḥsūrī şeklinde söylenir.
7	عُغْرُغَا	Kurbağa anlamındaki bu sözcük ŞAL‘de ‘ugurruga şeklinde telaffuz edilir.
8	كِشْمَا	Parça (ekmek parçası gibi) anlamındaki sözcük kışmı şeklinde söylenir.
9	لِيَحْلَازَ	Biraz önce anlamındaki bu sözcük ŞAL‘de licılḥāz şeklinde telaffuz edilir.
10	زَرْدَ	Zincir anlamındaki bu sözcük ŞAL‘de zarad şeklinde söylenir.
11	گِسْگِسْ	Çekirdek anlamındaki bu sözcük ŞAL‘de gısgıs şeklinde telaffuz edilir.
12	خُنْزِرَانَا	İbibik kuşu sözcüğü ŞAL‘de ḥunzırānı şeklinde telaffuz edilen sözcükle karşılanır.

13	صُرْمَايَة	Bohça veya devenin üstündeki büyük yüklük anlamındaki bu sözcük ŞAL‘de şurmāye şeklindeki telaffuzla söylenir.
14	رَذْنِيَّة	Tabanca anlamındaki bu sözcük ŞAL‘de ridniyyı şeklinde söylenir.
15	هَبْرِيَّة	İnce eşarp anlamındaki bu sözcük ŞAL‘de hibrīyyı şeklindeki telaffuzla karşılanır.
16	صِرَاد	İri gözlü buğday kalburu ŞAL‘de şırrād şeklindeki telaffuzla karşılanır.
17	بخن- يَبْحَنُ	Standart Arapçası (خَمْن) tahmin etti anlamındaki bu sözcük ŞAL‘de yıbhan şeklinde telaffuz edilir.
18	خَشْم/خُشِّي	Burun anlamındaki bu sözcük ŞAL‘de haşım/ huşşı şeklinde telaffuz edilir.
19	زَعَجَة	Yıldırım anlamındaki bu sözcük ŞAL‘de za‘ca/za‘cı şeklinde telaffuz edilir.
20	رَانَة	Çorap anlamındaki sözcük ŞAL‘de sadece rāne/rānı şeklindeki sözcüklerle söylenir.
21	إِمْطَرَف	Makas anlamındaki bu sözcük ŞAL‘de ımtarraf şeklindeki sözcükle karşılanır.

22	حُزْ	Dilim (meyve dilimi gibi) anlamındaki bu sözcük ŞAL‘de hız şeklindeki telaffuzla karşılanır.
23	قُنَّابٌ/حَبْلٌ/مَرَصٌ	İp (ince güçlü ip -çeşitli kalınlıktaki ip) anlamındaki bu sözcükler ŞAL‘de sırasıyla ķinnāb/ħabıl -maraş şeklinde telaffuz edilirler.
24	فَتْخَةٌ/خَاتَمٌ	Düble (yüzük) sözcüğü ŞAL‘de özellikle süslü olmayıp sade görünümlü ise fetħe/ħatem şeklinde söylenir. fetħa sözcüğü geçirilen halka içinde kullanılır.
25	إِرْوَاغٌ	Revak anlamındaki bu sözcük ŞAL‘de irvāg şeklinde telaffuz edilir.
26	هَدِيمٌ	Elbise (giysi) anlamındaki bu sözcük ŞAL‘de hıdım şeklinde söylenir.
27	كُزْنِيّ	Köşe anlamındaki bu sözcük ŞAL‘de gurnıyyī şeklinde telaffuz edilir.
28	كِدِيْشٌ	ŞAL‘de Beygir anlamındaki bu sözcük kıdış şeklinde telaffuz edilir.
29	مِشْخَالَةٌ	Süzülmüş (artık) anlamındaki bu sözcük ŞAL‘de mişħāle şeklinde söylenir.

30	قُرْبَاغَة	Kilit düzeneği anlamındaki bu sözcük ŞAL‘de ķurbāġa şeklinde telaffuz edilir.
31	بُرْطُم/بلاجم	ŞAL‘de dudak anlamındaki sözcüğü burţum/belēcım şeklinde telaffuzlarla söylenir.
32	طَرْكَعَة	ŞAL‘de Gürültü anlamındaki sözcük ţarga‘a şeklindeki telaffuzla karşılanır.
33	كِلَاش/شحاطة	ŞAL‘de Sandalet, terlik anlamındaki sözcükler kilēş ve şıḥḥāṭa şeklinde telaffuz edilir.
34	مَعْنَكَة	Yüklük anlamındaki bu sözcük ŞAL‘de mı‘naga şeklinde telaffuz edilir.
35	معرگة	Eğer (hayvanın terlemesini engelleyen terlemelik) anlamındaki bu sözcük mı‘raga şeklinde söylenir.
36	كَشْمَرِيَّة	Şaka ve şaka yapmak anlamındaki sözcük ŞAL‘de kaşmeriyyī şeklindeki telaffuzla söylenir.
37	جَفْرُ	ŞAL‘de (ekini yerde saklamak için) açılan geniş çukur anlamındaki sözcük cafir şeklinde telaffuz edilir.

38	خَاشُوكَة	Kaşık sözcüğü ŞAL‘de Hāşūga şeklinde söylenir.
39	شُطْفَة	Başa bağlanan bağ (hanımların alın bağı) anlamındaki bu sözcük şuṭfa şeklindeki telaffuzla karşılanır.
40	الشَّوْ	Büyük su kovası (bakraç) için ŞAL‘de eşşāv şeklindeki sözcük kullanılır.
41	خَرَّاطِيَة	Fermuar için ŞAL‘de ḥarrāṭıyyı sözcüğü kullanılır.
42	شُنْدُخَة	Ağaç dalı anlamındaki bu sözcüğüne ŞAL‘de şunduḥa olarak söylenir.
43	زَحْمَة	ŞAL‘de Yelek (giysi), için zehme/zehmı şeklindeki sözcük kullanılır.
44	كُوتِي	ŞAL‘de dere (akarsu) için kūṭı sözcüğü kullanılır.
45	كَشَّرَ / يَتَكَشَّر	Sırıttı, veya surat astı/alaylı şeklide kıs kıs içinden güldü anlamlarına gelen bu sözcük ŞAL‘de keşşar/yıtıkaşşar şeklindeki telaffuzlarla karşılanır.
46	ظَبِيح / زَغْجْ / صرَخ / جعر	Bağırdı, kızgınlığını seslice belirtti anlamındaki sözcükler için ŞAL‘de zıbaḥ/ zıgaḥ/şıraḥ/cı‘ar olarak telaffuz edilir.

47	حَبَّصَ	Karıştırdı, bocaladı anlamındaki bu sözcükler ŞAL‘de habbaş şeklindeki telaffuzla karşılanır.
48	حَبَطَ	Kapıya vurmak anlamında kullanılan bu sözcük ŞAL‘de habbat şeklinde telaffuz edilir.
49	لَبَطَ	Kımıldadı, teprendi anlamındaki bu sözcük ŞAL‘de libat şeklinde telaffuz edilir.
50	كوسة/أمرط	Köse, sakalsız, kılsız anlamındaki bu sözcük ŞAL‘de kosı/amraṭ olarak telaffuz edilir.
51	جُعْمَة (رشفة ماء)	Bir yudumluk su anlamındaki sözcük ŞAL‘de cuğma şeklinde söylenir.
52	شِخَاطَة	ŞAL‘de kibrit anlamındaki sözcüğe şıḥḥāṭa denir. Kibriti çaktı anlamında (شِخَط الشخاطة) şıḥat eṣṣıḥḥāṭa telaffuz edilir.
53	سِجَّادَة/حصيرة/كُطِيفَة/لُبَّادَة	Seccade/hasır/halı/keçe anlamındaki sözcükler ŞAL‘de sırasıyla siccādı/haşırı/gıṭıfı/lubbādı şeklinde söylenir. Halı için bazen Türkçeden alındığı gibi ḥālıyyı denir.
54	گَیْظَ	Yaz mevsimi için ŞAL‘de geyṣ/gayṣ telaffuzları kullanılır.

55	إصفيرِي	Sonbahar mevsimi için Şanlıurfa Arapçasında sararmak(ışfırār) sözcüğünden türemiş ışfırıy sözcüğü kullanılır.
56	تراچي	Kulağa takılan küpe için kullanılan bu sözcük ŞAL‘de terāçiy sözcüğü kullanılır.
57	خايسْ	Kokuşmuş, bozulmuş, ufunetli olmuş anlamını veren bu sözcük ŞAL‘de hāyıs olarak söylenir.
58	عنفس/إمعنفس	Caka satmak, nahoş şekilde hava atmak anlamını veren bu sözcük ‘ anfaz/im‘anfıs şeklinde söylenir.
59	هايشة	İnek, manda gibi büyükbaş hayvanlara genelde ŞAL‘de hēyşı şeklinde söylenir.
60	باوغ	Başını uzatarak baktı anlamındaki bu sözcük ŞAL‘de bava‘ şeklinde söylenir.
61	دُعْبَلَّة	Topa benzer yuvarlak nesne için ŞAL‘de du‘bulle şeklinde söylenir.
62	إمجلغم	Bulaşmış, kire bulanmış, lekelenmiş anlamındaki sözcük ŞAL‘de imcelgām şeklinde telaffuz edilir.
63	نشمي	ŞAL‘de şık ve efendi anlamlarında bu sözcük neşmīy şeklinde söylenir.

64	هُوشَة	Kavga ,atışma, elle dalaşma, tartaklama dayak atma anlamlarına gelen bu sözcük ŞAL‘de hōşe/hōşı şeklinde telaffuz edilir.
65	نجر	Dibek(kahve dövme dibeği) için ŞAL‘de ncır söylenir.
66	بربانه	Etek veya hanımların mutfak önlüğü anlamındaki bu sözcük ŞAL‘de bırbēnı şeklinde telaffuz edilir.
67	وچیل/عزب	Kahya, Azap (ağanın adamı) hizmetli anlamındaki sözcük için ŞAL‘de viçıl/‘azab sözcükleri kullanılır.
68	مطرخ/مکان/مجان	Mekan, yer , yer verme anlamındaki bu sözcük ŞAL‘de mıtrah/mekēn/miçēn şeklinde telaffuz edilirler.
69	مچثا	ŞAL‘de domates biber salatalık patlıcan ve benzeri ekilen yer için miçsē şeklindeki telaffuzla karşılanır.
70	فلوة/فلو	Tay (dişi at yavrusu) için filva ev erkek tay için filuv şeklinde telaffuz edilir. Aynı sözcük ahmak ve toy, çiğ anlamında anlamayan kişiden bahiste söylenir.
71	أبو عمایة	Köstebek ŞAL‘de ebu ‘amāye olarak söylenir.

72	الخرج/سراقَة	ŞAL‘de hayvanın üzerine konulan iki gözlü heybe şeklindeki nesneye hırc ve sırāka sözcükleri telaffuz edilir.
73	سيففة	ŞAL‘de eskiden yatakların üzerine konulması için bir metre yüksek iki direk arasına dolanan yünden yapılan örgülü yüklüğe sıfıfı denir.
74	محاله/إمحاله	Kuyudan su çekmeye yarayan bakraç için ŞAL‘de miḥēl/ımḥēl sözcüğü telaffuz edilir.
75	إمخَضَّب إمصَنَّع	ŞAL‘de süslü veya süslenmiş anlamındaki sözcükler ımḥaḍḍab ve ımṣanna ‘ şeklindeki telaffuzlarla karşılanır.
76	لُكْجَة نَشْطَة/عَكْدَة	ŞAL‘de Poşuyla başı sararak bağlama sözcüğü lukçı şeklinde ve düğüm atma düğümleme anlamındaki son iki sözcük naşta/‘ugdı şeklinde telaffuz edilirler.
77	بَـگَر/خَرْت الإبرة تِجَة	ŞAL‘de delik, iğne deliği ve don(külot) lastiği anlamındaki bu sözcükler sırasıyla bagr /ḥurreti’l-İbrı ve tiççi şeklinde telaffuz edilirler.

Not: ŞAL’ne ait bu sözcüklerin birçok sözlüklerde bulunması zordur. Bu Örnek sözcükler Şanlıurfa Arapçasının Kadim Arapça lehçe özellikleriyle beraber, lehçesine aldığı ç-g-p seslerinin var oluşu ŞAL’ nin etrafındaki yakın lehçelerden etkilendiğini gösterir.

4.1.2. Hatay Arapçası

No	Hatay Arapçasındaki telaffuzu	Türkçe anlamı ve telaffuzu
1	ضهر	Sırt anlamındaki bu sözcük Hatay Arapçasında ḍahr şeklinde telaffuz edilir. Standart Arapçası (ظهر).
2	أفصع	Topal anlamındadır. 'afşa' şeklinde telaffuz edilir.
3	جب	Kuyu anlamında cıb şeklinde telaffuz edilir.
4	ديب	Kurt anlamında dīb şeklinde telaffuz edilir.
5	وَزَّ	Kışkırttı anlamında vezze şeklinde telaffuz edilir.
6	منقار	Gaga anlamında minḳār şeklinde söylenir.
7	هَكْ	Böyle anlamında heki şeklinde telaffuz edilir.
8	إمهبول/ابهل	Deli anlamında imhebūl/ebhel şeklinde telaffuz edilir. Standart Arapçası (اهيل).
9	إز غير	Küçük anlamında izgīr şeklinde telaffuz edilir
10	البابا	Baba anlamında el-Bāba şeklinde telaffuz edilir.
11	خلقت	Doğdum anlamı için hılıkt şeklinde söylenir.
12	لهلاك	Şimdiye kadar anlamında lhellak şeklinde söylenir. Standart Arapçası (لهذا الوقت).
13	حاكورة	Bahçe anlamında ḥākūra sözcüğü de kullanılır.
14	متكردن	Kürtleşmiş anlamında mitkerdin denir.
15	بطلع / يدحج / يضْحَكْ	Bakıyor anlamında bıyıtallı' / yidehhic sözcüğü Reyhanlı'da diğer yerlerde yıḍaḥḥık şeklinde telaffuz edilir.
16	المزرف	Zarif anlamında elmızríf sözcüğü kullanılır.

17	المغرف/المقرف	Tiksindirici anlamında elmiğrif sözcüğü kullanılır.
18	زاعل	Yorgun ve üzgün için Zē‘ıl kullanılır.
19	قفی	Sepet anlamında kıffı kullanılır.
20	يخربطو	Karıştırıyor, bozuyor anlamında yiħarbitū sözcüğü telaffuz edilir.
21	كثير	Çok anlamında kītīr sözcüğü kullanılır. Standart Arapçadaki (ث) sesi t (ت) dönüyor.
22	إجراب	Çorap anlamında icrāb sözcüğü kullanılır.
23	قرصوبه	Boğaz anlamında ḳarşūba şeklinde telaffuz edilir.
24	دوشانه	Tavşan için davşāne şeklinde söylenir. Türkçeden alınma
25	إشِير/سِير	Yatak anlamında işrīr /sirīr sözcüğü kullanılır.
26	سداج	Halı ve seccade için siddāc sözcüğü söylenir.
27	أربيع	İbrik anlamında erbīc şeklinde söylenir.
28	إگدیش	Erkek at anlamında igdiş sözcüğü kullanılır.
29	يزبوع	Hafta anlamında yezbū‘ şeklinde telaffuz edilir.
30	شینینه	Ayran için şinine sözcüğü kullanılır.

Not: Hatay Arapçası, Reyhanlı kırsalı Şanlıurfa Arapçasıyla neredeyse aynıdır; Antakya merkez, Samandağ gibi yerler Suriye sahil Arap lehçesiyle çok benzerlik arz eder. Diğer bölgeler, Adana ve Mersin ilçelerindeki Arap toplulukların durumu karışık bir görünüm arz eder. Türkçeye ait /ç/, /g/, /p/ seslerine ilaveten çeşitli seslerde telaffuz farkları görülür.

4.1.3. Mardin Arapçası

No	Mardin Arapçasındaki telaffuzu	Türkçe anlamı ve telaffuzu
1	لمني/نتلي	Dolduralım anlamındaki bu sözcük Mardin Arapçasında limnî/nitlî şeklinde telaffuz edilir.
2	امشويشيه/مخلوطة شويه/چوربه	Çorba anlamındaki bu sözcük Mardin Arapçasında çeşitli isim ve telaffuzları vardır. İmşavvaşı/ma hlūṭa/şorba/çorba şeklinde telaffuzları vardır.
3	حوگرو	Bayıldı anlamındaki bu sözcüğün Mardin Arapçasındaki karşılığı havgori şeklinde telaffuz edilen sözcüktür.
4	حفته/سبي	Hafta anlamında bu sözcük Mardin Arapçasında hefte/sebbî şeklinde telaffuzları vardır.
5	سنرة/پسنی/بسّه	Kedi anlamındaki bu sözcük Mardin Arapçasında sennurî/pessūnî/ bisse şeklinde telaffuzları vardır.
6	مرتله/كرتلخ	Bir daha ve yine anlamındaki bu sözcüklerin Mardin Arapçasında mertlah/kertleh şeklinde telaffuz-arını görmekteyiz.
7	ترك/شحاطة إكلش	Terlik anlamındaki bu sözcük Mardin Arapçasında terlık/ şıḥḥata/iklāş şeklindeki telaffuz-larla belirtilir.

8	خورزتي	Kız kardeşin oğlu(yeğen) anlamındaki bu sözcük Mardin Arapçasında ayrıca hūvarziti sözcüğüyle ifade edilir.
9	ختن	Enişte anlamındaki bu sözcük Mardin Arapçasında heten şeklindeki telaffuzla karşılır. Standart Arapçada (صهر).
10	أقرقة/عگرقة/بقرة	Kurbağa ismi sözcüğü Mardin Arapçasında ugruk ға/agraga/bakka şeklindeki telaffuz edilen sözcüklerle ifade ediliyor.
11	من أي صوب تجي/من أنكس تجي	Nereden geliyorsun? Cümlesi Mardin Arapçasında min ey şövb ticī/min enges ticī şeklinde telaffuz ediliyor
12	انغبنت مع	Ben ondan kızdım anlamındaki cümle Mardin Arapçasında ingabantu mau şeklinde bir cümle karşılık buluyor.
13	مطبخ/ابخرية	Mutfak ve baca sözcükleri için Mardin Arapçasında mıtbah/ibhariyyı şeklindeki sözcükler kullanılır.
14	لس ز غيرو/شابوي	Hala küçük/genç anlamındaki bu sözcük Mardin Arapçasında lssa zıgırve/ şābvı şeklinde telaffuz ederler.
15	جلد	Üşüdü anlamındaki bu sözcük Mardin Arapçasında celled şeklindeki bir sözcükle karşılık buluyor.

16	اسجر/شجرة/دؤم	Ağaç anlamında iscara/iscera/dovme sözcükleri telaffuz edilir.
17	ثم	Ağız anlamında sım olarak telaffuz edilir.
20	نؤل	Çene anlamında nevvıl sözcüğü telaffuz edilir.
21	صفر	Bakır madeni için sıfır sözcüğü kullanılır.
22	ملعقة/معلقة	Kaşık sözcüğü mil‘aka/mi‘laka şeklinde söylenir.
23	سخلایه	Kuzu anlamında sehlāye sözcüğü söylenir.
24	ترعوزة	Salatalık için tar‘ūza sözcüğü kullanılır.
25	مکزن	Orak için mıkzın sözcüğü kullanılır.
26	پرتقان	Portakal için Pırtıqān şeklinde telaffuz edilir.
27	کاسول/زغل	Tembel anlamında kēsül/zığıl sözcükleri kullanılır.
28	جومه	Ada veya gölcük anlamında cōme sözcüğü kullanılır.
29	نطرتوک/سکنت	Seni bekledim anlamında naṭartūk/ sekentu sözcükleri kullanılır.
30	مقفلي	Sebze ekilen Bostan için miḵf ē/miḵfeli sözcüğü kullanılır.
Not: Mardin Arapçasında Türkçeden geçen /ç/, /g/, /p/ seslerinin mevcut olduğu bilinen bir durumdur.		

4.1.4. Siirt Arapçası

No	Siirt Arapçasındaki telaffuzu	Türkçe anlamı ve telaffuzu
1	إلحمير زرزرو	Eşekler anırdı cümlesi SAL'de ilihmîr zarzarû şeklinde telaffuz edilir.
2	إنجاص	Armut anlamındaki bu sözcük SAL'de incâş şeklinde telaffuz edilir.
3	إمشارة	Talaş (odun) anlamındaki bu sözcük SAL'de imşāra şeklinde telaffuz edilir.
4	قلص	Sis anlamında kalş sözcüğü kullanılır.
5	خبيز	Ekmek için hubeyz sözcüğü kullanılır.
6	إمقص/مأص	Makas anlamındaki bu sözcük SAL'de imkaş/māş şeklinde telaffuz edilir.
7	جاجا	Tavuk için Cece şeklinde telaffuz edilir.
8	نملو	Karınca için nemlû olarak telaffuz edilir.
9	چوچو	Nine için çoço sözcüğü de kullanılır.
10	ساجر	Ağaç için səcır olarak ta telaffuz edilir.
11	أزبيح	Banyo alıyorum, yıkanıyorum anlamında ezbîh sözcüğü kullanılır.
12	بوش بعيد	Çok anlamında boş sözcüğü vardır, Soson Arapları çok uzak anlamında boş beîd söylerler.
13	مرش	Kilim anlamında merş sözcüğü kullanılır
14	دشمالي	Mendil anlamında dışmalî söylenir.
15	ديرنجه	Merdiven için dirance telaffuz edilir.
16	سومه	Sarımsak için sûme söylenir.

17	كوبو/عرجان	Topal için kopo/‘arcēn sözcükleri kullanılır.
18	غلمة	Koyun için ġalme söylenir.
19	نول	Çene için nevl şeklinde telaffuzu vardır.
20	إشميدین	Nasılsınız anlamında işmidīn sözcüğü telaffuz edilir.
21	إقدیم/إخديم	Çorap için ikdīm/iḥdim sözcükleri söylenir.
22	قربہ	Tavşan için karnebe sözcüğü kullanılır.
23	فور	Öküz için fevr sözcüğü kullanılır. Standart Arapçası (ثور)
24	فعلب	Tilki için fa‘lab sözcüğü söylenir. Standart Arapçası(ثعلب) .
25	عنتر/سنورة	Erkek kedi için ‘antar , dişisine sannūra sözcükleri vardır.
26	جامد	Soğuk için cāmīd sözcüğü kullanılır.
27	إكفير	Çok için Tillo Arapları ikfir olarak telaffuz ederler.
28	وردان	Çiçek için verdēn sözcüğü vardır.
29	جرجور	Fermuar için carcūr sözcüğü kullanılır.
30	قورقات	Çorap için kurqāt sözcüğü de vardır.

4.2. Türkiye'de konuşulan Arap lehçelerinde bulunan ödünç kelimeler

Saha çalışması kapsamında Arap lehçelerinin Türkçe, Kürtçe, Süryanice, Zazaca, Ermenice, Farsça ve bazı yabancı dillerden ödünç kelimeler aldığı tespit edilmiştir. Farsça, İtalyanca, Fransızca ve Yunanca kökenli kelimeler Türkçe dolayısıyla, bir kısım Farsça kelimeler ise Kürtçe dolayısıyla lehçelere geçmiştir. Lehçelerde görülen yabancı kelimelerin nedeni Arapların geçmişte Ermeni ve Süryanilerle, günümüzde de Türkler,

Kürtler ve Zazalarla iç içe yaşamış olmalarıdır. Söz konusu kelimelerden bir kısmına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Kaynak Dil	Örnek	Okunuşu	Manası	Ödünçleyen Lehçe
Türkçe	أوضه	Ōdā	Oda	Siirt
Türkçe	بردغ	Berdağ	Bardak	Hatay
Türkçe	توز	Tōz	Toz	Hatay
Türkçe	چنته	Çentı	Çanta	Hatay
Türkçe	جزم/چزمايه	Cazma/Cazmāye	Çizme	Mardin
Türkçe	دوشانه	Devşāne	Tavşan	Hatay
Türkçe	دوشك	Dōšek	Döşek	Mardin
Türkçe	سوت	Sot	Biber	Urfa/Hatay
Türkçe	چيدانه	Çeydene	Çaydanlık	Siirt
Türkçe	سلگيه	Silgiyyī	Silgi	Mardin/Urfa
Türkçe	سوج	Sūc	Suç	Siirt
Türkçe	چليک	Çelīk	Çelik	Siirt
Türkçe	چتين	Çetīn	Güç iş	Hatay
Türkçe	یتغات/یتاغ	Yatāğ/Yitegāt	Yatak	Mardin
Türkçe	چمچه	Çemçe	Kepçe, tahta kaşık	Mardin
Türkçe	چوبچي	Çopçiy	Çöpcü	Urfa/Hatay
Türkçe	گنج	Genc	Genç	Urfa
Türkçe	سوج	Sūc	suç	Urfa
Türkçe	يصق	Yaşak Yışak	yasak	Hatay Urfa
İtalyanca >Türkçe	صاقو	Sākov	Ceket/Sako	Urfa
İtalyanca <Türkçe	پنتور/پناتير	Pantor/panātīr	Pantolon	Hatay
İtalyanca <Türkçe	زولاطه	Zolāta	Salata	Urfa

İtalyanca <Türkçe	تورنجي	Tornacıy	Tornacı	Urfa
Macarca <Türkçe	صوبَات/صوبَة	Soba/sobavat	Soba	Hatay
Fransızca <Türkçe	صالون	Şalōn	Salon	Urfa
Fransızca <Türkçe	پنسه پنسايه	Pensı Pensaye	Pense	Urfa Mardin
Fransızca <Türkçe	پالتو	Pāltav	Palto	Urfa
Fransızca <Türkçe	بلقونه	Belķōnī	Balkon	Urfa
Fransızca <Türkçe	پیل	Pıl	Pil	Urfa
Fransızca <Türkçe	بيژمه//بيجمايه	Pijemā/Picamaye	Pijama	Mardin
Fransızca <Türkçe	پنسايه	Pensaye	Pense	Mardin
Yunanca <Türkçe	قوتيه	Ķutıyye	Kutu	Mardin
Yunanca <Türkçe	بختنوز	Behdenūz	Maydanoz	Urfa
Yunanca <Türkçe	فاصولي	Fasōlī	Fasulye	Mardin
Yunanca <Türkçe	سندلیه	Sendeliyyi	Sandalye	Urfa
Farsça >Türkçe	قوشقانه	Ķuşķānı	Tencere	Urfa
Farsça <Türkçe	بزرگان	Bezirgēn	Tüccar	Hatay
Farsça <Türkçe	بس	Bes	Yeter	Hatay
Farsça <Türkçe	پشکیر	Peşķır	Havlu	Hatay
Farsça <Türkçe	بوسطاني	Bosṭānı	Salata	Urfa
Farsça <Türkçe	زرزوات	Zerzevāt	Sebze bahçesi	Urfa
Farsça <Türkçe	سبزي	Sebzi	Sebze	Urfa
Farsça <Türkçe	أربيچ	Erbīç	İbrik	Hatay
Farsça <Türkçe	کفکیر	Kefķır	Kevgir	Hatay
Farsça <Türkçe	تازیة	Tajiye	Tazı	Siirt

Farsça <Türkçe	بخچه	Beḥçe	Bahçe	Mardin
Farsça	چگن	Çegen	Baston	Mardin
Farsça	نخوش	Nehveş	Hasta	Siirt
Kürtçe	ديغل	Dıǵal	Sert toprak, kesek	Hatay
Kürtçe	دبشي	Dıbşıy	Karpuz	Hatay
Kürtçe	گبگاب	Gubgāb	Takunya	Urfa
Kürtçe/Zazaca	فلاه	Filâ	Gavur	Mardin
Kürtçe	موچنگ	Mûçing	Cımbız	Mardin
Kürtçe	خورت	Ḥört	Genç	Mardin
Kürtçe	زبشه	Zebeşe	Karpuz	Siirt
Zazaca	پپوک	Peppuk	Ezik, zavallı	Siirt
Kürtçe	مژ	Mîj	Sis	Siirt
Kürtçe	گرنوة	Garmave	Kaplıca	Siirt
Kürtçe	خوزیر	Ḥozir	Keşke	Siirt
Kürtçe	گزن	Gezin	Sitem, şikâyet	Siirt
Kürtçe	پیلنک	Pılınk	Kaplan	Siirt
Kürtçe	ژيژو	Jijjo	Kirpi	Siirt

4. Bölümde Türkiye’de konuşulan Arap lehçeleri ile ilgili isim ve Fiil cümlesi başta olmak üzere çeşitli biçim bilgisine ait üsluplar incelenmiş ve genel olarak tümünün Standart Arapçadaki temel özelliklere uyumluluğu görülmüştür. Bu üsluplar arasına lehçelerin iki dillilik ve üç dillilik kullanım sayesinde iç içe beraber yaşadığı Türkçe ve Kürtçe dillerinden geçen değişik uygulamalara şahit olunmuştur. Ayrıca Şanlıurfa lehçesinde ağız birliği sağlandığı halde Hatay, Mardin ve Siirt Arap lehçelerinde farklı ağız telaffuzları tespit edilmiştir.

4.3. Türkiye’de Konuşulan Arap Lehçelerine Ait Bazı Darbimesel

Örnekleri.

Deyimler atasözleri ve darbimeseller ulusların geçmiş tecrübelerini anlatan kısa özlü fakat geniş anlamlar yüklenen sözcüklerdir. Türkiye’de konuşulan Arap lehçeleri, ülkede konuşulan üçüncü dil olması dolayısıyla ülke kültürünün önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu nedenle yaşayan dilin çeşitli dinamiklerinin en net olarak görüldüğü atasözleri ve deyimsele ifadelerin yerel Arap lehçelerde nasıl kullanıldığının belirlenmesi lehçe çalışması açısından da ayrı bir değere sahiptir.

4.3.1. Şanlıurfa Arapçasına Ait Bazı Darbimesel Örnekleri

No	Şanlıurfa Arapçası	Faşih Arapça	Şanlıurfa Arapçasındaki telaffuzu ve Türkçe anlamı
1	التربية أخير من الأصل	الأدب خير من الأصل	Etterbiyyı ‘aḥer minelaşıl (edep asaletten daha iyidir)
2	الحسد يعلج راعيه	الحسد يحرق صاحبه	Elḥesed yı’lıc ra’ıyyu (Haset sahibini yakar) bir başka deyişle haset güden hasta düşer .
3	الدب الجوعان ما ير گس	الدب الجائع لا يرقص	Eddub elcū‘ān mā yirgus (Aç ayı oynamaz).
4	ألي يخلف ما يموت	صاحب الخلفة لا يموت	Elli yı ḥallıf mē yımūt (Çocuğu olan, ölmüş sayılmaz), yani geride çocuk bırakan ölümsüzdür.

5	ثلاث ما عليهن مرّجله (الماء) والنار والحيّ	ثلاثة ليس عليهن رجولة (الماء) والنار والثعبان	Selēs mā ‘alehın mircele:elmāy vennār velḥayyī ((Üç şeye erkeklik taslanmaz (su, ateş ve yılan)).
6	إتعب حالك ولا تتعب بالك	إتعب نفسك ولا تتعب بالك (عقلك)	İt‘ıb ḥēlek velā tı‘ıb bālek (Beynini yoracağına kendini/bedenini yor).
7	الي يگنغ ابفسو ما ينجي	الذي يقع بنفسه لا يبكي	Ellyıga’ ıbnefsū mā yıbçıy (Kendi düşen ağlamaz).

4.3.2. Hatay Arapçasına Ait Bazı Darbimesel Örnekleri

No	Hatay Arapçası	Faṣih Arapça	Türkçe anlamı ve Hatay Arapçasındaki telaffuzu
1	إبعد عن الشر وغني لو	إبتعد عن الشر وغني له	I‘bıd ‘anıṣṣar vu ḡannīluv (Şerden uzak dur ve ona şarkı söyle.(şerden uzak dur, güvende olursun)
2	إبن الحكوم خبزطو على ركبته	إبن الحكومة خبزه على ركبته	ıbnı’l- Ḥukūme ḥıbizto ‘alā rıkıbtı (Devlette çalışanın ekmeği dizinin üzerindedir.(Gülcü, 2018: 24).
3	إبن القاق بعين إمو حلو	إبن الغراب بعين أمه حلو	İbnı’l- Kāk bi‘ayn immo hıluv (Karga yavrusu annesinin gözünde tatlıdır

			(güzeldir). Başka deyişle yavrusu kargaya şahin görünür.
4	الضيعة دست وإنت مر غفيه	القرية صحن وأنت مغرافه	Aḍḍay‘a dıst ve intı merğafı (Köy kazan sen kepçe).
5	نار القوية بقرمة الكبيرة	نار القوية بالجزع الكبير	nare’l-Ḳavvıyı bıkırmıtı’l-Kebīra (Güçlü ateş büyük tomrukta olur).
6	الجغل زعل علكرم ، الكرم زاد قنطار	إبن آوى زعل على الكرم، والكرم زاد قنطار	Elçeğel zı‘ıl ‘alkerm, el-Kerm zēd ḳıntar (Çakal bağa kızdı bağ bir kantar arttı).
7	الطنجرة لقت غطاها	القدر لقي غطاءه	’Aṭṭancara lıḳet ḡetahā (Tencere yuvarlandı kapağını buldu).

4.3.3. Mardin Arapçasına Ait Darbimesel Örnekleri

No	Mardin Arapçası	Faşiḥ Arapça	Türkçe anlamı ve Mardin Arapçasındaki telaffuzu
1	اليحب الجمل يعلي بابُ	الذي يحب الجمل يعلي بابه	Elli yıḫıḫıl cemel yı‘allı bābu (Deveyi seven kapısını yükseltir). İşi büyük olan gereken tedbiri almalı.
2	الي يدق يندق	من دق دقة	İhyıdık yındeḳ (Eden bulur).

3	قلبي على ولدي أو قلب ولدي الحجر	قلبي لودي وقلب ولدي حجر	Ḳalbi ‘alā veladī ūḳalbi veladī elḥacar (Kalbim oğlum için, ve oğlumun kalbi taştır).
4	ادموع العين بالدين	دموع العين دين	Idmū‘ el‘ayn biddeyn (Gözyaşları borçtur).
5	لحمة الطرص ماتشبع	لحمة الضرص لا تشبع	Leḥmeti’l-Zırş mātşabbı (Diş eti doyurmaz).
6	راحة الرحة ونعدي خلف الچقچاقا	ذهبت المطحنة ونحن نجري خلف القداحة	Rāḥat erriḥa vani’dī ḥalf elçiqçāḳa (Değirmen (evden)gitmiş, biz mandalın(çakmak) peşinden koşuyoruz).
7	الذيب ياكل مايكل متهوم	الذئب يأكل أو لا يأكل متهوم	Eezzīb yēkul mēyikul methūm (Kurt yese de yemesede töhmet altındadır).

4.3.4. Siirt Arapçasına Ait Darbimesel Örnekleri

No	Siirt Arapçası	Faṣiḥ Arapça	Türkçe anlamı ve Siirt Arapçasındaki telaffuzu
1	كل مسكين تحت سكين	تحت كل سكينين يوجد سكين	Kıl miskīn tahtu sikkīn (Her miskinin altında bıçak vardır).
2	بغا من العيدين بلا غدا	بقي من العيدين بلا غداء	Beḡa minī’l-‘Ideyn bela ḡedā (İki bayramdır aç kaldı).

3	لا شبط لئاره خبط أفاها	إذا شبت النار أخفت أثارها	Lēṣebbaṭ linnāru ḥabbat 'āfarha (Ateş tutuştu mu izleri siler).
4	طير لي ينفرك من رفو إيمتسك	طير بنعزل من عشه ينمسك	Ṭayr le yinfırok min raffūv ıyimtisek (Sürüden ayrılan kuş yakalanır). (Cengiz, 2019 :28). Başka bir deyişle sürüden ayrılanı kurt kapar.
5	الجاهل أخو مجنون	الجاهل شقيق الجنون	İlcēhl eḥu mencnun (Cahil delinin kardeşidir).
6	روح دورلوك عل شغل شيء	إذهب وابحث عن شغل	Rōh dōrlōk 'alşığıl şey (Git kendine bir iş bul).
7	ما كا في اكفار منو مسلم	ما كان أكثر منه مسلم؟	Mēkē fi akfār minnūv misım (Ondan daha müslümanı yokmuydu). (Cengiz, 2019:29).

4.5. Türkiye’de konuşulan Arap lehçeleriyle ilgili sözlü anlatım örnekleri

Türkiye’de konuşulan Arap lehçeleriyle ilgili hikâye örnekleri doğal olarak konuşma esnasında telaffuz edilen kelime ve cümlelerin üslubu hakkında bize fikir verdiği için hem tez çalışmamız esnasında karşılaştırmalı bir şekilde ele aldığımız dil yapıları ve telaffuz özelliklerinin sağlaması yapılmış olmakta hem de bölgenin genel kültürüne katkısı bakımından farklı yaşam biçimlerini yansıtmaya imkânı vermektedir.

Aşağıda, dört ana gruba ayırdığımız mahallî Arap lehçelerine dair çeşitli anlatı örneklerinin orijinal metinleri, transkripsiyonlu okunuşları ve Türkçe anlamları verilmiştir. Birçoğu sözlü aktarım yoluyla günümüze ulaşmış bulunan bu metinler

seçilirken, ilgili lehçenin dil özelliklerini olabildiğince geniş bir şekilde yansıtabilecek olanlar tercih edilmiş ayrıca yukarıda bahsedilen kültürel çeşitliliğe katkı sunmaları hedeflenmiştir. Aşağıdaki kısım anlatımları daha önce sözü edilen TÜBİTAK projesi kapsamında bölgede gerçekleştirdiğimiz saha çalışmasında bizzat tarafımızca tespit edilen sözlü kayıtlardan oluşmaktadır.

4.5.1. Şanlıurfa Arapçası

	köylü genç bir annenin gurbetteki oğluyla köye dönerken, kendisini yanlış anlayan inşaat ustalarına verdiği cevap
Standart Arapça	إمرأة جميلة ولا زالت في حداثتها كانت تمشي مع ابنها الشاب الذي كان في الغربة لفترة طويلة وهي عائدة إلى بيتها مع ابنها، مرّت على عمال يبنون بيتاً، ولا حظت نظراتهم مليئة بالشك وأحست بسوء الظن بها وبابنها، وسمعتهم يمسون، فردت عليهم بالقول: يا بانيين البناء! بينا لا تظنوا! أمي جابت أمه وأخو زوجي عمه
Şanlıurfa Arapçasında anlatılışı	Hurma zeni, hesîni vu lissa‘ ‘umırha zıgır şebbı, vu tımşiy ıbsēgıt veledhı çen belğurba min zımēn tıvıl, vu çışır minnnes mēyı‘rıfunuv ‘alaşēn ma şēfov, vu hiyyi ıbsēgıt ıvıldhı caattırcı‘ albet şēfohi eşşıvāgil tımşiy ıbsēgıt ezlimi vu şekkav bihī va bibveledhı vu ısmı‘at yıteķamazune aleyhi vu ala veledhi u raddat gâlat ılıhum: Ya! Bēnin elbunā binı latzunnuv ummiy cēbet ummuv vu ahu racliy ammuv.
Türkçe açıklamalar	Güzel görünümlü, genç bir hanım uzun süre sonra gurbetten dönen oğluyla evlerine doğru yürürken, yol üzerinde ev yapan ustaları görmüş. Ona doğru şüpheyile baktıklarını, kendisi ve oğlu hakkında dedikodu yaptıklarını fark edince onlara şöyle cevap vermiş: “Ey ustalar, hakkımızda şüpheyile düşmeyin. Bu delikanlının annesini doğuran annemdir, eşimin kardeşi de amcasıdır”.

4.5.2. Hatay Bölgesi Arapçası

	Sokağa çıkma yasağı bulunan gecede yakalanan üç sarhoşun polisteki ifadeleri.
Standart Arapça	أنا ابن من لا ينزل الدهر قدره وإذا نزلت ُ يوما تراها تعود يتوارد الناس حول ناره تراهم لضوء ناره قياما وقعود انا ابن من خرق الصفوف في عزمه وقوامها بالسيف يوما إذا استقلت ركبا لا تنفك رجلاه ومنهما وإذا الخيل في يوم الكريهة ولأنا ابن من دلت الركاب له ما بين خازمها ومخزنها تأتي بالرغم وهي صاغيرة يأخذ من مالها ومن دمه.
Hatay Arapçasında anlatılışı	Ene ibn men la yinzıl eddehre kıdrehu vaıza nızlat yevmen terāhā tı‘ūd yıtvāred innēs ḥavla nārah terāhum lızav nārahu kıyāmen veku‘ūd Ene ibn men ḥarak aşşufūf fi ‘ızmıhı va kavvāmha bi’s-Seyf yevmen izā istekallet rikabeh letınfek riclēh minhumā va izā el-Ḥayl fi yevm el-Kerihe velled. Ene ibn men dellet er-Rikabe leh ma beyne ḥazimhe va maḥzenhe te’ti birrağm ve hiye şāğiratun ya‘ḥuz min mālilhā va min demmihā
Türkçe açıklamalar	Polise ifade veren üç kişiden birincisi şöyle demiş: “Ben ki zaman geçse de itibarı düşmeyen, daima lambası yanan etrafında (sofrasında/ateşinin başında) insanların oturup kalktığı kişinin oğluyum.” İkincisi: “Ben ki kılıcıyla saf saf insanları deviren, dizleri bağlı olanın ayağını çözebilen, zor zamanda atından onu indiremedikleri kişinin oğluyum.” Üçüncüsü: “Ben ki hizmetçisinden ağasına kadar önünde boyun eğilenin, itirazı olanın malını alan, kanını akıtabilenin oğluyum”.

4.5.3. Mardin Arapçası

	Selamı almayan bekçinin gerekçesi
Standart	واحد مسافر كان يمشي في الطريق التقى مع حارس، فسلم على الحارس، الحارس لم يرد السلام، فقال المسافر للحارس "لماذا لا ترد السلام عليّ؟" فقال الحارس له "السلام يجر الكلام، والكلام يجر معه البطيخ وأنا لا أريد أعطيك بطيخ، لهذا لم أرد عليك السلام."
Mardin Arapçasında anlatılışı	Vehid derrāb kēn yirūh limehel fittarîq iltekā ma‘a vehid nātūr, sellem addarrāb alehu, an-Nātūr marad esselām ‘ala addarrāb, vuddarrāb qallu , leş maraddet ‘aleyye esselām an-Nātūr qalluv esselām yicur elkelām, elkelam yicur albıttıḥ vu ana ma’tik batṭıḥ mınhekız maraddeyt ‘alek esselām.
Türkçe açıklamalar	Yoldan geçen bir adam, nöbet tutan bekçiye selam verir, fakat bekçi selama karşılık vermez. Yoldan geçen adam, bekçiye neden selamını almadığını sorar. Bekçi “selam konuşmaya, konuşma da kavunların yenilmesine sebep olur, ben sana kavun vermek istemiyorum, bu yüzden senin selamını almadım” der.

4.5.4. Siirt Arapçası

	Gelin boğan kemiği
Standart	يوم من الأيام كانت العروس الجديدة تتناول الطعام مع عائلتها في المنزل، العروس التي كانت تخجل من مد يدها إلى الطعام أمام أهلها، صدفة وصلت إلى يدها عظمة مستديرة يصعب تناولها، حاولت العروس الخجولة ابتلاع هذه العظمة، ولكنها لم تستطع إخراجها من فمها حتى بعد أن تم الضرب على ظهرها، فأغميه عليها، ومن حينها سميت هذه العظمة بين الناس بعظمة خانقة العروس.

Siirt Arapçasında anlatılışı	Yevmin vehıd ıcet aruŝ icdidi beyti'l-vehıd, aruŝ kırtızıt ıŝŝıfra meclis'ıl beyt, aruŝı'l-icdidi ıkebekıt tekıl bi'l-mıstehe kıtcıddeme azım, elazım ıklu vuboŝ şa'ab ,aruŝ vutalzm kırradıttıftettutu bi fimme mekıdtehuŝ, aruŝ metısteŝsınet ıtterih elazım mın fimme, kırradıttıttıble'u makıddıtehuŝ bela'atu, el'Azım kılıŝıy bi ihnaŝha kılhablıt leindek radu dıhalsuha tıtabtıtu bu alazahrıha makıddıttahuŝ halksuha, baad ŝavt aruŝ kıbakat beley nefes vu kın metıt be'de hakılyovm akıl azım semmuv hanuŝ elaruŝ.
Türkçe açıklamalar	Günlerden bir gün evin yeni gelini ailesiyle sofraya oturmuş, ailesiyle utanarak elini yemeğe uzatan gelinin eline yenilmesi zor yuvarlak bir kemik gelmiş, utangaç gelin bu küçük kemiği yutmaya kalkışmış fakat ağzından çıkaramamış sağa sola kıvranan gelinin sırtına vurulsa da gelin oracıkta bayılmış, o gün bugündür miskete benzeyen bu kemiğe halk arasında gelin boğan adı verilmiş.

4. Bölüm sonu değerlendirmesi: Türkiye'de konuşulan Arap lehçelerinde kelimeleri serbest anlatım cümlelerinde duymak ve yazmak, kelime ve cümle bazında yapılan değerlendirme ve yorumların sağlaması niteliğindedir. Halkların hafızasını yansıtan kıssa ve darb-ı mesel örnekleri üzerinden yerel lehçelerin birbirlerinden olan farklılıkları ve Standart Arapçaya olan yakınlıkları bir kez daha özetlenmiştir.

GENEL DEĞERLENDİRME

Türkiye’de konuşulan Arap lehçelerinin kendi bölgelerindeki durumu

Şanlıurfa Arapçası

Konuşulduğu coğrafyanın özel konumundan dolayı lehçenin karakteristik özellikleri büyük ölçüde korunmuştur. Sebepleri yukarıda açıklanmıştır. Kendi içinde belirli bir ağız farkı yoktur. Türkçe ve Kürtçe dilleriyle etkileşmesiyle bünyesine giren yabancı sözcükler ses bilim bölümünde örneklendirilmiştir. Ayrıca Hatay-Mardin-Siirt lehçeleriyle karşılaştırma tablosunda da bazı örneklerle yer verilmiştir.

Hatay Bölgesi Arapçası

Hatay bölgesi Arapları denilince Antakya merkez, Samandağ, Altınözü ve Dursunlu köyü ön plana çıkmaktadır. Ancak gerek kaynaklardan gerekse bölgede yaptığımız saha çalışmasından edinilen bilgiye göre, Reyhanlı ilçesinin Şanlıurfa Arapçasına yani Suriye bedevi lehçesine, Hatay’ın diğer ilçelerinde konuşulan lehçenin ise Suriye sahil lehçesine daha yakın olduğu anlaşılmıştır. Altını çizmek gerekirse bizim Hatay ve çevresi olarak aldığımız bölge Adana ili (Çukurova), Mersin (Tarsus, Akdeniz ilçeleri) gibi geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu bölgelerin arasında başka etnik unsurlara ait yerleşimlerin bulunması, Arap dilini konuşan grupları birbirinden ayırdığından aralarında ağız denilen telaffuz farkları ortaya çıkmaktadır. Bu nüanslara aşağıdaki tabloda belirtilen ana yerleşime göre ve icabında yapılacak açıklamalarla işaret edilecektir.

Hatay Bölgesi için farklı telaffuzlar				
Standart Arapça	Hatay (Antakya, Altınözü, Dursunlu, Reyhanlı, Samandağ	Mersin (Tarsus/ Akdeniz ilçeleri)	Adana (Çukurova, Yüregir, Kozan, Akkapı, Hadırlı, Beyazevler)	Türkçe

أعرج	عرج/أفصع 'arac/'afša'	أفصع 'afša'	عايب 'āy1b	aksak, topal
بيضه	بيض/بيظ bayd/beyz	بيض bayd	دجّي diḥıy K. afrika asıllı Arap telaffuzu	yumurta
جوارب	جراب/جرابات cırāb/cırābāt	إجراب/جراب ıcrāb-curāb	شخشير/ şahşır	çorap
حديقة	إجنين/بستان/بخجه icneyni/bistēn/baḥçı	حاكورة/بغچ hākūra/beğçe	بستان/حديقة bistēn/ḥadika	bahçe, sebze ekilen yer
حذاء	حدوة/قندره/صباط ḥıdva/ḡundara/sabbāt	حدا/حدوة ḥıdā/ḥadva	رباط/بلغه rıbāt/balğa	ayakkabı
زجاج	جام/جزاز/بلور cēm/cizēz/bellūr	جام/شبك cām/şıbbēk	گزاز gizēz	cam, pencere
ذئب	ديب/dīb reyhanlı zīb der.	چغل/çegel	ظبع/zabı'	kurt
عنب	عنب/إعنب 'ineb/'ineb	عنب 'ınab	عانب 'ānıb	üzüm
مسمار	بزمار/بسمار bizmār/bismār	بسمار bismār	بصمار bışmār	çivi
هاون	هاون/نجر hēven/hēvın/hāvan/ nıcr	هاون hēven	مهراس mihres	havan/ dibek

Mardin Arapçası

Mardin Arapçası kendi içinde çeşitli alt bölümlere sahiptir. Genel anlamda, Suriye sınırı boyunca yerleşik Tat Araplarının dilleri, Şanlıurfa ve Kilis Arap lehçeleriyle aynı sayılır. Bu benzerlik sınır ötesi Suriye bedevi Arap lehçesiyle komşu olmasından kaynaklanmaktadır. Mardin merkezden itibaren kuzeye doğru gidildikçe farklılaşan ağız yapısı, Ömerli ve Midyat çevresinde yaşayan Mahalleli Araplarının konuştuğu lehçeyi oluşturmaktadır.

Mardin Bölgesi için farklı telaffuzlar			
Standart Arapça	Mardin merkezi ve güneyi (Kızıltepe, Nusaybin/Tat Arapları)	Mardin merkezi ve kuzeyi (Ömerli, Midyat /Muhalleli lehçesi)	Türkçe Anlam ve açıklama
أعرج	أعرج e‘arac	سقط/يعرج saḳaṭ/y‘arac	topal, aksak
أولاد/أطفال	إولاد/عجيان/اطفال ıvlād/‘ıcyēn/aṭfāl	ديدق dıddıḳ	çocuklar
برتقال	برتقالي/پرتقالي burtıḳālī/pırtıḳālī	پبرتقال/پرتقان pırtıḳāl/pırtıḳān	portakal
حزام	سير/سر/كمر/حزك seyru/seyr/kemeru/ ḥezek	قاریشه ḳarīše	kemer, kayış
شجرة	سجرة/شجرة sacara/ṣacara	صجر/دومة/ساحر ṣacar/davm/sēḥır (meyvesiz)	ağaç
ضعيف	طعيف/ضعيف za‘īf/ḍa‘īf	چرغان çirgēn	zayıf
غصن	عرق/غصن	چرخ/دومات	ağaç dalı

	‘ırık / ğışın	çerh/devmet	
فأس	فاس fēs	قدوم/كاسوح/دهره keddūm/kesūh/dehre	keser
مقلع	ماطوية māṭoye	مرقاع mirkā‘	sapan
يسار	يسار yışār	چپ çep	sol, sol taraf

Siirt Arapçası

Tillo lehçesi Standart Arapçaya daha yakın olmakla birlikte, Siirt ilinin kuzeyi Muş ovasına kadar yayılan Sason Araplarıyla ağız farkı göze çarpar. Bu farklara ilişkin bazı örneklere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Siirt Bölgesi için farklı telaffuzlar						
Standart Arapça	Siirt Tillo	Siirt, Muş Sason	Batman, Bismil	Diyarbakır Lice	Hasankeyf	Türkçe Anlam ve açıklama
ثوم	فوم fūm	سومة sūme	فوم fūm	سومة sūme	فوم fūme	sarımsak
جورب	إخديم ihdeymi	إخديم/إيديم ihdeymi iydeymi	إقديم ıkdeym	قرقات/قرک kurkāt/kırki	جورب /جوارب cavrabī/civarıb	çorap
شوكة	چتلي çatalī	چتل çatalı	چتلي çetelī	چتلي çetelī	مرهاب mirhēb	çatal
عزرة	غنمة	غلمة	غلمة	غلمة	غنمة	keçi

	ganeme	galeme	galeme	galme	ganeme	
غنة	نعجة na‘ce	غلمة/نعجة/ galeme/ nace	نعجة na‘ce	نعجة na‘ce	وينة vane	
كثير	إكسير/إكفور/بوش iksīr/ikfōr/boş	بوش boş	بوش boş	گلیک gellik	إكفیر ıkfır	çok
قطعة/حرة	صنورة عنتر/ şannūra/ ‘antar	صنور şannūr	صنور şannūr	پسیگه pissige	صنور/غننة/ عنيفة şannūr/ ğanenı/‘anika	kedi, tillo’da erk. kedi: ‘antar
مسمار	بسمار bismār	بسمار bismār	بسمار bismār	بسمور bismōr	بسمار bismār	Çivi Lice’de /o/ sesi kullanılır.
ملعقة	معلقة mi ‘laka	معلقة me‘alka	ملقة milka	میعلقو mı‘alkō	معلقة ma‘laka	kaşık

SONUÇ

Türkiye’de Arap kökenli vatandaşlarımız genelde iki dil konuşurlar, ana dilleri yanında Türkçeyi ana dile yakın şekilde konuşanlar çoğunluğu teşkil etmektedir. Bölgede iki dillilik (diglossia) hakimdir. Bu nedenle bölgede konuşulan lehçelerde aksan kaymaları çok görülür. Ana dil kullanımı yaşlı nüfusta daha yaygındır. Türkçe ve Kürtçenin etkisi Arapça konuşulan tüm bölgelerde görülür. Buna bağlı olarak da /ç/, /g/, /j/, /p/ sesleri Türkiye’de konuşulan bütün Arapça lehçelerinde görülür.

Türkiye’de konuşulan Arap lehçelerine giren yabancı kelime oranının Suriye sınırına yaklaştıkça azaldığı, sınırdan uzaklaşıp kuzeye şehirlere doğru yaklaştıkça arttığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda Türkçe ve Kürtçeye en fazla etkileşime giren lehçe Sason Arap lehçesi, en az etkilenen lehçe ise Mardin Tat Arapları ile Şanlıurfa Araplarının konuştuğu lehçedir; buna Kilis ili kırsalını da eklemek mümkündür.

Tez çalışmasından elde edilen bulguları maddeler halinde sıralamak mümkündür:

- Türkiye’de konuşulan Arap lehçeleri, sözlü kültür sayesinde günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.
- Türkiye’de anadili Arapça olanlar aralarındaki telaffuz farklarına rağmen birbirlerini gündelik dilde anlayabilmektedirler.
- Türkiye’de konuşulan Arap lehçeleri, ülkenin resmi dili Türkçeden ve birlikte yaşadıkları çeşitli etnik guruplara ait dillerden etkilenmiştir.
- Türkiye’de iskân edilen Arapların yaşadığı bölgelerde en az iki dil kullanımı söz konusudur. Güneydoğu illerimizde üçüncü dil olarak konuşulan Kürtçe, özellikle Mardin ve Siirt bölgelerinde yoğunluk gösterdiğinden üç dillilik hakimdir.
- Türkiye’de konuşulan Arap lehçelerinde standart Arapçada yer almayan /ç/, /g/, /j/, /p/ sesleri kullanılır.

- Türkiye’de konuşulan Arap lehçeleri standart Arapça ile özdeşleşen tüm kurallarda birleşirler; ancak kelime telaffuzları bakımından birbirlerinden farklılık arz ederler.
- Türkiye’de konuşulan Arap lehçelerinde tesniye/ikil yerine cemi kalıbı kullanılır.
- Türkiye’de konuşulan Arap lehçelerinde bazı hayvan ve nesne isimlerinin başına elif (ل) ilave edilerek telaffuzu yaygındır.
- Türkiye’de konuşulan Arap lehçelerinde mahreçleri birbirine yakın olan harflerin telaffuzlarında birbirine geçiş söz konusudur. Aynı kelimede harflerin yer değişmesi anlamındaki göçüşme olgusu genel durumlar arasındadır.
- Türkiye’de konuşulan Arap lehçelerinde, hemzenin (◌َ) düşürülmesi klasik Arap lehçelerin ait temel bir özellik olmakla beraber, hemzenin kullanılmaması genel bir durumdur.
- Türkiye’de konuşulan Arap lehçelerinde, hemze (◌َ) sesi yerine ye (ي) veya uzatma kullanılır.
- Türkiye’de konuşulan Arap lehçelerinde, kelime sonundaki kapalı te (◌ِ) çoğunlukla ihmal edilir.
- Türkiye’de konuşulan Arap lehçelerinde çoğul kipinde (و - ن) seslerinin kullanımları nadir olup, her koşulda bunların yerine (ي - ن) kullanımı daha yaygındır.
- Türkiye’de konuşulan Arap lehçelerinin genelinde (إلى) yerine (على) kullanımı yaygın olmakla beraber (على) sözcüğünün telaffuzunda (ي) harfi ihmal edildiğinden sonraki isme ilsâk edilerek söylenmesi genel bir özelliktir.
- Türkiye’de konuşulan tüm Arap lehçelerinin genelinde standart Arapçadaki gitti anlamındaki (ذهب) yerine (راح) sözcüğü kullanılır.

- Türkiye’de konuşulan Arap lehçelerinin tümünde **huve** ve **hiye** zamirleri şeddeli olarak (**huvve-hiyye**) telaffuz edilir.
- Türkiye’de konuşulan Arap lehçelerinin hepsinde telaffuz farkıyla şöhret kazanmış eski Arap lehçelerine ait lehçe özelliklerine rastlanır. Bu özelliklerden istintâ ve keşkeşe Mardin ve Siirt lehçelerinde tespit edilemedi.
- Türkiye’de konuşulan Arap lehçelerinde Ekelünî el-Berâğîs üslubuna yer yer rastlanır.
- Türkiye’deki Arap lehçelerinde son harfin telaffuz edilmemesi anlamına gelen terhîm olgusu ve muzari fiilin esre ile başlaması anlamındaki (telteletu behrâ) olgusu yaygındır.
- Türkiye’de konuşulan Arap lehçelerinde, cümle kurma tarzı aynıdır. Ayrıca Türkçe ve Kürtçe kelimelerle karışık cümle yapılarına sıklıkla rastlanır. Bu da konuşanın o anda kolayına gidecek şekilde konuşmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.
- Şanlıurfa Arapçası, Mardin’in Suriye sınırına yakın yaşayan Tat Arapları ile Kilis’e kadar Suriye sınırındaki Arap vatandaşlarımızın konuştukları Arap lehçesi ile tamamen aynıdır.
- G sesi Şanlıurfa lehçesinde telaffuzu çok olmasına rağmen Mardin lehçesinde yok denecek kadar azdır.
- Şanlıurfa Arapçasında yakın gelecek zamanı bildiren (س) harfi ile uzak gelecek bildiren (سوف) kullanılmaz. Sözcüğün başına ya (هـ) harfi ilsak edilir ya da (رايح) veya (يريد) sözcüğü getirilerek söylenir.
- Otto Jastrow’a ait olan “Qultu” isimlendirmesinin aslını şu şekilde açıklamak mümkündür. Kaf (ق) harfi Şanlıurfa’da genellikle ç sesiyle, Hatay Araplarında elif (ا) sesiyle, Siirt Araplarında özellikle kadınlar tarafından (ا) sesiyle telaffuz

edilirken Mardin Arapçasında ڤاف (ق) harfi vurgulu bir biçimde kullanılmaktadır.

Bu sebeple Jastrow Mardin lehçesini **qultu** şeklinde kavramlaştırmıştır.

- Hatay şehir merkezi Arapçası Suriye'nin batı lehçesine çok benzerken, Hatay'ın Reyhanlı ilçesi ve kırsalı Şanlıurfa Arapçasına yakın durduğu tespit edildi.
- Hatay lehçesinde ڤ (ث) sesinin t (ت) olarak telaffuz edilmesi ve ڤاف (ق) sesinin hemze (ء) ile ibdāline sıkça rastlanır. Burada da incelik (kibarlık) kaygısının ön planda olduğu görülür.
- Hatay Arapçasında /z/ (ذ) sesi genel olarak /d/ (د) sesi ile değiştirilir.
- Mardin, Siirt ve Hatay lehçeleri kendi içlerinde bazı ağız ve şive farklılıklarına sahne olurken Şanlıurfa Arapçasında şive farkı yoktur.
- Mardin Arapçasında mazi fiilin cemi gaib ve gaibe kipleri ortaktır. Hem müzekker hem müennes için müzekker sığa kullanılır. Muhatap çoğul olunca hem müzekker için hem de müennes için müennes sığası kullanılır.
- Mardin Arapçasında muzari fiilin tesniye ile çoğulu ortak olduğu gibi hem müzekker hem de müennes için müzekker sığası kullanılır.
- Mardin Arapçasında emir ve nehiy yapısında özne çoğul olunca müzekker ve müennes için hiçbir ayrıma gitmeden müzekker sığası kullanılır.
- Literatürde Mardin Arapçasının toplam üç farklı ağızdan oluştuğu söylenmiş olsa da saha çalışmaları neticesinde bu bölgede muhallemi ve Tat olmak üzere yalnızca iki adet Arapçanın konuşulduğu anlaşılmaktadır.
- Mardin Arapçasında yakın gelecek zamanı bildiren ڤاف (س) harfi ile uzak gelecek bildiren ڤاف (سوف) kullanılmaz. Sözcüğün başına ڤاف (ت) harfi ilsak edilerek söylenir.
- Mardin Arapçasında ڤاف (ب) ve ڤاف (م) harflerinin birbirleri yerine sık sık kullanıldığı görülür. Örneğin (ملاقل/بالأقل) **bileḳal/milaḳal** şeklinde ikili bir kullanım vardır.

- Mardin Arapçasında harflerin kelime içindeki değişimleri yanında naht ve ibdāl olgusuna sıkça rastlanır. (مرتله/كرتلخ) ifadesi (مرة أخرى) mertlah/kertleh şeklinde ifade edilir.
- Mardin Arapçasında etkileşimin etkisinde Türkçeden geçen yazıklar olsun anlamındaki sözcük olduğu gibi veya karışık şekilde söylenir. Sana yazıklar olsun anlamındaki cümle (يازق عليك/ يازخ عليك) - yāzıq‘aleyk / yāzıḥ ‘aleyk) ayrıca yanlış anlamındaki sözcük (yağniş aleyh/yeğnişū) şeklindeki kullanımı yaygındır. Hatta (ك) sesini (خ) sesiyle telaffuzları daha çoktur.
- Mardin’den Urfa’ya, Kilis’ten Hatay’a kadar olan bölgede çivi anlamındaki kelime **bismār** olarak telaffuz edilirken, Kartmin (Yayvantepe) köyünde yaşayan Arapların kelimeyi **bizmār** şeklinde söyledikleri tespit edilmiştir.
- Siirt Arapçasında en belirgin değişikliklerden biri /s/ (ث) sesinin /f/ (ف) sesiyle değiştirilmesi (ibdāl) olgusudur.
- Siirt Arapçasında şimdiki zaman ile geniş zaman aynıdır.
- Siirt Arapçası transkripsiyona fazladan hemze sesi için (‘) ve i ile e sesi birleşiminden e sesi (é) giriyor.
- Siirt Arapçasında tesniye ve cemi aynıdır. Şanlıurfa ve Mardin Arapçasında olduğu gibi tesniyenin kullanımı nadirdir.
- Siirt Arapçasında /s/ (ث) sesi, yerini /f/ (ف) sesine bırakmaktadır. Aynı şekilde - bölge halkına göre- /k/ (ق) sesinin /e/ (أ) sesine dönüşümü Siirtli kadınlara has bir özellik olarak göze çarpması değişimin altında zarafet ve incelik kaygısının yattığı düşünülebilir. Aynı durumun Suriye lehçesine yakınlığıyla bilinen Hatay lehçesinde de var olduğu bilinmektedir

KAYNAKÇA

Abaza, Tharwat (2017), *el-Kıssa Fi 'ş-Şi'r el-Arabî* , Londra: Hindawi Est.

Abdülhadioğlu, Ahmet (2019). “Mardin Arapça Diyalektinde Türkçe Dilsel ve Kültürel Unsurlar”.Thk:F. Y. Yasemin Ağaoğlu, *2.Uluslararası Mardin Artuklu Bilimsel Araştırmalar Kongresi,Sosyal ve Beşeri Bilimler Tam Metin Kitabı içinde*, Mardin:Fârabî Yayınları.

Abdülhadioğlu, Ahmet (2019). *Sözlü Kültür Bağlamında Mardin Arapça Atasözleri*, İstanbul: Kriter Yayınevi.

Acar, Ömer (2017). *Anlam Değişimleri Işığında Kur'an'da Yeni Anlam Kazanan Kelimeler*, Bursa: Emin Yayınları.

Acar, Ömer, Özcan, İbrahim (2019). “Hasâisü ve Esâlibü'l-Lehceti'l-Mahkiyye fi Haran” *11. Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Kongresi*. Antalya

Acar, Ömer, Özcan, İbrahim (2022). “Geçmişten Bugüne Mudar Lehçesi” *Şarkiyat Dergisi* c. 14, S. 2, ss. 670-688.

Acar, Ömer, Özcan, İbrahim (2022). “Tedvîn el-Lehecât el-Mehalliye fi Türkiye-Dirâsa Meydēniyye” *16. Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Kongresi*, Antalya.

Acat, Yaşar (2015). “Dirâsa Mükârane fi'l-‘Anāsiri'l-Müştereki fi'l-Lehecâti'l-‘Arabiyyeti'l-Anaduliyyeti'l-Mu‘âsırati”. Ed. George Grigore, Gabriel Biţună, *Proceedings of the 11th International Conference of AIDA*. Bucharest. ss. 13-20.

Acat, Yaşar (2016). “Mahallemî Lehçesinde kullanılan Atasözü ve Deyimlerin Fasih Arapçada Kullanılan Atasözü ve deyimlerle mukayesesi”, *Şarkiyyat dergisi*, c. 8, S. 2, ss. 694-724

Acat, Yaşar (2018). *Türkiye’de Konuşulan Arap Diyalektleri*. İstanbul:Akdem Yayınları.

Ağbaht, Mahmut (2014). “*Hatay Yerleşik Arap Diyalektleri:WALS'E Göre Dil Özellikleri*.” Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Ağbaht, Mahmut, Arnold, Werner (2014). “Antakya'nın Dursunlu Köyünde Konuşulan Arap Diyalekti”. *Nüsha Dergisi*, c.2, S.39.

Ak, Mehmet (2019). *Mahalleme lehçesinde fiiller ve fasih Arapçadaki fiillerle karşılaştırması*. Yüksek Lisans Tezi. Şırnak.

Akalın, Şükrü (2019). *Türkçe Sözlük* .Onbirinci Baskı. Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları.

Akay, Sedat (2019). “Siirt Arapçasındaki Deyimler ve Mesellerin Filolojik Özellikleri”, *Journal of Social Sciences Institute Dergisi* c. 7, S. 13, ss. 277-288.

Akay, Sedât (2020) “*Günümüz Siirt Arapçası*.” Doktora Tezi. Bursa.

Akın, Cahit, Jastrow Otto, Talay Shabo (2017). “Nōrşēn:Ein Anatolisch-arabischer Dialekt der Sason – Muş – Gruppe”. *Zeitschrift für Arabische Linguistik* S. 65, ss. 73–96.

Akın, Erdem (2017). “Başka şehirlere göç etmiş Siirtli Arap Ailelerin Siirt Arapçasına ilişkin Tutumları”, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* c. 5, S. 10, ss. 435-460.

Akkuş, Faruk (2014). *Sason Arapçasının İşlevsel Kümeleri ve Öbek Yapısı*, Doğu Dilleri bölümü İngilizce Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Akkuş, Faruk (2014). *Anatolian Arabic. Arabic And Contact-Induced Change*. Ed. Christopher Lucas & Stefano Manfredi. pp.135-158. Berlin: Language Science Press.

Akkuş, Faruk (2015). “The Arabic Dialect of Mutki-Sason Areas”, Ed. George Grigore, *Gabriel Bițună, Proceedings of the 11th International Conference of AIDA – Bucharest*, 29-40.

Ali, Huseyn Bakr (2018). *el- Kabāilu’l-Arabīyye fī’l-Cezireti’l-Furātīyye el-Ulyā fī Turkiyā*.

Al-‘Omari, Su‘ad Ahmed (1995). “*el-Cezire el-Furātīyye Min el-Feth el-İslāmī Hettē Nihāyet ed-Devle el-Emeviyye*.” Doktora Tezi. Riyad.

Alp, Musa, Özcan Yusuf (2017). “Adana-Akkapı Araplarının Faşih Arapçayı/Kur’an Arapçasını Anlama Düzeyleri Üzerine Bir İnceleme”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi (Journal Of Oriental Scientific Research/JOSR)*, c. 9.

Apak, Adem (2019). *Ana Hatlarıyla İslām Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

el-Âmiri, Lebîd b. Rabîa (2011), *Divân Lebîd b. Rabîa* , Beyrut: Dâr Sâdır.

el-Aştarhi, İbrahim (1927). *Mesâlik el-Memâlik*. Leiden:Braille Press.

Arıcan, Musa Kazım (2012). Antakya Felsefe Okulu. *İslāmī Araştırmalar Dergisi*, c.23, S.3.

Arpa, Abdulmuttalip (2011). “Mihellemi Lehçesi’nin Standart (Kur’ân) Dili Anlama Yeterliliği”, *Uluslararası Midyat Sempozyumu-Midyat*. ss. 343-355.

Arpa, Abdulmuttalip (2015). “Faṣīḥ (Kur’ān) Arapça Bağlamında Hatay ve Siirt Ağızları Arasında Bir Değerlendirme”. *The Journal of Academic Social Science Studies/JASSS*2673), No. 31, pp. 9-19.

Aslan, Ahmet (2008). Miladi XII. ve XIII. Yüzyılda Siirt'te Arap Edebiyatı Çevresi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Dergisi*, c.13,S.20.

Aslan, Ahmet (2012). “İslâmi Fetihten Emevi Döneminin sonuna kadar Diyar-ı Mudar’da (Harran Bölgesinde) Arap Edebiyatı Çevresi” , *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 27, S. 27, ss. 169-191.

Aslan, Ahmet (2015). *Urfa-Harran(Diyār-ı Muḍār)Bölgesinin Tarihi*. Çev. Ömer Rıza Doğrul . Ankara:Berikan Yayınevi.

Bağdadî, Şafiyuddîn (1992). *Merāşid el-Iṭṭilā’ ‘Alā Esmā’l-Emkine ve’l-Bikā’*. Thk. Ali Muhammed el-Bajavi. Beyrut:Dār el-Jeel.

Bankır, Mehmet Malik, Akdemir Yılmaz (2017). “Siirt Arapçasının Türkçeye Zenginleştirilmesi”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 7, S. 13, ss. 139-146.

Bakr Ali, Hussein (2018). *el- Kēbāil el-Arabīyya fī’l-Cezire’l-Furātiyye el- ‘Ulyā fī Turkiyā*. (37), 109.

Bankır, Mehmet Malik, Akdemir Yılmaz (2017). “Siirt Arapçasının Türkçeye Zenginleştirilmesi”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 7, S. 13, ss. 139-146.

Bāṣā, Ahmet Teymur (2019). *Lehecātu’l-‘Arap*. Londra: Hindawi FounDātion.

Baygın, Habib (2016). “Midyat Yöresel Arapçası(muhallemî) ve Sözlü Edebiyatı” *Dergiabant*, c. 4, S. 8, ss. 118-119.

el-Bekri, Abdallah el-Endelusî. (2009). *Mu'cem Māustu'cim Min Esmā'l-Bilād ve'l-Mevādī*. Thk. Mustafa es-Saḡḡa. c. I, Beyrut: 'Alem el-Kutub.

el-Belāzūri, Ebi'l-'Abbas (1987). *Futūhu'l-Buldān*. Thk. Abdallah Enis et-Ṭıba', Beyrut: Maktabatu'l-Meārif.

el-Belī, Kēmīl (1998). *Nehru'z-Zeheb Fi Tērīḡ Halep*. Halep: Dāru'l-Ḳalem.

Benī Zıyāb, Mustafa 'Āwad, Kızıık, Hüseyin Yusuf (2018) "el-Lehecāt Beyne et-Temāsuk en-Naṣṣī ve'l-kā'ide en-Naḡviyya," *İslāmi İlimler Araştırma Dergisi*, S. 1.

Biṭunā, Gabriel, Grigore, George (2012). "Common Features of North Mesopotamian Arabic Dialects Spoken in Turkey (Şirnak, Mardin, Siirt)". *Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre: Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu Bildirileri*. Ed. Nesim Doru, pp. 545-554.

Biṭunā, Gabriel, Grigore, George (2015). "The Spoken Arabic of Siirt: Between Progress and Decay", *Proceedings of the 11th International Conference of AIDA - Bucharest*. pp. 147-154.

Butrus, Antinuyus (2003). *el-Mu'cemu'l-Mufaṣṣal Fi'l-Ezdād*. Beyrut: Dār el-Kutubi'l-İlmiyye.

Cemrān, Muhammed Edīp Abdelvāhıd (2000). *Mu'cemu'l-Faṣīḡ mine'l-Lehecāti'l-'Arabiyye vemā vāfega minhā el-Kırāēt el-Kur'āniyye*. Riyad: Mektebetu'l-'Ubeyken.

Cengiz, Emin (2018). "Siirt Arapçasını Yaşatmak", *Türkiye'de Konuşulan Arap Dialektleri Kitabı*, Yaşar Acat, İstanbul: Akdem yayınları.

Cengiz, Emin (2019). Siirt Arapçasında Dilsel Farklılıklar. *Siirt İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.VI ,S.2, s.360.

Cevad, Ali (1980). *el-Mufaşşal fî Tarîh el-‘Arab Kıable el-İslām*. c.2, Beyrut:Dār al-‘ **el-Cebūrî**, Abdallah (2006). *Teṭavvur ed-Delāle el-Mu'cemiyya Beynel‘Ammiy vel-Faṣīḥ*. Birinci Baskı.Beyrut: Dār el-‘Arabiyye li'l-Mevsūāt.

Coche, Salim (2006). “Türk Hakimiyetine Geçiş Döneminde Mardin ve Çevresi.”, *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*. s.10. İstanbul:İmak Ofset.

el-Cundî, Ahmed ‘Alamuddîn (1983). *el-Lehecāt el-‘Arabîyya fî’tturās*. Kahire:ed-Dār el-‘Arabiyye li'l-Kitāb.

Alem.

Çevik, Adnan (2009). Ortaçağ İslām Coğrafyalarına Göre el-Cezire ve İdāri Taksimâtı. *Osmanlı Araştırmaları*. c. XXXIII, ss. 36-64. İstanbul.

Çıkar, Mehmet, Timurtaş, Abdülhadi. (2012). Mardin Yöresi Arapçasının Temel Özellikleri. *Şarkıyyat Araştırmaları Dergisi Nüsha*, c.34, ss.103-113.

Çıkar, Mehmet, Timurtaş, Abdülhadi (2009). “Siirt Yöresinde Konuşulan Arapçanın Temel Özellikleri”, *Şarkıyyat Araştırma Dergisi*, c. I, S. 28.

Çıkar, Mehmet, Timurtaş, Abdülhadi (2019). “Sason-Kozluk/ta Konuşulan Arapçanın Kelime ve Cümle Yapıları Üzerine”, *Uluslararası Türkoloji Sempozyumu*. Van: Sempozyum kitabı c. 1, S. 1, ss. 562-571.

ed-Dēmūnî, Huseyin Ali Lūbānî (2008). *Mu'cemu Garāibu'l-Luğa*. Beyrut:Muessetu'l el-İntişār el-‘Arabî.

Derbas, Nesrin (2021). *Mardin’de konuşulan Arapça lehçesinin Kültürel kimliği*. Yüksek Lisans Tezi. Mardin.

Ebu el-Fida, ‘İmādeddin İsmail. (1830). *Takvīm el-Buldān*. Paris:Kraliyet Matbaası.

Ebū Ḥayyān, Muhammed b. Yusuf (1998). *İrtiṣāfu'd-Ḍarab min Lisāni'l-'Arab*. Thk. Ramazan Abdeltevvab, Recep Osman Muhammed, c.II. Kahire:Mektebetu'l-Ḥancī.

el-Esmer, Racī (1997), *el-Mu'cem el-Mufasssal fi ilm es-Sarf*, Beyrut: Dar al-Kotob al-İlmiyya.

el-Ferāhidī, Halil b. Ahmed. (2003). *Kitābu'l-'Ayn*, thk. 'Abdulḥamīd Hindāwī, Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.

el-Ġavs, Muḥtār (1997). *Luġatu Ḳureyş*. Riyad:Dār el-Mi'rāc ed-Duvelīyye.

el-Ḥamavī, Yaḳut (1977). *Mu'cemu'l-Buldān*, c. II. Beyrut:Dār el-Kutub el-'Arabīyya.

el-Ḥamed, Muhammed Abdelhamid (2003). *'Aṣāir er-Rakka ve'l-Cezāra*. Rakka.

el-Ḥar'ān, Abdallah (1989). *İklīm el-Cezāra el-Furātīyye fī 'Ahd ed-Devle el-Emeviyye*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Riyad.

Enis, İbrahim (1992). *Fi'l-Lehecāt el-'Arabīyya*. Kahire:Maktabat al-'Anjilu al-Mıṣrıyya.

Eren, Cüneyt, Uzunoğlu, V. (2012). *Arapça Belagat (Hülāṣatu'l-Belāġa)*. İstanbul:Cantaş.

Ferīḥa, Enis (1989). *el-Lehacāt ve Uslūbu Dirāsetiha*. Birinci Baskı. Beyrut:Dār'ul-Jeel.

Gazala, H. (1935). *Hāsāis el-Luga el-Arabiyya* (Cilt I). Kahire: el-Matbaa el-Asriyya.

George, Grigore (2011). "Preverbal Particles in the Arabic Dialects Spoken in Midyat Area", *Uluslararası Midyat Sempozyumu - Midyat* ss. 322-345.

Göçmen, Yakup (2020). “Kilis Ağzına Özgü Bazı Kelimeler ve Arapça Kökenleri”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* c. 7, S. 2, ss. 999-1032.

Göçmen, Yakup (2020). “Hatay’ın Altınözü ilçesinde kullanılan Arapça lehçesi ve bu lehçede yer alan bazı atasözleri”, *rumeliDe Journal of Language and Literature Studies* S. 26, ss. 864-895.

Görgin, M. Şefik (2017). *Siirt Arapçası ('ARabī l-Welēye)*. Birinci Baskı. Kocaeli:Özlem Ofset.

Görgün, Bengisu (2017). *Türkiye’de Dil Hakları: Çukurova Bölgesi Arapça Lehçesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Adana.

Gül, Necim (2013). *Siirt Arapçasını Kurtarmak*. Ankara:Sage Matbaacılık.

Gül, Necim (2020). “Siirt Arapçasına ait Bazı Ses Özellikleri ve Siirt Arapçası için Alfabe Arayışı.” (Thk. Adnan Memduhoğlu) içinde, *Siirt Arapçası*, ss. 181-188. İstanbul:Beyan Yayınları.

Gülbil, Uğur (2019). “Kilis’teki Arapça Tabelaların Dil ve Kültür yönüyle incelenmesi”. *İslâm Medeniyeti Araştırma Dergisi (IMAD)* c. 4, S. 2, ss. 217-260.

Gülcü, İbrahim (2018). *Hatay Altınözü Bölgesi’nde Konuşulan Arapça Dialektiği:Atasözleri,Deyimleri ve Bunların Faşîh Arapçayla karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi.İzmir.

Gümüş, E., & Gürhan, V. (2012). Uluslararası Ömerli/Ömeran ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri Kitabı. Ed.Ercan Gümüş, & V. Gürhan. İstanbul:Pak Ajans Yayıncılık.

Gündüz, Ahmet (2017). *Tefsir ve 'ulūmu'l Kur'ana Dair Eserlerde "El-Harrānī"* Nisbesiyle Geçenler. Ankara:Berikan Yayınevi.

Gündüzöz, Soner (2005). *Arapçada Kelime Türetimi, Kavramlar-Kuramlar-Kurumlar*. Samsun: Etüt Yayınları

Gürhan, Veysel (2016). “Mardin şer’iye sicillerinde Arapçanın belge dili olarak kullanılması ve bu dilde yazılan bir belge türü olarak mülk alım-satımlarında kullanılan yöntem”. *Şarkıyyat dergisi* c. 8, S. 2, ss. 992-1005.

Hasırcı, Nazım (2006). “Mantık Biliminin İslâm Dünyasına Geçişinde Harran Okulunun Önemi”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.8, S.2,s. 285.

Hebraeus, Bar (1945). *Abu'l-Fārac Tarihi*. Çev. Ömer Rıza Doğrul. Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Hilāl, Abdelgaffār Hāmid (1993). *el-Lehecāt el-'Arabīyya neş’eten ve tetavvuran*. Kahire:Mektebetu Vehbe.

Holt, Peter (2007). *Haçlı Devletleri ve Komşuları*. Çev. Tanju Akad. İstanbul: Kitap Yayınevi.

İbn Cinnî, Osman (2006). *el-Ḥesāis*. Thk. Muhammed. en-Neccār, c.2. Kahire:Dār el-Kutubi'l-Mısrıyya.

İbn Cinnî, Ebu'l-Feth ‘Osman, (2009), *Sirru sinâ‘ati'l-i‘rab*, thk. Hasan Hindâvî, Dimaşk.

İbnu'l-Enbâri (2011), *el-İnsâf fî mesâili 'l-hılaḫ beyne'n-nahviyyin: el-Basriyyin ve 'l-Kûfiyyîn*, Dimaşk: Daru'l Fikr.

İbn Fāris, Ahmed b. Zekeriyya (1997). *eş-Şāhibî fî Fıkhî'l-Luġa el-'Arabīyya ve mesēiluhā ve Suneni'l-'Arab fî Kelāmihā* . Birinci Baskı. Beyrut:Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

İbn Ḥaldūn, Veliyuddin (2004). *Mukaddimetu İbn Ḥaldūn*. Thk. Ahmed M. ed-Derviş, Şam: Dār Ya'rub.

İbn Hallikān, Ebu'l-‘Abbas Şemsuddin (1978). *Veḫyātu'l-'Ayān*. Thk.İhsan Abbas. Beyrut: Dār eş-Şadır.

İbn Hāzm, Ali b. Ahmed (1962). *Cemheret Ensāb el-'Arap*. Thk. Abdessalam Harun. Kahire: Dār el-Meārif.

İbn Kuteybe, Ebi Muhammed (1969). *el-Maārif*. Thk. Şarvat. ‘Ukaşa. Kahire:Dār el-Maārif.

İbn Manzūr, Muhammed b. Mukerrem (1993). *Lisānu'l-'Arab*. Beyrut: Dāru Sādır.

İbn Şeddād, İzzeddin Ebu Abdallah (1991). *el-'alāk el-Ḥaṭīra fī Zīkr Umerāu'ş-Şam ve'l-Cezīre*. Thk. Yahya Zekeriyya Abbāra, c.3, Şam:Kültür Bakanlığı Yayınları.

İbn-i Recep, Abdurrahman (2005). *eż-Zeyl 'alā ṭabakāti'l-Ḥanabile*. Riyad: Mektebetu'l-'Ubeykān.

Ionete, Ştefan (2015). “Some Features of Arabic Spoken in Hasköy”. Ed. George Grigore, Gabriel Biţună, *Proceedings of the 11th International Conference of AIDA*. Bucharest. pp. 323-330.

Isaksson, BO. “Sason: New data from a nearly forgotten Arabic minority in Turkey”. Ed. Ignacio Ferrando and Juan José Sánchez Sandoval. *AIDA 5th Conference Proceedings*ç. Cádiz, pp. 39-49.

İşiltan, Fikret (1960). *Urfa Bölgesi Tarihi*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Jastrow, Otto. (1981). *Die mesopotamisch-arabischen qiltu-Dialekte*. vol. 2. Stuttgart:Franz Steiner.

Jastrow, Otto (2015). *The Position of Mardin Arabic in the Mesopotamian-Levantine dialect continuum*. Wiesbaden: Harrassowitz.

Kahyaoğlu, Yasin, Demircan, Adnan (2006). “Mardin'in Ömerli İlçesinde Kullanılan Bazı Atasözleri”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.16.

el-Ka'bi, Abdulhakim (2009). *el-Cezîre el-Furâtiyye ve Diyariha el-'Arabîyya*. Şam: Dâru'z-Zaman.

Kara, Necati, Karakaya, Necdet (2013). “Kur'an Dilinin Modern Dilbilime Göre Bir Değerlendirme Denemesi”. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.II, S.1, s.56.

Karim, Faruk Ahmed (2017). “Dil Bilimi Terazisinde Mardin Lehçesi” (Lehçetu Mardîn fi mîzân 'ilmi'l-luga ", (*International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 12/15, (Uluslararası Diller için Süreli, Edebiyat ve Türkiye Tarihi veya Türkçe Dergisi*.

Kazcı, Özgür (2019). “Antep-Kilis Kırsalında Konuşulan Arap Lehçesinin Tanıtımı ve Biçim Bilgisi Hakkında Genel Bir değerlendirme”. *Mardin Artuklu Akademî Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, c. 6, S. 1.

el-Ğattân, Menna' (1991). *Nuzûlu'l-Kur'an 'alâ Seb'ati Ahruf*. Kahire: Mektebetu Vehbe.

Kerîm, Riyad, Muhammed (1996). *el-Muğtaḍab fî Lehecâti'l-'Arab*. Tanta: Ofset Baskı.

el-Kermeli, Anastās Mārî (1938). *Nuşûu'l-Luġati'l-'Arabîyye ve Numuvvuhâ ve İktihâluhâ*. Kahire: el-Mektebetu'l-'Aşrıyye.

Kılıç, Hulusi (2012). *Sarf Arapça Bilgisi*. Diyarbakır:Seyda Kitabevi.

Kızıklı, Zafer (2007) “Arapça Gramer Kitaplarının Üslûp Yönünden Tahlili: ‘el-Muktadab’ Örneği”, *EKEV Akademi Dergisi*, S. 31, ss. 251-264.

Klimiuk, Maciej (2016). “The Folktale of Saint George and il-Xiḍir: A Text in Christian Arabic of is-Swaydī (Samandağ) in the Turkish Hatay Province”, *Rocznik Orientalistyczny*. ss. 121-133.

el-Kutbi, Muhammed b. Şakir. (1973). *Fevātu'l-Vefeyāt*. Thk.İhsan Abbas, Beyrut: Dār Sādır.

Küçükkalay, Hüseyin (1969). *Kur'an Dili Arapça*. Konya: Manevi Değerleri Koruma ve İlim Yayma Cemiyeti Neşriyatı.

Lahdo, Ablahad (2009). “The Arabic Dialect of Tillo in the Region of Siirt” Uppsala Universitet/Department of African and Asian Languages.

Ma'lûf, Emin (2006). *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*.Çev.Ali Berktaş, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Memduhoğlu, Adnan (2020). *Siirt Arapçası*. İstanbul: Beyan Yayınları.

el-Mevlâ, Hüseyin Kâmil Abd (1989), el-Menhel el-Yesîr, Mektebetu'n-Nûr.

en-Neccâr, Muhammed Ali, İbrahim, M., Hamid, A., & ez-Zeyyât, A. (ts). *el-Mu'cemu'l-Vaşıf*, c.I. Tahran: el-Mektebe el-İlmiyye.

Oppenheim, Max (ts.). *el-Bedv*. Thk.Macid Şubber, c.1.,Amman: el-Varrāk li'n-Neşr.

Orhan, Davut (2014). *Midyat yöresel Arapçasında (Muhalleme) Anlatılar ve Özellikleri*, Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep.

Orhan, Davut (2018). “Midyat Yöresel Arapçası ve Sözlü Edebiyatı”, *Türkiye’de Konuşulan Arap Dialektleri* (Ed. Yaşar Acat), İstanbul: Akdem Yayınları, ss. 161-200.

Ostrogorsky, George (2011). *Bizans Devleti Tarihi*. Çev.Fikret Işıltan, Ankara: TDK Yayınları.

Oymak, Mehmet (ts.). *Şanlıurfa'dan Derlenen Atasözleri ve Deyimler*. Şanlıurfa: Büyük Şehir Belediyesi Yayınları.

Önel, Abdulhakim (2016). *Şanlıurfa Araplarında Dil ve Edebiyat Bağlamında Arapça meseleler ve Tahlilleri*. Yüksek Lisans Tezi. Şanlıurfa.

Önel, Abdulhakim (2018). “Harran’da Konuşulan Arap Lehçesi Üzerinde Bir İnceleme” *İslâm Tarihi Medeniyetinde Harran*, c. II, Ankara: Berikan yayıncılık.

Önkal, Ahmet (2002). “Kays 'Aylān” *DİA*, C.25, Ankara.

Özcan, Yusuf (2016). *Tarsus Arap Diyalekti, Metinler ve Sözlük Bağlamında İnceleme*. Almanya: Türkiye Alim Kitapları.

Özcan, İbrahim (2017). *Harran Arapçası (Dil ve Üslup Özellikleri)*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Özcan, Yusuf (2016). “Mersin’in Tarsus İlçesinde Konuşulan Arap Diyalekti; Zamir ve Fiil Çekimi Bağlamında İnceleme”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 1.

Özcan, Yusuf (2018). “Çukurova Arapçası (Tarsus Örneği)” *Türkiye’de Konuşulan Arap Diyalektleri* (Ed. Yaşar Acat), İstanbul: Akdem Yayınları.

Özezen, Muna (2015). “Türkiye’de Arapça diyalektleri -karşılaştırmalı tipolojiye doğru”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 24, S. 2, ss. 63-74.

Özezen, Muna (2020). “Çukurova Araplarının Sözlü Edebiyatları Üzerine Gözlemler”. *The Journal of Mesopotamian Studies*, c.5, S.2, s.167.

Öztuna, Yılmaz (1986). *Osmanlı Devleti Tarihi*, c.1-2. İstanbul:Faisal Finans Kurumu A.Ş.

Procházka, Stephan (2006). “Does geographical periphery imply linguistic periphery? The examples of the Arabic dialects of Cilicia and Urfa in Southern Turkey”, *Romano-Arabica VI-VII*, ss. 109-132.

Ramly, M. (2014). *Zāhiratu'l-İşbā' el-Lugavî*. Ummu Dermān, Sudan: Mecelletu Kulliyyeti Usuli'd-dîn bicāmiati Ummi Dermān el-İslamiyye.

Roberts, J. (2011). *Dünya Tarihi*, çev. İdem Erman, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

es-Safsāfi, Ahmed el-Mursi (1979). *Mu'cemu's-Şafşāfi*. İkinci Baskı. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Sarıkavak, Kazım (1997). *Düşünce Tarihinde Urfa ve Harran*. Ankara: TDV.

Sasse, Hans Jurgen (1970). “Linguistische Analyse des arabischen Dialekts der Mhallamiye in der Provinz Mardin (Südosttürkei). Doktora Tezi.

Sazanov, Mathew (1991). *Ḥadāratu mā Beyne'n-Nehrayn el'Ārika*, çev.Hanna Ādem, Dımaşk: Dāri'l-Mecd.

Selami, Bakırcı, Çöğenli M. Sadi (2013). *Arapça Edatlar Sözlüğü*. İstanbul: Cantaş Yayınları.

Sellūm, Davud (1976). *Dırāsātu'l-Lehecāti'l-'Arabīyye*. Kuveyt: Mektebetu'l-Menār el-İslāmiyye.

Sellūm, Davud (1987). *el-Mu'cemu'l-Kāmil fi'l-Lehecāti'l-Fuṣṣa* Beyrut: Mektebetu'n-Nahda el-'Ārabīyye.

Seyyid, Abdelâl (1972). *Mu'cem el-Elfâz el-'Ammiyye Zatu'l- Hakiqa ve'l-Uşul el-'Arabîyya, İkinci Baskı*, Kahire:Mektebetu'l- Hanci.

Sezer, İsmail Hakkı (2010). *Anlatımlı Arapça*. Beşinci Baskı, Konya.

Sezgin, Fuat (2014). *Tanınmayan Büyük Çağ*. İstanbul:Tümaş Yayınları.

Sırma, İhsan Süreyya (2011). Güneydoğu Anadolu'nun İlk Müslümanlaşma Süreci. *Uluslararası merli/Ömeran ve Çevresi Sempozyumu*, Mardin, ss.37-42.

Soular, Ferhad Deu (2016, 11 13). www.divanalarab.com.

Soular, Ferhad Deu. *Zāhirāt en-Naht fil-Luğa el-'Arabîyya*. (Divānu'l-'Arap, Prodüktör), 13 .11. 2016 tarihinde yüklenmiş. www.divanalarab.com. adresinden alındı.

es-Suyûfî, Celâleddin A. (2014). *el-Muzhir fi 'Ulûmi'l-Luğa*. Thk. Muhammed Cāde'l-Mevla Muhammed Ebu'l-Faḍl İbrahim. Sidon: el-Mektebe el-'Aşrıyya.

Şayır, Mehmet (2015). “el-Emsâlû fî Lehçeti Mardin el-‘Arabiyye”. Ed. George Grigore. Gabriel Biţună. *Proceedings of the 11th International Conference of AIDA*. Bucharest, pp. 485-492.

Şayır, Mehmet (2017). *Mardin Arapça Diyalekti*. İstanbul:Akdem Yayınları.

Şayır, Mehmet (2017). *Mardin'de Konuşulan Arapça Lehçenin Ses Bilgisi Biçim Bilgisi ve Söz Dizimi Bakımından İncelenmesi*. Doktora Tezi Ankara.

Şeşen, Ramazan (1996). *Harran Tarihi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Şefî'uddîn, Muhammed (2007). *el-Lehecātu'l-'Arabîyya ve 'Alākatuhā bi'l-Luğati'l- 'Arabîyyeti'l- Fuşḥa*. Chittagong.

eş-Şinnāvi, Ahmed (2007). *Mevsuatu 'Abākrati'l-Ḥadāreti'l- 'İlmiyye fi'l-İslām*. Medine-i Münevvere:Dāru'z-Zaman.

Şülul, Kasım, Sabuncu, Ömer (2016). İslâm Tarihi Medeniyetinde Şanlıurfa Sempozyumu. Şanlıurfa:Urfa Belediyesi Tebliğleri.

Tahancı, Ayfer (2017). *Harran ve Urfa'da Geçmiş Zaman İzleri*. Ankara:Berikan Yayınevi.

Tamtamış, Hadra Kübra (2019). “Baskın ve aracı dil kavramları bağlamında Türkçenin Mardin Arapçasına etkisi (the effect of Turkish on Mardin Arabic such as dominant and mediator concepts of language)”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* S. 22. ss. 194-206.

Timurtaş, Abdülhadi, Çıkar, Mehmet Şirin (2018). Siirt ve Çevresinde Konuşulan Arapça. Yaşar Acat (Ed.) içinde, *Türkiye'de Konuşulan Arap Dialektleri*, s.208. İstanbul:Akdem Yayınları.

Toprak, Faruk (2015). “ Siirt'te konuşulan Arap diyalektine girmiş yabancı kelimeler/Dirāse ‘an Kelimātin Daḥīletin fi Lehcet-i S‘rd el-‘Arabiyye”. *Arabic Varieties:Far and Wide Proceeding of the 11th International Conference of AIDA*, Bucharest, ss. 541-544..

Tur, Salih (2011). Sami Diller Üzerine Bir inceleme. *İstanbul Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Mecmuası*, S.14.

Tuz, Cahit (2012). Mardin'de Arap İskanı ve Mardin Arapçası. Thk. Ercan Gümüş-Veyssel Gürhan, içinde, *Uluslararası Ömerli/Ömeran ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri-2011*,ss. 315-323. İstanbul:Pak Ajans Yayıncılık.

Uzun, Tacettin (2008). *Pratik Arapça*. İkinci Baskı. Konya:Sebat Matbaacılık.

Ürün, Ahmet Kazım. *Edebiyat ve Ticaretin Buluştuğu noktalar*. 04.09.2016 tarihinde yüklenmiş,<http://www.doguedebiyati.com>. adresinden alındı.

el-Verd, Bâkır Emin (1986). *Mu'cem 'ulemâi'l- 'Arab*. Beyrut:Mektebet en-Nahda.

el-Yesû'î, Baba Refâil Nahle (1964). *Ġarāibu'l-Lehceti'l-Mısrıyye*. Beyrut:Matbaat Kalfât.

Yiğit, Melike (2017). *Hatay'ın Samandağ İlçesinde Konuşulan Arapça Üzerine Bir Derleme Çalışması*. Yüksek Lisans Tezi. Çorum.

Yılmaz , Mehmet (2014). *Adana Kozan İlçesinde Yaşayan Arap Kökenli Vatandaşların Dil Yapılarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Adana.

ez-Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Hüseyni, *Tâcu'l- 'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, Küveyt: Müessestü'l-Küveyt li't-Tekaddum el- İlmî

ez-Zeccâcî, e.-F.-K. (1926). *el-Cumel* (Cilt I). (İ. E. Şeneb, Dü.) karbunal, Cezayir.

ez-Zehabi, Şemsuddin (1984). *Siyeru a'lâm en-Nubelâu*. Thk.Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, Muhyi Hilâl es-Serhên. Beyrut:Muessesetu'r-Risêle.

ez-Zeyyât, Bedour, (2020), *el-İma'le fi'l- Lehacât el-Arabiyya*, Majallat addakira, 8(1). Rabat:Matbaat el-Emniyye.

İNTERNET KAYNAKLARI

Türkiye Araplarının nüfus yoğunluk haritası

Türkiye Araplarının en yoğun yaşadıkları yerler: Adana,Hatay,Kilis,Mardin, Mersin, Siirt,Şanlıurfa illeri (Diyarbakır,Batman,Muş illerine ait bazı yerler)¹⁶

Araplar nedir?, www.turkcebilgi.com(26.8.2016)

¹⁶ Görsel için bkz. Wikipedia, Arabs in turkey, Erişim Tarihi: 24.11.2022.

Binbay, Mim Yavuz, Beyt Nahreyn Arap Tarihi, beyt-nahreyn.com (26.8.2016).

Deu Soular, Ferhad, *Zahirat el-Naht filluga el-Arabīyya*,
<http://www.divanalarab.com> (13.11.2016)

Eli Çalışkan Murat, “Coğrafya Dünyası”,
<http://www.cografya.gen.tr/tr.sanliurfa> (03.11.2016).

Harran’da yetişen Âlimler, <http://www.Harran.bel.tr>, (03.11.2016).

<http://hatay.gov.tr/tarihsel-surec-icinde-hatayda-kultur-ve-uygarlik>.(20.04.2020)

<http://www.nabulsi.com/blue/ar/artp.php?art=9301>.

jilrc.com, (02,05,2020)

Makaleler, “Şanlıurfa Tarihi”

<http://web.Harran.edu.tr/tarih/tr/makaleler/sanliurfa-tarihi>, (18.08.2016).

<http://web.Mardin.edu.tr/tarih/tr/makaleler/sanliurfa-tarihi>, (18.08.2016).

Mardin’da yetişen Âlimler, <http://www.Mardin.bel.tr>,(03.11.2016).

Selam, Salah Cad “Esvakul Arap Kadimen” [http://: mnaa.br.com](http://mnaa.br.com) (03.11.2016)

Wikipedia, Arabs in Turkey,

https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Arabs_in_turkey.png (erişim tarihi: 24. 11.
2022)

Procházka, Stephan (2018). The Arabic Dialects of Eastern Anotolia. Geoffrey
Haig, (Ed.), <https://doi.org/10.1515/9783110421682-005>

EKLER

I. Mahallî Arap lehçelerinde kullanılan seslerin değişim tablosu

Standart Arapça	Şanlıurfa/Kilis ve çevresi	Hatay ve çevresi	Mardin ve çevresi	Siirt ve çevresi
أ	أ/ع/ء	أ/ع/ء	أ/ع/ء	أ/ع/ء
ب	ب/پ/م	ب/پ/م	ب/پ/م	ب/پ/م
ت	ت/ط	ت/ط/د	ت/ط	ت/ط
ث	ث	ث/ت	ث	ف/س
ج	ج/چ/گ	ج/چ/گ	ج/چ/گ	ج/چ/گ
ح	ح/ه	ح/ه	ح/ه	ح/ه
خ	خ/چ	خ/چ	خ/چ	خ/چ
د	د	د	د	د
ذ	ذ/ز	د	ذ/د	ذ/ز
ر	ر/أ	ر/ا	ر	ر
ز	ز	ز	ز	ز
س	س/ص/ز/چ	س/ص/ز	س/ص/ز	س/ص/ز
ش	ش/چ	ش/چ	ش/چ	ش/چ
ص	ص/س	ص/س	ص/س/ز	ص/س
ض	ض/ظ	ض/ظ/د	ض/ظ	ض/ظ
ط	ط/ت	ط/ت/د	ط/ت/ظ	ط/ت
ظ	ظ/ذ	ظ/ز	ظ/ز	ظ/ز
ع	ع/أ	ع/أ	ع/أ	ع/أ
غ	غ/گ/ق	غ/گ	غ/گ/ق	غ/ق
ف	ف	ف	ف	ف/و/س
ق	ق/گ/چ	ق/گ/أ	ق/گ	ق/گ
ك	ك/گ/چ	ك/گ	ك/گ	ك/گ
ل	ل/ر	ل/ر	ل/ر	ل/ر
م	م/ب	م/ب	م/ب	م/ب
ن	ن	ن	ن	ن

هـ	هـ	هـ	هـ	هـ
لا	لا	لا	لا	لا
ي	ي/ء	ي/ء	ي/ء	ي/ء

II. Mahallî Arap lehçeleri kelime telaffuzları karşılaştırma tablosu

Şanlıurfa/ Kilis ve çevresi	Hatay ve çevresi	Mardin ve çevresi	Siirt ve çevresi	Standart Arapça ve Türkçe anlam
فاس/جدوم fās/ceddūm	فاس/قدوم fās/ qaddum	فاس/قدوم/كاسوح fās/qaddum/kesūḥ	فاس/قدوم fās/ qaddum	فأس keser
بسه bıssı	قطه kıṭṭa	سنوره/يسونه sennūra/pessūne	سنوره/عنتر sennūra/‘antar	قطه/هرة kedi
اسجرة/اشجرة iscere/işcere	ساجر/سجرة /اسجرة/ sēcır/secere/ iscera	دومة/سجرة/ إشجرة/ساحر dovme/secere/ iscere/sēḥır	سجرة/سجرو/اود /تمراية sacra/sacro/ūd/ tımṛāye	شجرة ağaç
بخجه/كرم/ مچثاء baḥçı/karm/ miçṣē‘	حاكورة/بغچ /إجنين/يستان/ بخجه ıcneyni/bistēn/ ḥakura/beğç	بغجة/مقفاه/كرم baḥçe/mikfē kerım/kerm	بغجة/مقفاه/يستان baḥçe/mikfē bistēn	حديقة bahçe
رانات rānāt	جراب/جرابات /إجراب/جراب شخشير ıcrāb/curāb/ cırab/cırābāt/şa ḥşır	إجوارب/جورب ıcvārıb /cavrab	إيديم/إخديم/ قرقات/قرک/ جورب/إجوارب ’ıydeymi/iḥdey mi -kurkāt/ kırki/cavrabī/ civarıb	جورب çorap
تراچي	حلق/حلنة ḥalaḳa	حلق ḥalaḳa	مروت marvat	حلق أذن küpe
أرنب	دوشان/ارنب	أرنب	قرنبه	أرنب

arnab	davşane/ arnabe	arnebe	karnebe	tavşan
ذئب zīb	ديب/طبع/ضبع dīb/zābī‘	ذئب zīb	ذئب/ويب zīb/vīb	ذئب kurt
إحصني/ثعلب ihşaniy	ثعلب/ثعلب şā‘leb/ta‘leb	ثعلب/بعويه şā‘leb/ya‘vi	فعلب fa‘leb	ثعلب tilki
دجاجة/ججاعي dicēcī/cīcēcī	جاجة cēcī	جاجة cēce	جاجة cēce	دجاجة tavuk
إمهبول imhebūl	مجنون mecnūn	مجنون mecnun	مزنون mejnun	مجنون deli
شخاطة/كربيت şihhāta/kirbīt	شخاطة/كبريتي şihhāta	شخاطة/كبريت şihhāta/kibrīte	فندكة/كبريت fīndike/kebrīte	kibrit كبريت
خاشوكة haşūga	خاشوكة/قاشوق haşūka/ kaşuk	ملعقة/ملعقة mil‘aka/mi‘laka	ملقة/ملعقة/معلقو milka/mi‘laka/ mī‘alko	kaşık ملعقة
إقصير گصير ıgşır/gışır	قصير/أصير / قصيري kaşır/aşır/kaşırı	إقصير ıķşır	قصيره ıķşır	kısa قصير
چثیر çişır	إكتير/كتير /ketır	إكتير ikşır	إكفير/بوش/ گلیك ikfır/gellik/boş	çok كثير
إبساط/ساحة ibş‘āt/sēhe	كيليم/اسفنجة kilim/isfence	ساحة/شقة sēhe/şıkka	مرش merş	kilim بساط
مجلع miclā‘	مگلج miglā‘	ماطويه mātoyyı	چاتاله çātala	مقلع sapan
غنم/إنعجه ğanem/‘inace	خروف harūf	غنمة ğanemı	غلمة/نجة galme/na‘ca	koyun غنم/نعجة/خروف
بسمار / بسمار bişmārbismār	بزمار/بسمار bizmār/ bismār	بسمار bismār	بسمور bismör	çivi مسمار

قرعان ḳur‘ān	قرعان ḳur‘ān	قرعان ḳur‘ān	قرعان/قرآن ḳur‘ān/ ḳur‘ēn	kur’an قرآن
جزاز/جام cizēz/cēm	جام/جامي cem/cemī	جام cēm	جامه cēme	cam زجاج
ثوم sūm	توم tūm	ثوم sūm	فومة/سومة fūme/sūme	sarımsak ثوم
إمطرف مغص imṭarraḫ/mga s	مأص/مقص mkaş/mı’aş	مقص makas	ماص/إمقص māş/’imkaş	makas مقص
بيضة/بيظة beyza/beza	بيضة/بيضة/دحي beyza/beḏa /diḥıy	بيض/بيظ bayd/bayz	بيضة beyza	yumurta بيضة
عرج/سگط ‘arac/ sıgaṭ	عایب/افصع/أعرج ‘ayıb/’afşa/ ‘arac	أعرج/سقط ‘arac/saḡaṭ	أعرج/عرجان/ قوپو ‘arac/‘arcān/ kopo	topal أعرج
بريج birīc	كوز/إبريق küz	مسيني missīnī	إمسينة imsīne	إبريق
إنطيني intīnī	إنطيني/أعطيني /جيلي intīnī/a’tinī	أعطيني a’tinī	أعطيني a’tinī	bana ver أعطيني
رجل/إجر/أدم ricil/’icir/ cidım	رجل/إجر/أدم ricil/’icir/ ’edem	رجل/إجر ricil /’icir	ساق sēḡ	رجل
محرمة/مرحمة/ لكجة marḥama/ maḥramı/ lukçı	مرحمة/محرمة merḥame/ maḥrame	شرپاية/مرحمة/محرمة şarpāye/merḥame/ maḥrame	محرمة/شرپية maḥrame/şarpe	محرمة baş örtüsü eşarp

بیر bīr	بیر/جب bīr/cib	بیر/جب bīr/cib	بیر/جب/عین bīr/cib/‘ayn	بئر kuyu
نمال/لمان nimmēl/ limmēn	نمان/نمال/لمال لمان/ nimēn/nimēl/li mēl/limēn	نمال/لمان nimmēl/limmēn	نمال/لمان nimmēl/ limmēn	نملة karınca
ورده verdı/varıd	وردة verde	چچاکایه/وردة çiçākāye/ verde	وردة verd	زهرة/ورد çiçek/gül
چحش çeheş	إحمار iħmār	إحمار iħmār	إحمار/إحمور iħmār/iħmōr	حمار eşek

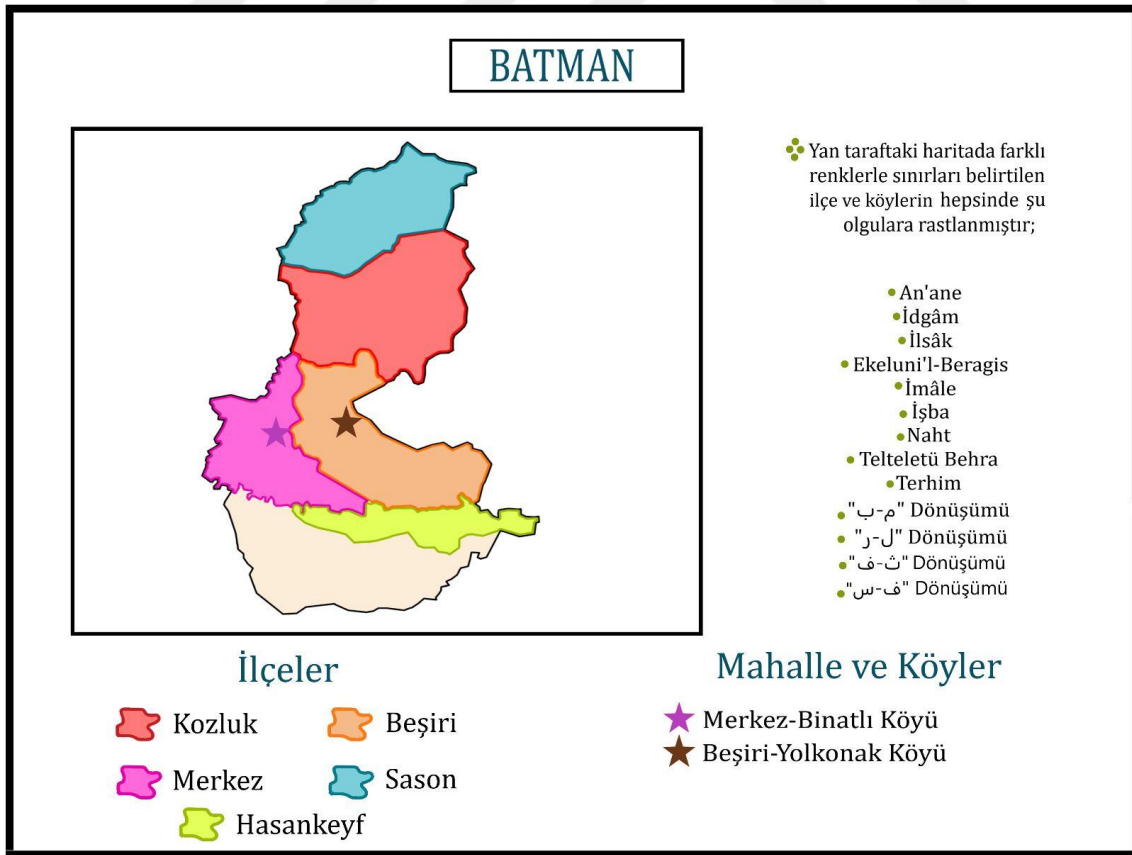
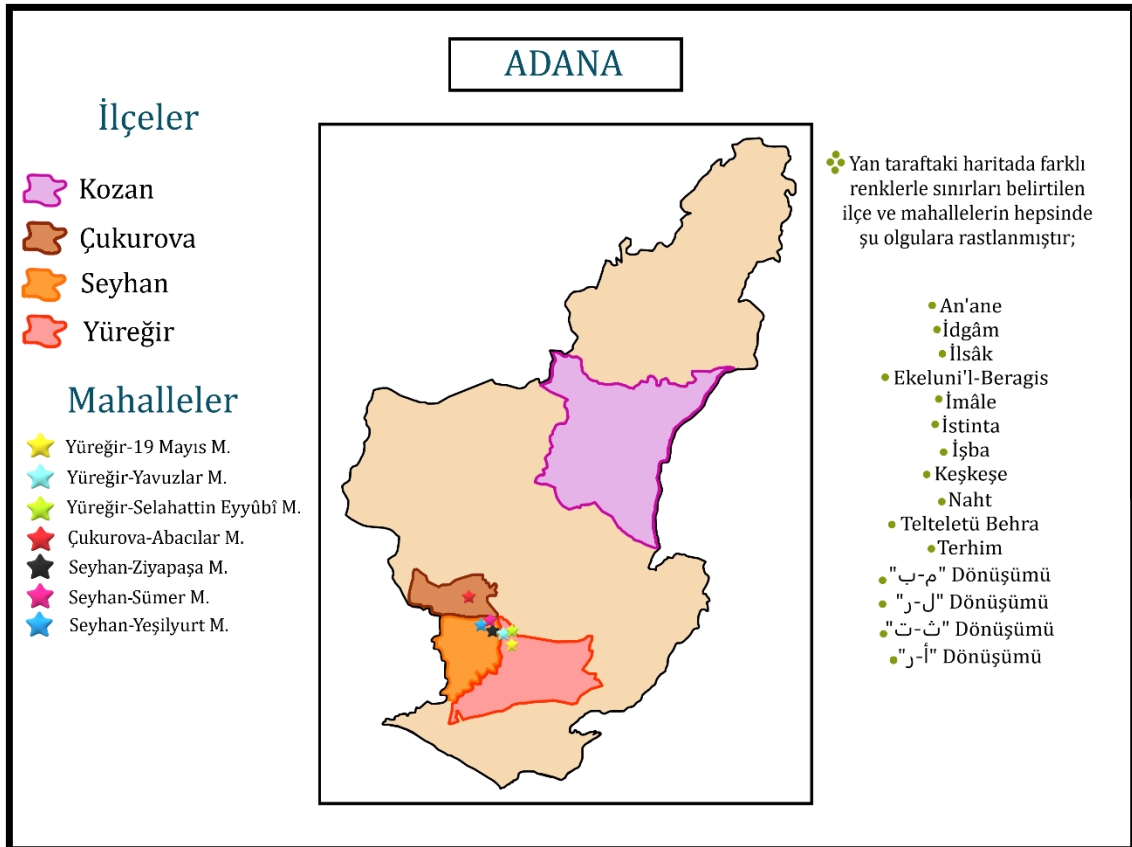
III. Mahallî Arap lehçelerinin morfolojik özelliklerinin karşılaştırılması

Eski Arap Lehçelerinde bulunan özelliklere göre	Şanlıurfa/Kilis ve çevresi	Hatay ve çevresi	Mardin ve çevresi	Siirt ve çevresi
Naḥt: Sözcük kısaltılması	Var	Var	Var	Var
İbdāl: Harflerin değişimi	Var	Var	Var	Var
İşba’: Uzatmada doyum	Var	Var	Var	Var
Muhalefet: Kelime içinde mahreçleri farklı seslerin değişimi	Var	Var	Var	Var
İdğām: Harflerin birbiri içinde gizlenmeleri	Var	Var	Var	Var
Keşkeşe: (ك) yerine (ش) ŞAL’de (چ/çe) sesinin gelmesi	Var	Var	Yok	Yok
“An’ane: (أ) yerine (ع) harfinin telaffuzu	Var	Var	Var	Var
İmāle: (إ)’in (ي)’e ve (e) sesinin (i) ‘e meyletmesi	Var	Var	Var	Var
İstinṭa’: (ع) yerine (ن) gelmesi	Var	Var	Yok	Yok

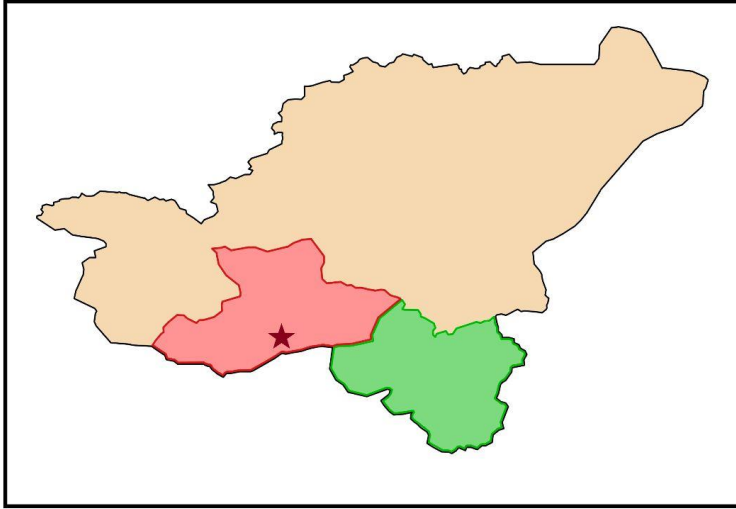
Terhīm: Sözcüğün son harfinin hazfi	Var	Var	Var	Var
İlşak: Sözcüğün başına eklenme	Var	Var	Var	Var
Ekelūni'l Berāğıs: Fiilin başta ikil ve çoğul gelebilmesi	Var	Var	Var	Var
Telteletu Behrā': Muzari harfin esre ile başlaması	Var	Var	Var	Var
Not: Bu özellikler morfolojik değişimler başlığı altında detaylı olarak anlatılmıştır.				

IV. Haritalar

BİTLİS

Yan taraftaki haritada farklı renklerle sınırları belirtilen ilçe ve köylerin hepsinde şu olgulara rastlanmıştır;

- An'ane
- İdgâm
- İlsâk
- Ekeluni'l-Beragis
- İmâle
- İşba
- Naht
- Telteletü Behra
- Terhim
- "م-ب" Dönüşümü
- "ل-ر" Dönüşümü
- "ث-ف" Dönüşümü
- "س-ف" Dönüşümü

İlçeler

- Bitlis-Merkez
- Hizan

Mahalle ve Köyler

- Merkez-Çeltikli Köyü

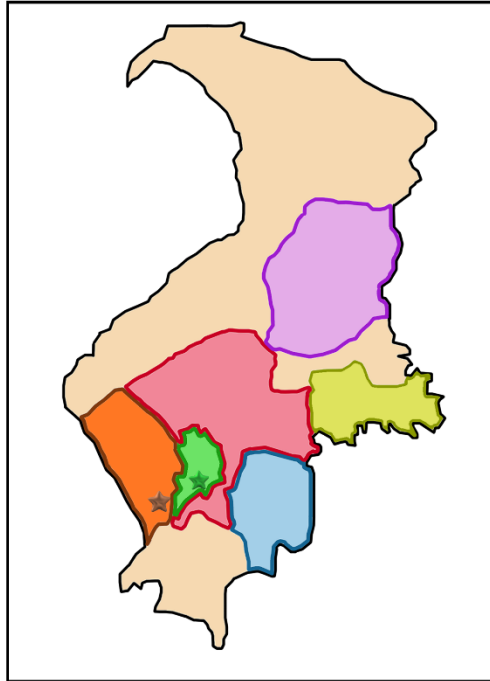
HATAY

İlçeler

- Kırıkhan
- Reyhanlı
- Altınözü
- Antakya
- Samandağı
- Defne

Köyler

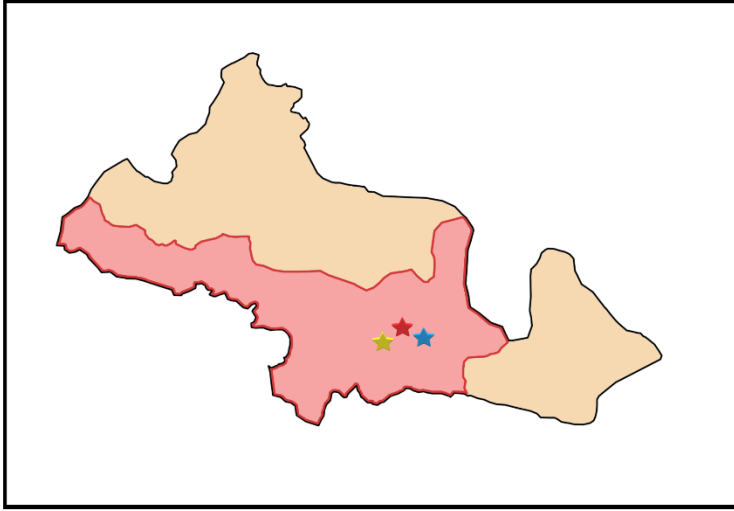
- Samandağı-Vakıflı Köyü
- Defne-Dursunlu Köyü

Yan taraftaki haritada farklı renklerle sınırları belirtilen ilçe ve köylerin hepsinde şu olgulara rastlanmıştır;

- An'ane
- İdgâm
- İlsâk
- Ekeluni'l-Beragis
- İmâle
- İstinta
- İşba
- Keşkeşe
- Naht
- Telteletü Behra
- Terhim
- "م-ب" Dönüşümü
- "ل-ر" Dönüşümü
- "ث-ت" Dönüşümü
- "أ-ر" Dönüşümü

KİLİS

Yan taraftaki haritada farklı renklerle sınırları belirtilen ilçe ve köylerin hepsinde şu olgulara rastlanmıştır;

- An'ane
- İdgâm
- İlsâk
- Ekeluni'l-Beragis
- İmâle
- İstinta
- İşba
- Keşkeşe
- Naht
- Telteletü Behra
- Terhim
- "م-ب" Dönüşümü
- "ل-ر" Dönüşümü
- "أ-ر" Dönüşümü

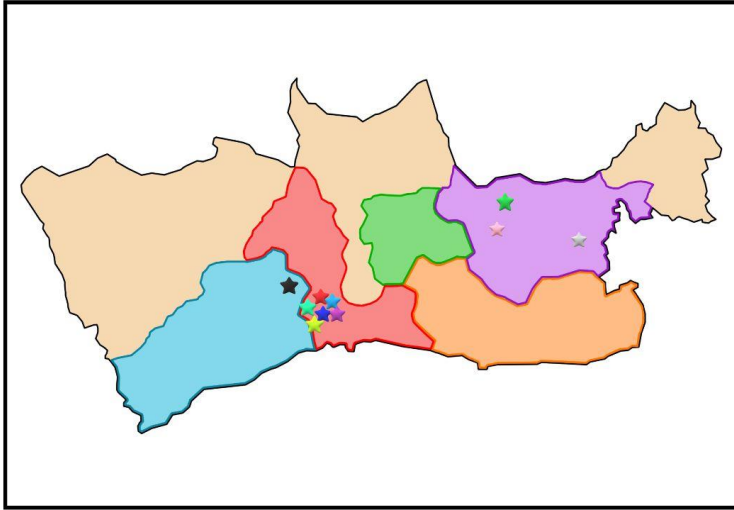
İlçeler

Merkez

Köyler

- ★ Merkez-Beyikkaya Köyü
- ★ Merkez-Kapdeğirmeni Köyü
- ★ Merkez-Karacaören Köyü

MARDİN

Yan taraftaki haritada farklı renklerle sınırları belirtilen ilçe ve köylerin hepsinde şu olgulara rastlanmıştır;

- An'ane
- İdgâm
- İlsâk
- Ekeluni'l-Beragis
- İmâle
- İşba
- Naht
- Telteletü Behra
- Terhim
- "م-ب" Dönüşümü
- "ل-ر" Dönüşümü

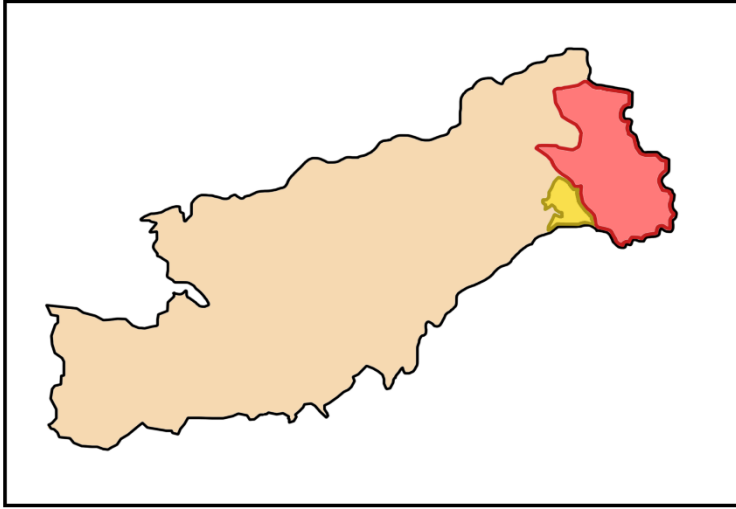
İlçeler

- Artuklu
- Kızıltepe
- Ömerli
- Nusaybin
- Midyat

Mahalle ve Köyler

- ★ Artuklu-Çalışlı M.
- ★ Artuklu-Kumlu M.
- ★ Artuklu-Ortaköy M.
- ★ Artuklu-Gökçe M.
- ★ Artuklu-Kuyulu Köyü
- ★ Artuklu-Torbacık M.
- ★ Kızıltepe-Eskin M.
- ★ Midyat-Yayvantepe K.
- ★ Midyat-Düzoba Köyü
- ★ Midyat-Acırılı M.

MERSİN

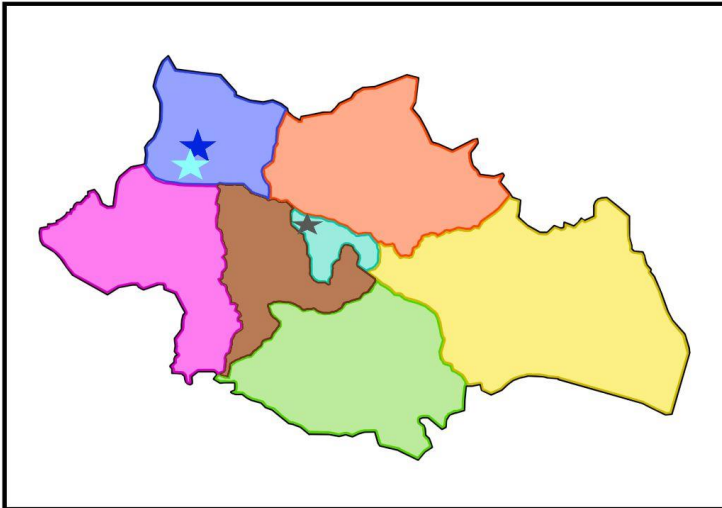
İlçeler

- Tarsus
- Akdeniz

Yan taraftaki haritada farklı renklerle sınırları belirtilen ilçelerin hepsinde şu olgulara rastlanmıştır;

- An'ane
- İdgâm
- İlsâk
- Ekeluni'l-Beragis
- İmâle
- İstinta
- İşba
- Keşkeşe
- Naht
- Telteletü Behra
- Terhim
- "م-ب" Dönüşümü
- "ر-ل" Dönüşümü
- "ر-إ" Dönüşümü

SİİRT

İlçeler

- Kurtalan
- Eruh
- Pervari
- Merkez
- Tillo
- Şirvan
- Baykan

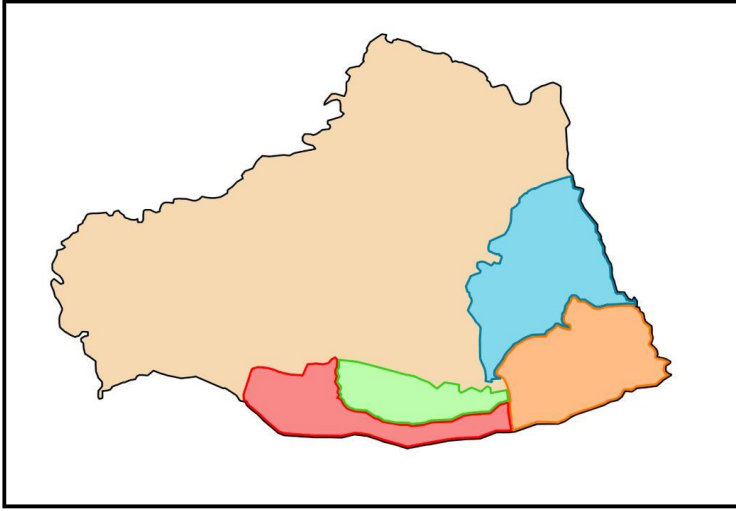
Mahalle ve Köyler

- ★ Tillo-İkizbağlar Köyü
- ★ Baykan-Veyssel Karani M.
- ★ Baykan-Ziyaret M.

Yan taraftaki haritada farklı renklerle sınırları belirtilen ilçe ve köylerin hepsinde şu olgulara rastlanmıştır;

- An'ane
- İdgâm
- İlsâk
- Ekeluni'l-Beragis
- İmâle
- İşba
- Naht
- Telteletü Behra
- Terhim
- "م-ب" Dönüşümü
- "ر-ل" Dönüşümü
- "ث-ف" Dönüşümü
- "ف-س" Dönüşümü

ŞANLIURFA

İlçeler

Akçakale	Viranşehir
Harran	Ceylanpınar

Yan taraftaki haritada farklı renklerle sınırları belirtilen ilçelerin hepsinde şu olgulara rastlanmıştır;

- An'ane
- İdgâm
- İlsâk
- Ekeluni'l-Beragis
- İmâle
- İstinta
- İşba
- Keşkeşe
- Naht
- Telteletü Behra
- Terhim
- "م-ب" Dönüşümü
- "ر-ل" Dönüşümü
- "ر-İ" Dönüşümü

V. Tübitak Saha Araştırması Etik Kurul Onay Belgesi

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Etik Kurulu Başkanlığı

Sayı : 56786525-050.04.04 / 157267
Konu : Etik Kurul Kararı Hakkında

28.06.2021

Sayın İbrahim ÖZCAN
Sosyal Bilimleri Enstitüsü

İlgi: 02/06/2021 tarihli başvurunuz.

"Türkiye'de Konuşulan Arap Lehçeleri Karşılaştırmaları Bir İnceleme" başlıklı TÜBİTAK 1002 Hızlı Destek Projesi ile ilgili olarak Ankara Üniversitesi Etik Kurulunun 14/06/2021 tarihli toplantısında alınan 06/16 sayılı kararın bir örneği ilişikte gönderilmektedir.
Bilgilerinizi saygılarımla rica ederim.

Prof. Dr. Ercan BAYAZITLI
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

EKLER:
Karar Örneği (1 sayfa)

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
ETİK KURULU
KARAR ÖRNEĞİ**

Karar Tarihi : 14/06/2021

Toplantı Sayısı : 06

Karar Sayısı : 16

16-Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Bölümü Arap Dili ve Belagat Anabilim Dalı öğretim üyesi **Doç Dr. Ömer Acar**'ın danışmanlığını yaptığı doktora öğrencisi **İbrahim Özcan**'ın "Türkiye'de Konuşulan Arap Lehçeleri Karşılaştırmaları Bir İnceleme" başlıklı TÜBİTAK 1002 Hızlı Destek Projesi kapsamındaki 02/06/2021 tarihli başvurusu ile ilgili "İnsan Üzerinde Yapılan Klinik Dışı Araştırmalar Başvuru Formu" Etik Kurulumuzca incelenmiştir.

Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Bölümü Arap Dili ve Belagat Anabilim Dalı öğretim üyesi **Doç Dr. Ömer Acar**'ın danışmanlığını yaptığı doktora öğrencisi **İbrahim Özcan**'ın "Türkiye'de Konuşulan Arap Lehçeleri Karşılaştırmaları Bir İnceleme" başlıklı TÜBİTAK 1002 Hızlı Destek Projesi ile ilgili araştırma protokolüne uyulması ve etik onay tarihinden itibaren geçerli olması koşuluyla uygulanmasının etik açıdan uygun olduğuna oy birliği ile karar verildi.

ASLININ AYNIDIR
14/06/2021

Prof.Dr.Muharrem ÖZEN
Ankara Üniversitesi Etik
Kurulu Başkanı

ÖZET

Türkiye'de Konuşulan Arap Lehçeleri-Karşılaştırmalı Bir Çalışma

Türkiye’de yerleşik Arap vatandaşlarımızın konuştukları anadil Arapçaya ait lehçelerdir. Bu Arapça lehçelerini konuşan vatandaşlarımızın ataları M.Ö. II. yüzyıldan itibaren Arap yarımadasının kuzeyinden göç ederek Doğu ve güneydoğu Anadolunun verimli toprakları kabul edilen Mezopotamya’ya yerleşmişlerdir. Arap Tarihçilerinin *el-Cezire* olarak adlandırdıkları bu bölgenin önemli şehirleri Siirt-Muş-Diyarbakır-Mardin-Şanlıurfa ve Kilistir. İslâmi Fetihlerin genişlemesiyle Anadolu’ya gelen Arap varlığı zamanla artarak, Hatay bölgesini de içine alarak Adana ve Mersin illerimizin kırsalı dahil olmak üzere geniş coğrafyaya yayılmışlardır. Arapça Türkiye’de en çok konuşulan üçüncü dildir.Yüzyıllar boyunca birçok medeniyetlere ev sahipliği yapan Anadolu’da çeşitli etnik guruplarla iç içe yaşayan Arap kökenli vatandaşlarımıza Türkiye Arapları da denilebilmektedir.

Arap vatandaşlarımızın konuştukları Arapça sözlü kültür sayesinde yaşayabilmişse de çeşitli coğrafik ve sosyopolitik sebeplerden dolayı lehçelere ayrılmıştır. Günümüz koşulları nedenleriyle, yurdun çeşitli bölgelerine dağılmışlardır.

Bu çalışmamızda Türkiye Araplarının konuştukları Arap Lehçelerinin dil ve üslup özellikleri, mevcut yazılı kaynaklardan elde edilen bilgiler incelendi. Arap vatandaşların yaşadığı bölgelere gidilerek sözlü kaynaklardan sesli ve yazılı notlar kayda geçirildi. Elde edilen tüm veriler karşılaştırılmalı incelenerek tezimize koyuldu.

Anahtar kelimeler:Türkiye Arapları, Arapça, Lehçe, Harran, Hatay, Mardin, Siirt.

ABSTRACT

Arabic Dialects Spoken in Turkey-A Comparative Study

The native languages spoken by our Arab citizens residing in Turkey are dialects of Arabic. The ancestors of our compatriots speaking these Arabic dialects date back to BC. II. From the 19th century onwards, they migrated from the north of the Arabian Peninsula and settled in Mesopotamia, which is considered the fertile lands of Eastern and Southeastern Anatolia. The important cities of this region, which Arab Historians call *el-Cezire*, are Siirt-Muş-Diyarbakır-Mardin-Şanlıurfa and Kilis. The Arab presence that came to Anatolia with the expansion of the Islamic Conquests increased over time and spread to a wide geography, including the Hatay region, including the rural areas of Adana and Mersin provinces. Arabic is the third most spoken language in Turkey. Our citizens of Arab origin living together with various ethnic groups in Anatolia, which has hosted many civilizations for centuries, can also be called Turkish Arabs.

Although the Arabic spoken by our Arab citizens has survived thanks to the oral culture, it has been divided into dialects due to various geographical and sociopolitical reasons. Due to today's conditions, they are scattered in various parts of the country.

In this study, the language and stylistic features of the Arabic dialects spoken by the Arabs of Turkey and the information obtained from the existing written sources were examined. Voice and written notes were recorded from oral sources by going to the regions where Arab citizens lived. All the obtained data were analyzed comparatively and put into our thesis.

Keywords: Arabs of Turkey, Arabic, Dialect , Harran, Hatay, Mardin, Siirt.